

Cuprins

Științe politice

Cornel Ban, *Scandinavian Social-Democracy and the Economics of Reformism (1890-1940)* / 1

Studii literare

Daiana Gărdan, *One Theory's Underdog is Another Theory's Treasure: The Novelistic Genre in Different Regimes of Relevance* / 15

Maria Chiorean, *Regimes of Relevance: The Newcomers* / 20

Ștefan Baghiu, *The Relative Autonomy of Literature: Romanian Literary Criticism and Theory Before World War II* / 29

Salma Al Refaei, *REVIEW: Romanian Literature as World Literature* / 39

Alex Ciorogar, *Teorii și ipostaze ale auctorialității în epoca globalizării digitale (1980-2020). Partea I* / 42

Ovio Olaru, *Eine ideologische Lesart von Pop* / 49

Rodica Grigore, *Exil și violență în proza lui Roberto Bolaño* / 56

Alexandra Ciocărlie, *Seneca și Claudius. Apoteoza răsturnată* / 67

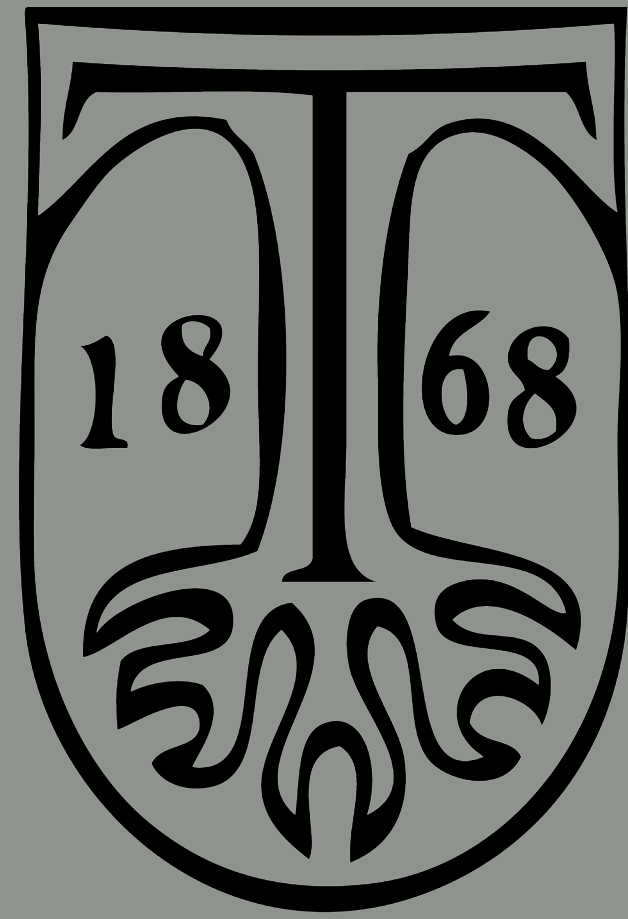
Etnologie

Raluca Mateoc, *REVIEW: François Rüegg, La maison paysanne: histoire d'un mythe* / 76

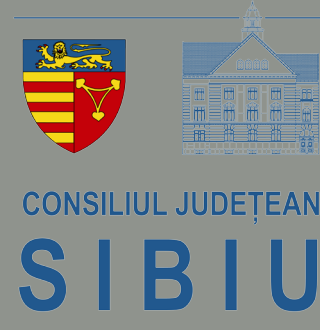
Istorie și arheologie

Aurel Dragotă, *Date arheologice preliminare despre cercetările arheologice de la Alba Iulia - Stația de Salvare (1981)* / 80

Silviu I. Purece, *Un tezaur cu monede emise de orașele Apollonia și Dyrrhachium din colecția fostului Muzeu al Asociațiunii Astra* / 90

Revista TRANSILVANIA a fost fondată în ianuarie 1868, ca platforma ideologică și științifică a Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Din 2017, este editată de Complexul Național Muzeal ASTRA sub autoritatea Consiliului Județean Sibiu. Apare în parteneriat academic cu Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Din 2009, Revista TRANSILVANIA este indexată în bazele de date SCOPUS și EBSCO.

ULBS
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Scopus®

ISSN 0255 0539

TRANSILVANIA

SIBIU, 5/2020

TRANSILVANIA: serie nouă, anul XLVIII (CLII)

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC:

prof. univ. dr. Ștefan Afloroaei

(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România)

prof. univ. dr. habil. Constantin Chiriac

(Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România)

prof. univ. dr. Petr Kopecký

(Universitatea din Leiden, Olanda)

prof. univ. dr. Mihaela Miroiu

(Școala Națională de Studii Politice și Administrative, România)

acad. pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu

(Academia Română)

acad. prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop

(Academia Română)

conf. univ. dr. Marci Shore

(Universitatea Yale, Statele Unite ale Americii)

prof. univ. dr. Stefan Sienerth

(Universitatea „Ludwig Maximilian” din München, Germania)

prof. univ. dr. habil. Andrei Terian

(Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România)

acad. prof. univ. dr. Alexandru Zub

(Academia Română)

REDAȚIA:

Redactor-șef:

Radu Vancu

Redactori:

Dragoș Varga

Vlad Pojoga

Secretar de redacție:

Ștefan Baghiu

Tehnoredactor:

Mihaela Basarabă

Tipar:

Print ATU

Revistă editată de
Complexul Național Muzeal ASTRA,
sub autoritatea Consiliului Județean Sibiu

Director general C.N.M. ASTRA:

Ciprian Anghel Ștefan

Redacția și administrația:

550182 Sibiu, Piața Mică, nr. 11

Tel./fax: +40 269 202 400

revistatransilvania@muzeulastra.com

www.revistatransilvania.ro

office@muzeulastra.com

www.muzeulastra.ro

TRANSILVANIA: New Series, Year XLVIII (CLII)

ADVISORY BOARD:

Prof. Ștefan Afloreaei
(Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania)

Prof. Constantin Chiriac
(Lucian Blaga University of Sibiu, Romania)

Prof. Petr Kopecký
(Leiden University, Netherlands)

Prof. Mihaela Miroiu
(The National University of Political Studies
and Public Administration, Romania)

Acad. Prof. Mircea Păcurariu
(Romanian Academy)

Acad. Prof. Ioan-Aurel Pop
(Romanian Academy), Babeș-Bolyai University of Cluj, Romania

Assoc. Prof. Marci Shore
(Yale University, USA)

Prof. Stefan Sienerth
(Ludwig Maximilian University of München, Germany)

Prof. Andrei Terian
(Lucian Blaga University of Sibiu, Romania)

Acad. Prof. Alexandru Zub
(Romanian Academy)

EDITORIAL TEAM:

Editor-in-Chief:
Radu Vancu

Editors:
Dragoș Varga
Vlad Pojoga

Editorial Secretary:
Ștefan Baghiu

DTP:
Mihaela Basaraba

Printed at:
Print ATU

Journal edited by
ASTRA National Museum Complex
under the authority of the Sibiu County Council

General Manager ASTRA NMC:
Ciprian Anghel Ștefan

Contact:
550182 Sibiu, Piața Mica, nr. 11
Tel./fax: +40 269 202 400

revistatransilvania@muzeulastra.com
www.revistatransilvania.ro

office@muzeulastra.com
www.muzeulastra.ro

Fotografia de pe coperta I: Ilinca Pop.

Contents

Political Sciences

Cornel Ban, *Scandinavian Social-Democracy and the Economics of Reformism (1890-1940)* / 1

Literary Studies

Daiana Gardan, *One Theory's Underdog is Another Theory's Treasure: The Novelistic Genre in Different Regimes of Relevance* / 15

Maria Chiorean, *Regimes of Relevance: The Newcomers* / 20

Ștefan Baghiu, *The Relative Autonomy of Literature: Romanian Literary Criticism and Theory Before World War II* / 29

Salma Al Refaei, *REVIEW: Romanian Literature as World Literature* / 39

Alex Ciorogar, *Theories and Practices of Authorship in the Age of Digital Globalization (1980-2000). Part I* / 42

Ovio Olaru, *An Ideological Reading of Pop* / 49

Rodica Grigore, *Exile and Violence in Roberto Bolaño's Fiction* / 56

Alexandra Ciocârlie, *Seneca and Claudius. The Overturned Apotheosis* / 67

Etnology

Raluca Mateoc, *REVIEW: François Rüegg, La maison paysanne: histoire d'un mythe* / 76

History and Archaeology

Aurel Dragotă, *Preliminary Archaeological Data Regarding the Archaeological Research from Alba Iulia - Stația de Salvare (1981)* / 80

Silviu I. Purece, *A Hoard with Coins Issued by Apollonia and Dyrrhachium from the Collection of Former Astra Association's Museum* / 90

SCANDINAVIAN SOCIAL-DEMOCRACY AND THE ECONOMICS OF REFORMISM (1890-1940)

Cornel BAN

Copenhagen Business School
Personal e-mail: cba.ioa@cbs.dk

SCANDINAVIAN SOCIAL-DEMOCRACY AND THE ECONOMICS OF REFORMISM (1890-1940)

It is boilerplate knowledge that postwar social democracy abandoned Marxism and embraced cross-class alliances before governing as the most economically progressive arm of political liberalism. Yet this is a particularly continental European story. In Scandinavia, transformation had unfurled decades earlier and without much agony. Moreover, in the particular context of Northern Europe, the parliamentary alliance between social-democratic parties and parties representing rural interests established a political hegemony that lasted almost half a century and transformed many of market-society relations there. The German-Scandinavian comparison highlights the limited political value of theoretical sophistication in the history of the reformist Left, challenges the conventional view that social-democracy needed Keynesian macroeconomics to govern the capitalist economy with a clear class agenda and downplays the threat of the Soviets' authoritarian communism as a domestic political lever. Instead, the article shows that during the 1920s and the 1930s the Scandinavian social-democrats developed indigenous macroeconomic programs that they deployed to win and defend their political power before Keynes' ideas had been translated into political practice elsewhere. As for the threat of Soviet communism, the case of the (initially) Comintern-affiliated Norwegian social democrats shows that this threat worked not to scare capitalists into giving in to the demands of the office-seeking Left, as the conventional wisdom asserts, but to convince this Left and particularly their labor union base that organized labor interests and Leninist democratic centralism were mutually exclusive political phenomena.

Keywords: social-democracy, Scandinavia. SPD, Keynesianism, underconsumptionism, Bad Godesberg, revisionist Marxism

Misunderstandings around a Marxist offspring

Scandinavian social-democracy was a ruthlessly pragmatic reformist movement that missed on the intellectual spark of their German comrades. In the intellectual history of social-democratic reformism, one hears a lot about Bernstein, Renner, or Bauer but hardly anything about Stauning, Branting or Knudsen. But at

least in this regard, political history has been unkind to the value of ideological finesse in political practice. By establishing the foundations of a political hegemony that was to last for almost half a century (not far from that of the communist parties in Eastern Europe) and steadfastly pushing through their liberal-socialist agenda without morphing into full-fledged progressive liberals, the politicians and the technocrats of the Nordic Left such

as Stauning, Branting, Knudsen managed to change their societies more than the scintillating yet ultimately tragic minds of the SPD.

Ideologically speaking, European social-democracy was born as a revisionist Marxist project of democratic socialism at the cusp of the crisis of late nineteenth-century classic liberalism in early industrializers.¹ Then, the challenge of various communitarianisms (religious, nationalist) led to the emergence of social-liberalism (New Liberalism for the British), an intellectual tradition that aimed to save the capitalist order by addressing popular claims for more social justice in industrial societies marred by egregious exploitation² as well as political and economic inequalities.³ Revisionist Marxism rejected this attempt to put a human face on European capitalism yet it also junked the idea that the terminal crisis of capitalism was within the lifespans of those who established the First International. Instead, it aimed to represent an explicit articulation of Marxism into a political movement of the working class (and its allies) pushing for social, economic and political reforms. The job was to be carried out with parliamentary means and was meant to ultimately overcome capitalism and manage the transition to socialism. As Sheri Berman aptly put it, the path-breaking revisions made to Marxism by Eduard Bernstein in the 1890s, “advocated replacing historical materialism and class struggle with a belief in the primacy of politics and the value of cross-class cooperation—a conviction that individuals, motivated by belief in a better world, could band together and use the power of the democratic state to gradually reshape the world around them.”⁴

Bernstein was not really the intellectual superstar of the Marxist Pantheon. Indeed, when compared with Rosa Luxemburg, for example, his writings do not let one gasp for air. Nor was he very politically influential, with his desired cross-class alliances waiting to be adopted sixty years after he advocated for them. Yet in political terms, Bernstein’s editing of the Marxian script in the late 1890s got to switch the tracks of 20th century politics in many European countries, especially after World War Two. It is boilerplate knowledge that “postwar” social democracy took this intellectual moderation further, with its basic identity markers being the abandonment of central Marxist tenets and (outside of Germany, at least) the embrace of Keynesian economics. Egged on by the German Social-Democrats’ junking of Marxism at their Bad Godesberg Congress in 1959, between the 1960s and the early 1980s social democrats shunned Marxism and embraced the not so revolutionary agenda of welfarism, democratic corporatism and (outside of Germany) Keynesian demand management. Rather than the transition to socialism, the purpose of postwar social-democracy was to achieve a reformist agenda (going as far as decommodifying labor) while forging compromises with capital along the way. The end of this

period was symbolically marked in 1982 by the rightward turn of the lighthouse of social democracy: the Swedish SAP. During this phase, which can be termed “Third Way,” social democrats terminated their commitments to Keynesianism and pursued socio-economic policies anchored in a more orthodox neoclassical intellectual blueprint while generally keeping their commitment to the welfare state.

This is the conventional narrative of social democratic history in the 20th century, with most scholarly work going into the study of the postwar period. The narrative is backed by an immense and generally compelling literature produced in disciplines as broad as history, sociology, political theory and political science.⁵ The contributions one can still make to these stacks of books and articles are bound to be depressingly modest. Yet if we focus not so much on the postwar period but on the first half of the twentieth century, much analytical leverage can be extracted from comparing the canonical case of German social-democracy with that of Scandinavian social democracy. By building on the foundational insights of Sheri Berman, Mark Blyth and Sven Steinmo, this is precisely what this paper does. As such, its hoped-for contribution is threefold.

First, the German-Scandinavian comparison highlights the limited political value of ideological sophistication in the history of the reformist left. The evidence suggests that the ideological looseness of Danish, Swedish and, later on Norwegian social-democrats enabled them to build political hegemony via cross class alliances with farmers’ parties, while the ideological consistency of German social-democrats was one of the many factors that did not help them avoid political tragedy.

Second, the article challenges the conventional view that social-democracy needed Keynesian macroeconomics (or the Cold War) to work out a way to govern capitalism through class compromise. Instead, during the 1920s and early 1930s the Scandinavian social-democrats developed indigenous macroeconomic and welfare programs that they had crafted before Keynes’ ideas had been published, let alone translated into practice elsewhere. But, by themselves, ideas do not shape policy even in crisis-generating system uncertainty. Indeed, had these parties not been office-seeking parties open to cross class alliances (with the farmers in particular) and had labor activism not been compelling enough to make capitalists consider the social democratic class compromise, Scandinavian social-democracy would have faced something closer to the dire choices of their German comrades.

Third, while the “Bad Godesberg” story is a robust account of ideological change, it also remains a distinctively German (and to some extent a continental) one. Indeed, the history of European social-democracy should not be conflated with the history of the SPD. While Sheri Berman⁶ already paved the way for this Nordic-

German comparison, this article bolsters and nuances her findings with the understudied case of Norwegian social-democrats, a party that differed from its Danish and Swedish peers by being much more ideologically consistent *and* radical than the SPD, having gone as far as being an active member of the Comintern between 1919 and 1923, a period when the SPD did anything but. After 1923, the SPD-Norwegian Labor Party comparison brings to the fore the importance of having the “shovel ready” macroeconomic framework and cross-class alliance strategy for dealing with severe economic downturns and political deadlock that Berman had highlighted in her German-Swedish comparison.

Indeed, in Scandinavia in general and in Denmark in particular, the social-democrats had their Bad Godesbergs decades earlier, with their trajectory taking them closer to liberal socialism than to the offshoots of Marxism proper. In retrospect and if we keep the conversation within the possibilities of a parliamentary system, it was these ideological “sell-outs” who managed to transform capitalism the most by harnessing it into the service of the medium-term reformist agenda initially set out by Bernstein while going beyond it in many ways. They did so before the Cold War cast a long shadow over the choices of the Left, before Keynes’ ideas became a fixture of conventional economic thinking and before the fascists and the Nazis could pose as the parties of public works, reduced unemployment and politicized management of capitalism.

One caveat is in order at this point: this article’s scope is limited to addressing these underexplored issues in the political and intellectual history of European social-democracy between the 1890s and the late 1930s. Beyond some elementary context, it would be silly to expect it to be a short electoral history of social democracy during this period (let alone the rest of the century) or an assessment of its historical virtues, sins and tragedies. Neither is it an attempt to adjudicate between various strands of the Left in their search for political power. For those, the readers are referred to the truckloads of literature on these topics that this article packs in the footnotes.

Context: The ideology and political strategy of revisionist Marxism

Rather than “lead with the certainty of doom to the shipwreck of capitalist production,” as Kautsky had prophesied, in the early 20th century capitalist relations had emerged from myriad crises with seemingly renewed vigor. Instead of being completely instrumentalized by capitalists, the liberal state had begun to show signs of autonomy and began not only to devise instruments to “save capitalism from capitalists” (prudential regulations, complex commercial codes, central banks,

etc.), but also to respond to workers’ contestation with social and economic reforms.

All of this became more obvious as the early twentieth century wore on, splattered with the muck, blood and stench of World War One trenches. Famously, the earliest forms of social insurance were adopted by conservative parties from Germany and Denmark in the 1890s. In Britain, the Liberal governments of the Edwardian era reacted to labor union activism by establishing the first institutions of the welfare state. As a result of such political interventions, by 1926 the wages, the working conditions and the political voice of the British proletariat were still appalling but they had improved markedly from the abysmal state they had been in when Marx had penned his devastating treatises.

In this context, social democracy marked a redefinition of Marxism away from the focus on revolution as a cataclysmic event and toward revolution as a gradual process of consensual but nevertheless *socialist* transformation of society-market relations within the institutions of the bourgeois state. The basic idea during this period was to transform capitalism so deeply that at some point social democratic reforms would usher the world into socialism through a process so gradual that the shift itself would not be noticed. This transformation revolved around two main objectives. The first was immediate and consisted of reforming capitalism through parliamentary means so as to advance the political and economic rights of those who lived off selling their labor for a wage. The second objective was most distant and consisted of bringing about the socialization of the means of production through the ballot box, with electoral reversal being interpreted not as invitation to hasten the course of history, but as evidence that the moment was not yet ripe for socialist transformation. The reformist agenda included such concrete items as political secularization, universal education, social insurance, progressive taxation, state and municipal economic activities to mop up the unemployed, legislation on work conditions, old age and sickness benefits, freedom of speech and assembly, etc.

By contrast with their immediate list of political reforms, the transition to socialism had a relatively abstract list of goals: abolish exploitation, the destruction of class divisions, the removal of all political, cultural and economic inequalities, the end of capitalist production and the building of cooperative economic institutions serving genuine rather than fictitious human needs, freedom, rationality and justice. Moreover, as one scholar put it, in this early social-democratic scenario it was thought that “at some point mitigation becomes transformation, attenuation becomes abolition and at some point, capitalism’s ‘concessions’ annihilate capitalism.”⁷ The rhetoric was toned down, then, but at the end of the day the idea of revolution as tip toeing out of capitalist horror remained.

These objectives were born from a *fin de siècle* revisionist drive inside Marxism. As liberals were reinventing the center and broaching a liberal argument for the welfare state and state intervention in the economy, Eduard Bernstein began to take issue with the predictive failures of orthodox Marxism and to deemphasize the possibility of an immediate transition to socialism on the political agenda.⁸ Rather than putting history on fast-forward, as the Leninist strategy envisioned,⁹ social democrats saw parliamentary politics as the preferred *and* sufficient avenue towards a more humane capitalism at first and a progressive replacement of capitalist property by social property later on. While both Lenin and Luxemburg expected counter-revolution if socialism triumphed at the polls, according to Adam Przeworski “on several occasions Marx entertained the possibility that in England or in Holland counter-revolution would not occur if workers won the majority in the parliament.”¹⁰

From Austro-Marxists to Swedish social democrats, the center of the social-democratic strategy was to refrain from the orthodox Marxists’ choice to hasten the collapse of capitalism. Instead, the preferred strategy was to fight for socio-economic reforms that would lead to the overcoming of capitalism through evolutionary, non-violent and coalition-based *political* processes. The dream of overcoming capitalism remained, but at this time social democrats saw liberal democracy as finite and insisted that their project was about extending democracy from the political to the economic realm. Despite their fears that the outcome of the electoral struggle would be their own suppression,¹¹ the bottom line for social democrats was a clear rejection of the orthodox thesis of scientific progress towards that goal and the extra-parliamentary means of achieving it. This strategy was neither linear nor uncontested inside the social-democratic movement of the first half of the twentieth century, as even the Swedish and the Austrian parties showed skepticism that should the social-democrats win the elections and cut the privileges of the dominant class, the latter would resort to violence rather than stick to the parliamentary course.¹² Hence the social-democratic dilemma of the day, as summarized by Peter Gay in his biography of Bernstein:

“Is democratic socialism, then, impossible? Or can it be achieved only if the party is willing to abandon the democratic method temporarily to attain power by violence in the hope that it may return to parliamentarism as soon as control is secure. Surely this second alternative contains tragic possibilities: a democratic movement that resorts to authoritarian methods to gain its objective may not remain a democratic movement for long. Still, the first alternative—to cling to democratic procedures under all circumstances—may doom the party to continual political impotence.”¹³

These tensions reverberated inside Marxism with great intensity between 1914 and 1919 and particularly after 1917. The first rupture came over the issue of voting for the war credits, when the revisionists threw with their lots with the war party while the part of the Marxism that would then be associated with communism was anti-war. Of course, the tensions between revisionists and orthodox had been structural to the workers’ parties but what led to rupture was this conflict over political strategy in a litmus test moment. The split became deeper still over the support for the October Revolution of 1917, which led revolutionary social-democrats to form communist parties, and, most dramatically, with the SPD government’s suppression of revolutionary socialist democracy in Germany and the unleashing of paramilitary Freikorps organization to execute Luxemburg and Liebknecht.¹⁴ Ironically, Bernstein, the ideological founder of social-democracy who was a pacifist, left the party over the issue of the war. Consistent with his own writings, he nevertheless rejected the communists and the October Revolution, teaming up with prominent Marxists to form a by now forgettable party (Independent Social Democratic Party of Germany/*Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands*).

As Leninism came to reign supreme in much of Eastern Europe, following the implosion of the far right in the West, social democracy became the movement for the reform of capitalism. Early successes in Germany or the municipality of Vienna ended with the Great Depression and the collapse of democracy in all of continental Europe barring Switzerland and Scandinavia. In most countries where social democracy survived, the Social democrats had strong support: 29 per cent in Switzerland in 1931, 46 per cent in Denmark in 1935, 40 per cent in Finland in 1939, and 54 per cent in Sweden in 1940. In France and its celebrated 1936 moment, the socialists commanded barely 20 per cent of the vote. This era changed the nature of capitalism from a “laissez faire” to an “administered” variety and made workers’ demands to increase consumption from a challenge to national interest to legitimate requirements to kick-start investment through increases in aggregate demand during crises. From Belgium to Austria, reform objectives like generous welfare states and labor regulations, steeply progressive taxation systems, and employment-producing/maintaining public sectors were often achieved with the consent of ruling liberal-conservative coalitions. But before they got here, the social-democrats had to figure out how to manage capitalist crises as ruling parties while pushing the ambitious social reforms demanded by the working-class base. It is to this challenge of economic theory and policy that I turn to next.

Death wish: The self-defeating economics of revisionist Marxism in Weimar Germany

From 1919 to 1933, the SPD was the dominant political force of the Weimar Republic. But its electoral successes exposed a major flaw: while the party inherited from the Marxist generation of the late 19th century the most sophisticated economic criticism of capitalism, their economic blueprints for how to govern under capitalism were blurry, to say the least. This flaw came to haunt the party by the 1930s.

Beyond social reformism (an issue where some progressive bourgeois parties were keen to compete) and endless agonies over nationalization, during the teens and the 1920s the social democrats were not all that different in their economics from liberals. As soon as they came to power, they understood that without nationalizations even the most conciliatory path to socialism has an elusive end. Nationalizations risked the militarized backlash of the owners of capital (which would have killed reforms) and were also to be difficult to operationalize so that they could actually help workers, rather than create penury. Discussions over nationalizations in the Red Vienna of the 1920s, for example, quickly pointed out that even if the backlash would be contained, the planning apparatus for the nationalized economy was missing and without it there was complete uncertainty about how to ensure the survival (let alone functioning) of the nationalized firms given the complexity of international supply chains and monetary system revolving around the dollar, a currency whose home social-democrats realistically expected no left turn for the foreseeable future.¹⁵

Owing to the political and technical difficulties of the matter,¹⁶ ruling social-democrats in Germany limited themselves to ad hoc measures meant to improve the conditions of workers (minimum wage, income taxes, old age benefits, affordable housing), but which were nevertheless consistent with the economic philosophy and political strategy of both progressive bourgeois parties and the emerging Nazis. This was tantamount to paralysis on economic policy in general and the macroeconomic management of capitalist recessions in particular. At the basis of this was the neglect of the economic short term and the surrender of Marxists to the economics of liberalism. As Mark Blyth put it with characteristic wit:

“Both orthodox Marxists and orthodox liberals were at one with Ricardo and Marx in their understanding of the economy. Both theorists (and both movements) were classicists, materialists, and both admitted no doubt as the ubiquity of economic forces and the futility of political intervention. Both ‘did nothing’ for different reasons, due to different (but strangely similar) interpretations of the same social reality; and both were destroyed in the maelstrom that followed their passivity.”¹⁷

In practical terms it meant the SPD would adopt austerity in recessions so that any gains made in income redistribution would be wiped out by the recurrent crises of capitalism.¹⁸ As Przeworski noted:

“The economic theory of the Left was the theory that criticized capitalism, claimed the superiority of socialism, and led to a programme of nationalization of the means of production. Once this programme was suspended—it was not yet abandoned—no socialist economic policy was left. Socialists behaved like all other parties: with some distributional bias toward their constituency but full of respect for the golden principles of the balanced budget, deflationary anti-crisis policies, gold standard, and so on.”¹⁹

More concretely, during the 1920s Hilferding, the SPD’s chief economist and author of the party’s economic program revised the orthodox Marxist line that the crisis of capitalism was imminent and terminal and instead advanced that capitalism had become more stable through reforms and from within its structures one can begin to work on the transition to socialism. However, he was ultimately a Marxist economist so he

“[c]ould not abandon the belief that economic forces and not political power were the ultimate arbiter of history. When placed in a position of power, he tended to base his actions on the prescriptions of orthodox economic theory, relying in crises on the ‘self-regulating’ powers of the capitalist system. Hilferding could not accept the possibility that market trends could, or should, be interfered with by politicians. Since both neoclassical and Marxist theory relied on ineluctable economic mechanisms and denigrated government intervention in the economy, orthodox Marxists, Hilferding once noted, were the last and best of the classical economics.”²⁰

In contrast to the party, the economists of the social democratic labor confederation ADGB, the country’s largest, proposed a proto-Keynesian demand management system similar to that of the Nordic parties. The program was reliant on deficit-financed public works, welfare rights and, going beyond Keynes, workplace democracy. However, their proposals were dismissed by the party, with Hilferding chastising the program’s economic activism as inconsistent with the Marxist thesis that the “capitalist logic” of the business cycle had to run its liquidationist course in recessions, no matter how deep they may be. As he put it, “we can’t say anything concrete to the people about how and by what means we would end the crisis,” adding that demand management “questions the very foundations of our program (...) Marx’s theory of labor value (...) the conviction that labor, and labor alone, creates value (...)” Like a textbook liberal economist, Hilferding warned that the union’s policy program would be inflationary. In

so arguing from his high pulpit in the party, Hilferding merely articulated the SPD's orthodox Marxist line that "depressions result from the anarchy of the capitalist system (...) either they come to an end or they must lead to the collapse of this system."²¹ The twin fact that the ADGB's demarche was supported by a number of bourgeois economists and that the SPD rejected the unions' "Nordic" economic program yet again after the disastrous elections of 1932 when the Nazis became the largest party only added insult to the ensuing historical injury.

It is on this uncontested terrain of economic policy that the Nazis became the party of public works and counter-cyclical spending.²² The political disaster that followed with the appointment of Hitler as Chancellor in 1933 had the known world-historical ramifications. Given the particular German context analyzed ad nauseam in an immense literature,²³ it would certainly be silly to see this catastrophe as caused by the rigid Marxism of the SPD. Yet, as the next section shows, ideological flexibility, responsiveness to labor unions and a macroeconomic framework within which class compromise could be engineered enabled social-democrats to not only avoid failure, but to become politically hegemonic for the decades to come.

Early "Bad Godesberg": Scandinavian social-democracy (1872-1936)

The politics of reformist hegemony

One of the key tropes of the literature on the moderation of German social-democracy is that this political force became a post-Marxist project in the 1960s, following a party congress in the spa town of Bad Godesberg where Marxism was demoted from the party program, relegated to the status of a seminar debate.²⁴ The German turn was not the result of some pure intellectual warfare inside the party's wings. Instead, it was the strategic climax of years of disappointments in the party (contrary to a somewhat folksy Marxist imagination, the SPD was then a pacifist, radical party bent on socialization and economic democracy in the workplace) with their failure to capitalize on the collapse of National-Socialism against their conservative foes.²⁵ During their long years in government (1966-1982), the German social-democrats liked to remember the Marxist critics of the Bad Godesberg shift that whatever its ideological problems (such as the betrayal of the party's intellectual history) the shift paid off in electoral terms. Other scholars, in contrast, emphasize the inevitability of the choice given Germany's transformation into a pillar of the US security complex in Europe. This was a structural constraint that would have disabled the rise to power of any radical left political agenda in this country (as demonstrated in US intervention in the Italian elections after the war).

This is a distinctively German story, however, and the history of European social-democracy should not be conflated with the history of the SPD. Indeed, social-democracy's first "Bad Godesberg" was the thirty-year long period of pragmatic reformism that structured the transformation of Danish and Swedish social-democracy from a revisionist yet ultimately utopian set of Marxist ideas and strategies to a combination of syndicalism and technocratic management of reformed capitalism. After governing these countries for most of the 20th century, they left behind the most domesticated forms of capitalism in the world.

These social-democratic forces were born into an ideological moderation, yet without this leading them to a slippery slope to liberalism. The first movers were the Danish social-democrats who quickly junked revolutionary Marxism following a brief and, by historical standards, unviolent episode of bloodless repression by the state in 1872, almost twenty years before Bernstein and others deigned to suggest the first calibrations. Thus, although the party effectively used a slightly modified version of the Gotha Program of the SPD as the Danish Socialdemokraterne program, in practice the leadership quickly moved away from serious ideological concerns and concentrated on building a trade-union centric party keen to seek office, accept compromise with capital and forge alliances with the parties of farmers and progressive urban bourgeoisie (rather than try to shove them into their own party). Indeed, already during the *belle époque*, the Socialdemokraterne (SD) became the country's largest party and initiated the earliest form of the Nordic model of class compromise via an encompassing labor-capital agreement signed in 1899. Decades before anything similar happened in postwar Germany, the agreement set the terms of pay and working conditions for the whole country.²⁶

The same story unfurled with some delay in Sweden, where Danish-style reformist pragmatism within the constraints of the bourgeois society was layered with a more serious concern to theorize reformist pragmatism.²⁷ Unlike the original German revisionists like Bernstein, who had envisioned class cooperation as an intermediate phase on the path towards a socialist society, the Swedish SAP's horizon was social progress by coalition, all without upsetting corporate-led growth with talk of nationalization.²⁸ This transformation was captured by Steinmo as follows:

"Replacing radical redistributive and nationalization policies, Social Democratic elites gradually came to perceive the interests of their working-class constituents in economic planning and economic growth. Taxation, one of the tools at the disposal of government, was to be the advance troop in the new economic planning game. Importantly, the right of private ownership was no longer seriously questioned. Rather, its economic ill effects were

to be brought under control. The question was gradually becoming, as Erik Asard has put it. 'How can we abolish the negative effects of capitalism without, at the same time, injuring the laws and mechanisms of the system itself.'²⁹

In both countries the social-democrats rarely espoused anti-capitalist views per se, saw peasants and some sections of the middle class as potentially progressive social forces and emphasized the urgency of training a social-democratic ministerial and technocratic elite with actionable policy templates meant to improve the lot of their electoral base, an ideological-praxis complex that brought them close to the liberal socialism of Karl Polanyi. This particular orientation and a highly centralized party structure made sure that revolutionary Marxists would be regularly pushed to the margins (at best) and expelled (most of the time) even before the October Revolution began to divide the ranks of Left elsewhere. In contrast to Germany, Austria, or Hungary³⁰ the revolutionary Marxists of Denmark and Sweden who had supported Leninists and formed communist parties that never managed to amass sufficient support in the popular strata to stage revolutionary movements. Critically, despite conflicts with the party over wage moderation during their terms in government, the labor unions remained a social-democratic affair.

One of the popular narratives of revolutionary Marxism is that social-democrats were forever compromised by voting for the war credits, while the revolutionary faction did not, thus holding its moral high ground. This fact is certainly accurate in Germany,³¹ a case that excessively dominates the narrative, yet it does not travel in Scandinavia, where the social democratic reformists were staunchly against the war and contributed to keeping their societies away from the killing fields of continental Europe. Similarly, in Scandinavia the same split of social-democracy over the October Revolution did not bring about a serious revolutionary Marxist alternative despite the lack of state repression (typically a galvanizing factor). Indeed, Danish and Swedish social democratic parties became unambiguously anti-Leninist and, unlike the German Social-Democrats of the 1920s, they never had to face more than Lilliputian and worn-by-internal dispute Comintern-linked parties to their left.³²

The big exception from the Scandinavian rule was Norway, where the Labor Party went in favor of support for Leninism as early as 1919 and joined the Comintern. The internal battle over this choice was bitter, however, with leaders in the Norwegian trade union movement remaining anti-Leninist social democrats, especially after the enforcement of Leninist democratic centralism meant that the collective membership of the union members was terminated. Given that in the Scandinavian tradition the union was as important as the party this did not go down well and in 1923 the Labor Party voted to

leave the Comintern. Overall, the transition back to social democracy proper took ten years and in 1927 the party moved closer to the positions of Danish and Swedish social-democrats, with the expelled Leninists forming a communist party of marginal electoral relevance which later on went on to become one of Western Europe's most hardline Stalinist parties. Soon after the split, the Labor party embraced a cross-class political strategy and became the largest party in Norway.

In the 1930s the reformist socialist and social-democratic parties on the continent faced either fascism, civil war or, at best string conservative rule. In contrast, in Sweden, Denmark and to some extent in Norway they had massive electoral support and governed throughout the decade. Emboldened by their experience in minority governments throughout the 1920s, they set their eyes on winning office, an objective impossible to attain when workers made up only 30 percent of the electorate. Therefore they became cross-class parties who began to speak more to the interests of the petty bourgeoisie, the professional middle class and farm laborers, with references to Marxism disappearing. This enabled these parties to avid spending precious political energy on whether to ally with farmers' parties or not. From the onset of Great Depression (1929) to the reverberations of the Thatcher "revolution" (1982), the ensuing social block enabled a hardly interrupted 44-year of social-democratic rule in Sweden and 36 years in Denmark (1929-1940; 1947-1950; 1955-1968; 1971-1973; 1975-1982), a tenure length comparable to that of East European communist parties propped up by the Soviet order.

The economics of reformist hegemony

To Marxists, Nordic social-democracy may appear as an ideologically shallow liberal-socialist contraption but to anyone it is clear that it was anything but shallow when it came to the economics of reformism. Indeed, they did not wait for Keynes's foundational work (published in 1936) and for the extreme strain of the Great Depression to push them into intellectual experimentation.³³ Both Swedish and Danish social-democrats' road to power and assertion of "politics against markets"³⁴ began with their short-lived minority governments in the 1920s, with their agendas hamstrung by conservative majorities.

The task of laying the foundations fell on the Danish social-democrats, who were unlucky to win the 1929 and 1932 elections and face an economic collapse that led to a catastrophic 40 percent unemployment by 1932 (the figure was a close 30 percent in Sweden).³⁵ Nevertheless, like in Sweden, in Denmark SD had the technical skills and policy templates to take Left rhetoric, process it into actionable economics and stress test it into reality once they formed strong governments in coalition with the progressive liberal party representing small landowners (Radikale Venstre). Thus, in 1920, an SD technocrat (Karl Kristian Steincke) published one of the basic texts in the history

of Danish and later Nordic welfare policy (*The Future of the Social Security System/ Fremtidens Forsørgelsesvæsen*). This proposed (and backed with numbers) a full-scale reform of the social security system in Denmark that was based upon the principle of full social rights for all individual citizens irrespective of class and gender and that the state was to secure a minimal level of economic decency for all regardless of the cause of their need (the “unworthy” poor were equally entitled to benefits). This was different from the contribution-based conservative welfare state and liberated the needy from the discretion of the local potentates. The reforms also raised the level of the reservation wage for the working class, in part by a substantial increase in unemployment benefits even as the state was running large deficits as a result of the Great Depression and left behind large districts of affordable and (to the contemporary eye) bourgeois-looking housing for the working class that are today regarded amongst the *beau quartiers* of Copenhagen and Aarhus.³⁶

Rather than respond with the deflationary policies of the German Social Democrats or the British Labor Party, the SD set the foundations of a deficit-financed universal safety net: unemployment insurance, the accident insurance, welfare law, massive new housing, public relief work.³⁷ It is then that Denmark became the first country to introduce an organization of the labor market based upon the mutual recognition of the employers’ and the trade unions’ associations in close cooperation with the state power.³⁸

Finally, the social-democrats’ cross class strategy was egged on by a material incentive: Danish modernization was dominated by the development in the agricultural sector and food processing and not in heavy industry. This meant that the party who represented farmers was essential for Social Democrats’ strategic calculations and for Denmark being the first Nordic country to adopt a comprehensive social policy that liberated a large proportion of the lower classes from the yoke of the Poor Law.³⁹ To top it off, they resembled their Swedish peers in defining the progressive factions of the middle class as “economically dependent” “working people” not as capitalists, thus attracting substantial numbers of urban professionals into their political bloc.⁴⁰

Sweden followed a similar yet distinctive path, spurred by the fact that by 1927 a group of young Swedish economists (Wicksell, Lindahl, Myrdal and Ohlin) who would be known as “The Stockholm School” and who were close to the social democratic labor union and confederation began working on an “underconsumptionist” economic approach that related unemployment to insufficient demand and, under the influence of Fabian reformers such as G. D. H. Cole and Sidney Webb, framed the government’s duty to use its powers to cure rather than simply relieve unemployment.⁴¹ This contrasted sharply with the neoclassical principle that unemployment

is a natural phenomenon and markets clear at full employment. In addition to deficits, wealth and estate taxes helped finance the effort (combined wealth and death tax culled 42 percent of the rich people’s revenues as a result).⁴² SAP fully embraced these ideas that gave the state a radically new function: guarantor of both full employment and business confidence via the stabilization of demand carried out by what was then (1932) the first countercyclical fiscal policy in the world. All this was done before Keynes even published the *General Theory*.

But rather than pacify labor, the SAP reforms had to content with the fact that Sweden continued to have Europe’s highest strike activity. As we saw, for ideological and electoral reasons the SAP had no revolutionary inclinations so the party elite did not use the momentum to nationalize the industry. Instead, they used it to pitch employers a new growth regime that enabled class compromise. In 1938 in the spa town of Saltsjöbaden, labor, capital and the state signed the fundamentals of what came to be known as the Swedish model of social democracy. Its details were further worked out and its problems fine-tuned in a series of similar social pacts over the next fifteen years by the SAP’s economic architects (Rehn and Meidner).⁴³ The system was built in a three-pillar structure and oozed pragmatic class compromise:

“First, fiscal policy was to be restrictive rather than countercyclical, because a policy of general reflation would simply produce inflated profits and wage drift. Correspondingly, profits were deliberately squeezed to push employers to resist inflationary wage claims. Second, despite profit capping, wages still had to be controlled, so Rehn and Meidner proposed the solidarity wage; that is, unions would operate a centralized wage policy that stressed the principle of equal pay for equal work across sectors. This policy effectively raised the reservation wage of low productivity sectors, which in turn forced inefficient firms either to increase productivity or to go bankrupt, while at the same time furthering redistributive policy goals.⁴⁴ The third element of the model, an active labor-market policy, was designed to make profit capping and the solidarity wage more effective by promoting labor mobility through supply-side training, relocation, and investment programs. The point was to encourage further industrial adjustment and employment growth as two sides of the same coin.”⁴⁵

This inclusive growth regime forged by SAP at Saltsjöbaden was attractive to labor because it brought public pay-as-you go pensions, paid vacations, public works to prop up working class wages and mop up unemployment. It was also attractive to a capitalist class who was shocked by the effects that the deflation and strike activity had on their assets and profits and who was promised that private property and business

concentration would be left untouched and that labor would be pacified via union-employer negotiations that would deliver not just social peace but also predictable labor costs while serving the imperative of stable domestic demand and efficient use of all available resources. Even the introduction of progressive taxation was designed so as to serve both the demands for downward income redistribution as well as business interest in increasing investment. Thus, high marginal income, wealth and inheritance taxes pushed capital owners' resources into investment rather than consumption while the SAP gave up on its longstanding progressive corporate income tax policy and devised a tax regime that favored large firms (via deductions for reinvested profits) in the name of rationalizing the private economy, a move that made Saltsjobaden stick with big capital.⁴⁶ Overall, in recognition of the fact that social democratic reformism depended on private investment, the tax system gave Swedish capitalists one of the lowest corporate income tax rates in Europe while having the highest taxes on was not central to growth: luxury consumption and wealth holdings. As Mark Blyth put it:

“What enabled these new ideas to be accepted by both business and labor, which at that time had some of the most fractious industrial relations in the world, was the ability of the state to use these new ideas to recast the problem of deflation in terms of the interdependency of business, labor, and the state, rather than as the fault of any one of them.”⁴⁷

Like in Sweden and Denmark, the political moderation of Norwegian social-democrats enabled an alliance with a small farmers' party and proto-Keynesian economics gave the left a toolbox to rule the capitalist economy with. Norwegian economists such as Ole Colbjørnsen and Ragnar Frisch agreed with the Swedish and Danish economics of reflation but went further, advocating for state planning, albeit without the multi-layered policy architecture of that their Swedish counterparts had devised. The result was an employment-based stimulus and a Saltsjobaden-style class compromise. Unlike the economic irrelevance of the SPD's ideas about how to counter the Great Recession, the Norwegian Labor Party's homegrown para-Keynesianism locked in transformations that would deeply transform state-market relations in Norway from the 1930s onwards.⁴⁸ In other words, the Scandinavian model of social democracy had a lot of “class collaborationism” in it. At the same time, although the welfare state proper did not arrive until the end of the war, in the 1930s this political angle convinced capital owners to share with workers the benefits of growth through limits to personal wealth accumulation, while making the labor market work as in the idealized neoclassical economics model. Liberal economics, it seems, needed big government and big unions to work as promised.

It is important to stress that this Nordic tightrope walk between the imperatives of capitalism and the imperatives of delivering extensive social goods for a broad social block had benefitted from an extraordinarily favorable condition: bourgeois parties with relatively progressive ideas about market-society relations and who in fact laid the foundations of the welfare state and labor-capital coordination via democratic corporatism. Indeed, the early history of the Nordic welfare (1890-1920) was largely the work of these parties, with the Social Democrats having a more scattered influence. This should not be confused with the oft claimed Bismarckian social reforms. Scandinavia developed differently, with a universalist welfare model funded by way of general taxes, which uncoupled access to benefits from their financing. Or, the evidence indicates that the bourgeois parties, and in particular those representing agrarian interests, also played a significant role in this regard during this period and, occasionally later on as well. The battle for universalism and tax funding in early Swedish welfare policy was fought primarily by the peasantry and in Denmark liberals and conservatives supported critical elements of the budding welfare state and social policy the SD governments wanted. Indeed, even the fundamental bases of corporatism had been laid with the support and often the initiative of these parties.⁴⁹ The contrast with the known reactionary positions of the bourgeois parties in France, Germany, Austria or Britain is manifest.

Conclusions

During the first half of the twentieth century, Nordic social-democracy was an ideologically unambitious and ruthlessly pragmatic reformist movement that ended up being only loosely steeped into revisionist Marxism. This political movement may have lacked the theoretical spark of their continental and especially of their German comrades. But in retrospect, it seems that this conceptual aloofness in the realm of ideology proved to be an asset in terms of practical political gains once nationalization ceased to be focus of economic policy. Indeed, the German-Nordic contrast as well as the internal variations in the Norwegian case leads one to realize that the most ambitious and long-lasting transformations of capitalism in the direction of decommodification and the highest quality of life available for “the many” were engineered by these philosophically inconsistent but economically astute “class collaborators.”

Through achieving political hegemony for more than half a century and pushing through their agenda without morphing into mere progressive liberals, these parties and their labor union allies managed to change for the better the fate of ordinary people more than the scintillating and occasionally tragic minds of the

SPD could ever change theirs. Of course, it would be ludicrous to attribute the German political disaster to the disastrous economics of the SPD during the Weimar Republic. Material factors, context, culture, location and other factors played a critical role in the buildup of this hegemony. But letting the Nazis be the party of unemployment-mopping public works, rejecting the stimulus program proposed by the bread-and-butter economists of the unions and shunning the alliance with the farmers (so essential in Scandinavia) certainly did not help.

Marxist-Leninists have been sarcastic with the blandness of the melioristic and utilitarian ambitions of the Danish, Swedish and Norwegian descendants of Bernstein. They have also piled mordant criticism on Nordic social-democrats' anti-communism. The Marxist-Leninists' ire is understandable. To paraphrase Sven Steinmo, what remains is that by making capitalism a lot more humane and compatible (at least for a while) with the interests of wage earners, women, the unemployed, farmers and the precariously self-employed, Nordic Social-Democrats also made capitalism harder to topple by the Marxist-Leninist left, a political current that in Scandinavia was reduced to irrelevance not by state repression but by the social-democrats' success as decommodifying labor to an extent that was unimaginable under liberal democratic conditions elsewhere.⁵⁰ Bernstein would certainly have deplored the abandonment of their ambition to surpass capitalism.

But in Nordic Social-Democracy, at least, few got to shed tears over that. There, the political struggle to walk into socialism via a long march through the institutions of the bourgeois state had ceased to set political hearts alight even before Social-Democracy came anywhere close to rule over capitalism in other parts of Europe. To top it off, as soon as the social-democrats of the 1990s–2010s began to renounce their historical mandate as the party of decommodifying labor under capitalism, they faced robust competition on the left from political parties steeped in a brand of democratic socialism that reclaimed the more radical days of Nordic social-democracy.

Conversely, as much as they managed to make capitalism harder to topple by the radical left, the Nordic Social Democrats also made the system of social solidarity harder to kill by neoliberals when the shift to smaller units of production, the growth of private nonindustrial employment and financialization began to eat away at the material and class basis of their project from the 1980s onwards⁵¹. After all is said and done and if politics is ultimately judged by how many lives were spared early death, sickness, material hardship, insecurity or political oppression in Scandinavia in the 20th century relative to their peers in other (often richer) countries (let alone in Eastern Europe), this particular offshoot of European social-democracy has a lot to show for it at the roll call of history.

Notes:

1. For an overview of social liberalism see Michael Freedman, *The New Liberalism: An Ideology of Social Reform* (Oxford: Clarendon Press, 1978); *Liberalism Divided: A Study in British Political Thought, 1914–1939* (Oxford: Clarendon Press, 1986).
2. Eric Hobsbawm, *Age of Empire: 1875–1914* (London: Hachette UK, 2010).
3. For a contrast between social liberalism and social democracy see Peter Clarke, *Liberals and Social Democrats* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978).
4. Sheri Berman, *The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century* (New York: Cambridge University Press, 2006), 43.
5. William E. Paterson and Alastair H. Thomas, eds., *Social Democratic Parties in Western Europe* (London: Croom Helm, 1977); Carl Landauer, *European Socialism*, vol. I (Berkeley: University of California Press, 1959); William A. Lafferty, *Economic Development and the Response of Labour in Scandinavia* (Oslo: Universitetsforlaget, 1971); Steven Koblick, ed., *Sweden's Development from Poverty to Affluence, 1750–1970* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1975); Herbet Tingsten, *The Swedish Social Democrats* (Totowa, NJ: Bedminister, 1973); Ralph Miliband, *Parliamentary Socialism: A Study in Politics of Labor* (London: Merlin Press, 1975); Peter Clarke, *Liberals and Social Democrats* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978); Carl E. Schorske, *German Social Democracy 1905–1917* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1955); Fritz Wilhelm Scharf, *Crisis and Choice in European Social Democracy* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991); Sheri Berman, *The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century* (New York: Cambridge University Press, 2006), 43.
6. Sheri Berman, *The Primacy of Politics*.
7. Benjamin Barber qtd in Adam Przeworski, *Capitalism and social democracy* (Cambridge University Press, 1986), 31.
8. Eduard Bernstein, *Evolutionary Socialism* (New York: Schocken, 1961).
9. Przeworski, *Capitalism*, 25.
10. Ibid.
11. Peter Gay, *The Dilemma of Democratic Socialism: Eduard Bernstein's challenge to Marx* (New York: Collier Books, 1970), 7.

12. Przeworki, *Capitalism*, 26
13. Gay, *The Dilemma*, 7.
14. Carl E. Schorske, *German Social Democracy 1905–1917* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1955); Fritz Wilhelm Scharf, *Crisis and Choice in European Social Democracy* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991).
15. Quinn Slobodian, *Globalists: The end of empire and the birth of neoliberalism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020).
16. As Przeworski wrote, “[t]he choice of industries which were to be nationalized, methods of financing, techniques of management, and the mutual relations among sectors turned out to be technical problems for which social democrats were unprepared. Hence they formed study commissions and waited.” Przeworski, *Capitalism*, 34.
17. Mark Blyth, *The Primacy of Politics: The Past, Present, and Contested Future of Social Democracy*, Crooked Timber, October 30, 2006. Accessed May 25, 2020.
<https://crookedtimber.org/2006/10/30/the-primacy-of-politics-the-past-present-and-contested-future-of-social-democracy/>
18. Scharf, *Crisis and Choice*, 22.
19. Przeworski, *Capitalism*, 35.
20. Sheri Berman, “Path Dependency and Political Action: Reexamining Responses to the Depression,” *Comparative Politics* 30, no. 4 (1998): 379–400.
21. *Ibid.*, 393, 395.
22. The problem was compounded by ideological resistance to a class alliance with farmers, Germany’s largest occupational category, but whom Kautsky and followers framed as a reactionary class that had nothing in common with socialism and whose small farms were expected to be anyway destroyed by large scale agribusiness. Opportunities with progressive middle-class strata were also missed. In contrast to the SPD, the Nazis had no qualms to incorporate the two groups in their social bloc.
23. Here is the short list of relevant readings: Heinrich August Winkler, “Choosing the Lesser Evil: The German Social Democrats and the Fall of the Weimar Republic,” *Journal of Contemporary History* 25, no.2 (1990): 205–227; William Smaldone, *Confronting Hitler: German Social Democrats in Defense of the Weimar Republic, 1929–1933* (Lanham, MD: Lexington Books, 2010); Martin Ejnar Hansen and Marc Debus, “The Behaviour of Political Parties and MPs in the Parliaments of the Weimar Republic,” *Party Politics* 18, no.5 (2012): 709–726; Eberhard Kolb, *The Weimar Republic* (London: Routledge, 2004); William L. Patch Jr. and William L. Patch, *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006); Stephen J. Lee, *The Weimar Republic* (London: Routledge, 2013); Stefan Berger, “The Attempt at Democratization under Weimar,” in *European Democratization since 1800*, eds. John Garrard, Vera Tolz, and Ralph White (London: Palgrave Macmillan, 2000), 96–115; John Hiden, *The Weimar Republic* (London: Routledge, 2014); John A. Moses, “German Social Policy (Sozialpolitik) in the Weimar Republic 1919–1933,” *Labour History: A Journal of Labour and Social History* 42 (1982): 83–93; Albrecht Ritschl, “‘Dancing on a Volcano’: The Economic Recovery and Collapse of Weimar Germany, 1924–33,” in *The World Economy and National Economies in the Interwar Slump*, ed. Theo Balderston (London: Palgrave Macmillan, 2003), 105–142; Barry Eichengreen and Peter Temin, “The Gold Standard and the Great Depression,” *Contemporary European History* 9, no.2 (2000): 183–207; Theo Balderston, *Economics and politics in the Weimar Republic*, vol. 45 (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).
24. Gerassimos Moschonas, *In the Name of Social Democracy: The Great Transformation, 1945 to the Present* (London: Verso, 2002); William E. Paterson, “Reprogramming democratic socialism,” *West European Politics* 16, no.1 (1993): 1–4; Mark Wickham-Jones, “British Labour, European Social Democracy and the Reformist Trajectory: A Reply to Coates,” *The British Journal of Politics and International Relations* 4, no.3 (2002): 465–478.
25. Herbert Kitschelt, *The Transformation of European Social Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994); Andrei S. Markovits and Anton Pelinka, “Social Democracy in Austria and West Germany in the 1970s and 1980s: A Comparative Assessment,” *German Studies Review* 12, no.2 (1989): 333–352; Andrei Markovits, *The Politics of West German Trade Unions: Strategies of Class and Interest Representation in Growth and Crisis* (London: Routledge, 2016).
26. Sven Jochem, “Nordic Corporatism and Welfare State Reforms,” in *Renegotiating the Welfare States: Flexible Adjustment Through Corporatist Concertation*, eds. Frans van Waarden, Gerhard Lehbruch (London: Routledge, 2003), 114–41.
27. Timothy Alan Tilton, *The Political Theory of Swedish Social Democracy: Through the Welfare State to Socialism* (New York: Oxford University Press, 1990).
28. Mark Blyth, *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002); Sheri Berman, *The Social Democratic Moment* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998).
29. Sven Steinmo, “Social Democracy vs. Socialism: Goal Adaptation in Social Democratic Sweden,” *Politics & Society* 16, no.4 (1988): 403–446.
30. Such political orientations were not relegated to Scandinavia. In the Austro-Hungarian Left, similar views were espoused by Karl Polanyi, Oszkar Jászi and their followers; yet they never got to shape the thrust of the Left in that part of the world. Gareth Dale, “Karl Polanyi and Oszkar Jászi: Liberal socialism, the Aster Revolution and the Tanácsköztársaság,” in *Magyarországi Tanácsköztársaság - 90 éve*, eds. T. Krausz and J. Vértés (Budapest: ELTE, 2010). Online at <http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/4123>.

31. Francis Ludwig Carsten, *War Against War: British and German Radical Movements in the First World War* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1982).
32. Nik Brandal, Øivind Bratberg, and Dag Thorsen, *The Nordic Model of Social Democracy* (Berlin: Springer, 2013).
33. Przeworski, *Capitalism*.
34. Gøsta Esping-Andersen, *Politics Against Markets: The Social Democratic Road to Power* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2017).
35. Palle Svensson, "Support for the Danish Social Democratic Party 1924–39—Growth and Response," *Scandinavian Political Studies* IX (1974): 127–146.
36. Niels Finn Christiansen and Klaus Petersen, "The Dynamics of Social Solidarity: The Danish Welfare State, 1900–2000," *Scandinavian Journal of History* 26, no.3 (2001): 177–196.
37. S. H. Steinmo, *Taxation and Democracy: Swedish, British, and American Approaches to Financing the Modern State* (New Haven: Yale University Press, 1993); J. D. Stephens, *The Transition from Capitalism to Socialism* [1979] (Chicago: University of Illinois Press, 1986).
38. Alexander Hicks, *Social Democracy and Welfare Capitalism: A Century of Income Security Politics* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2018).
39. Przeworski, *Capitalism*.
40. Berman, *The Primacy*, 157.
41. Bent Hansen, "Unemployment, Keynes, and the Stockholm School," *History of Political Economy* 13, no.2 (1981): 256–277; Donald Winch, "The Keynesian Revolution in Sweden," *Journal of Political Economy* 74, no.2 (1966): 168–176.
42. Steinmo, *Taxation*, 417.
43. The classics here are Timothy Tilton, *The Political Theory of Swedish Social Democracy: Through the Welfare State to Socialism* (New York: Oxford University Press, 1990); Jonas Pontusson, *The Limits of Social Democracy: Investment Politics in Sweden* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1992).
44. Francis Castles, *The Social Democratic Image of Society (Routledge Revivals): A Study of the Achievements and Origins of Scandinavian Social Democracy in Comparative Perspective* (London: Routledge, 2009).
45. Blyth, *Great*, 6–7.
46. Steinmo, *Taxation*, 420.
47. Blyth, *Great*, 5.
48. Francis Sejersted, *The Age of Social Democracy: Norway and Sweden in the Twentieth Century* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011).
49. Asbjørn Sonne Nørgaard, "Party Politics and the Organization of the Danish Welfare State, 1890–1920: The Bourgeois Roots of the Modern Welfare State," *Scandinavian Political Studies* 23, no.3 (2000): 183–215.
50. Steinmo, *Taxation*, 438.
51. Jonas Pontusson, "Explaining the Decline of European Social Democracy: The Role of Structural Economic Change," *World Politics* 47, no.4 (1995): 495–533.

Bibliography:

- Balderston, Theo. *Economics and politics in the Weimar Republic*. Vol. 45. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Bent, Hansen. "Unemployment, Keynes, and the Stockholm School." *History of Political Economy* 13, no.2 (1981): 256–277.
- Berger, Stefan. "The Attempt at Democratization under Weimar." In *European Democratization since 1800*, edited by John Garrard, Vera Tolz, and Ralph White, 96–115. London: Palgrave Macmillan, 2000.
- Berman, Sheri. "Path dependency and political action: reexamining responses to the depression." *Comparative Politics* 30, no.4 (1998): 379–400.
- Berman, Sheri. *The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Berman, Sheri. *The Social Democratic Moment*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998.
- Bernstein, Eduard. *Evolutionary Socialism*. New York: Schocken, 1961.
- Blyth, Mark. *The Primacy of Politics: The Past, Present, and Contested Future of Social Democracy*. *Crooked Timber*, October 30, 2006.
<https://crookedtimber.org/2006/10/30/the-primacy-of-politics-the-past-present-and-contested-future-of-social-democracy/>.
- Blyth, Mark. *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

- Brandal, Nik, Øivind Bratberg, and Dag Thorsen. *The Nordic Model of Social Democracy*. Berlin: Springer, 2013.
- Carsten, Francis Ludwig. *War Against War: British and German Radical Movements in the First World War*. Berkeley and Los Angeles: Univ of California Press, 1982.
- Castles, Francis. *The Social Democratic Image of Society (Routledge Revivals): A Study of the Achievements and Origins of Scandinavian Social Democracy in Comparative Perspective*. London: Routledge, 2009.
- Christiansen, Niels Finn, and Klaus Petersen. "The Dynamics of Social Solidarity: The Danish Welfare State, 1900-2000." *Scandinavian Journal of History* 26, no.3 (2001): 177-196.
- Clarke, Peter. *Liberals and Social Democrats*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
- Dale, Gareth. "Karl Polanyi and Oszkar Jászi: Liberal socialism, the Aster Revolution and the Tanácsköztársaság." In *Magyarországi Tanácsköztársaság - 90 éve*, edited by T. Krausz and J. Vértés (Budapest: ELTE, 2010). <http://bura.brunel.ac.uk/handle/2438/4123>.
- Eichengreen, Barry, and Peter Temin. "The Gold Standard and the Great Depression." *Contemporary European History* 9, no.2 (2000): 183-207.
- Esping-Andersen, Gøsta. *Politics Against Markets: The Social Democratic Road to Power*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2017.
- Freeden, Michael. *Liberalism Divided: A Study in British Political Thought, 1914-1939*. Oxford: Clarendon Press, 1986.
- Freeden, Michael. *The New Liberalism: An Ideology of Social Reform*. Oxford: Clarendon Press, 1978.
- Gay, Peter. *The Dilemma of Democratic Socialism: Eduard Bernstein's challenge to Marx*. New York: Collier Books, 1970.
- Hansen, Martin Ejnar, and Marc Debus. "The Behaviour of Political Parties and MPs in the Parliaments of the Weimar Republic." *Party Politics* 18, no.5 (2012): 709-726.
- Hicks, Alexander. *Social Democracy and Welfare Capitalism: A Century of Income Security Politics*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2018.
- Hidden, John. *The Weimar Republic*. London: Routledge, 2014.
- Hobsbawm, Eric. *Age of Empire: 1875-1914*. London: Hachette UK, 2010.
- Jochem, Sven. "Nordic Corporatism and Welfare State Reforms." In *Renegotiating the Welfare States: Flexible Adjustment Through Corporatist Concertation*, edited by Frans van Waarden and Gerhard Lehbruch, 114-141. London: Routledge, 2003.
- Jonas Pontusson. "Explaining the Decline of European Social Democracy: The Role of Structural Economic Change." *World Politics* 47, no.4 (1995): 495-533.
- Kitschelt, Herbert. *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Koblick, Steven, ed. *Sweden's Development from Poverty to Affluence, 1750-1970*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1975.
- Kolb, Eberhard. *The Weimar Republic*. London: Routledge, 2004.
- Lafferty, William A. *Economic Development and the Response of Labour in Scandinavia*. Oslo: Universitetsforlaget, 1971.
- Landauer, Carl. *European Socialism*. Vol. I. Berkeley: University of California Press, 1959.
- Lee, Stephen J. *The Weimar Republic*. London: Routledge, 2013.
- Markovits, Andrei S., and Anton Pelinka. "Social Democracy in Austria and West Germany in the 1970s and 1980s: A Comparative Assessment." *German Studies Review* 12, no.2 (1989): 333-352.
- Markovits, Andrei. *The Politics of West German Trade Unions: Strategies of Class and Interest Representation in Growth and Crisis*. London: Routledge, 2016.
- Miliband, Ralph. *Parliamentary Socialism: A Study in Politics of Labor*. London: Merlin Press, 1975.
- Moschonas, Gerassimos. *In the Name of Social Democracy: The Great Transformation, 1945 to the Present*. London: Verso, 2002.
- Moses, John A. "German Social Policy (Sozialpolitik) in the Weimar Republic 1919-1933." *Labour History: A Journal of Labour and Social History* 42 (1982): 83-93.
- Nørgaard, Asbjørn Sonne. "Party Politics and the Organization of the Danish Welfare State, 1890-1920: The Bourgeois Roots of the Modern Welfare State." *Scandinavian Political Studies* 23, no.3 (2000): 183-215.
- Patch, William L. Jr., and William L. Patch. *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Paterson, William E. "Reprogramming democratic socialism." *West European Politics* 16, no.1 (1993): 1-4.
- Paterson, William E., and Alastair H. Thomas, eds. *Social Democratic Parties in Western Europe*. London: Croom Helm, 1977.
- Przeworski, Adam. *Capitalism and social democracy*. Cambridge University Press, 1986.
- Ritschl, Albrecht. "'Dancing on a Volcano': The Economic Recovery and Collapse of Weimar Germany, 1924-33." In *The World Economy and National Economies in the Interwar Slump*, edited by Theo Balderston, 105-142. London: Palgrave Macmillan, 2003.
- Schorske, Carl E. *German Social Democracy 1905-1917*. New York: Harvard University Press, 1955.
- Serharf, Fritz Wilhelm. *Crisis and Choice in European Social Democracy*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991.
- Sejersted, Francis. *The Age of Social Democracy: Norway and Sweden in the Twentieth Century*. Princeton, New Jersey: Princeton

- University Press, 2011.
- Slobodian, Quinn. *Globalists: The end of empire and the birth of neoliberalism*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020.
- Smaldone, William. *Confronting Hitler: German Social Democrats in Defense of the Weimar Republic, 1929-1933*. Lanham, MD: Lexington Books, 2010.
- Steinmo, S. H. *Taxation and Democracy: Swedish, British, and American Approaches to Financing the Modern State*. New Haven: Yale University Press, 1993.
- Steinmo, Sven. "Social Democracy vs. Socialism: Goal Adaptation in Social Democratic Sweden." *Politics & Society* 16, no.4 (1988): 403-446.
- Stephens, J. D. *The Transition from Capitalism to Socialism* [1979]. Chicago: University of Illinois Press, 1986.
- Svensson, Palle. "Support for the Danish Social Democratic Party 1924-39—Growth and Response." *Scandinavian Political Studies* IX (1974): 127-146.
- Tilton, Timothy. *The Political Theory of Swedish Social Democracy: Through the Welfare State to Socialism*. New York: Oxford University Press, 1990.
- Tingsten, Herbet. *The Swedish Social Democrats*. Totowa, N.J.: Bedminister, 1973.
- Wickham-Jones, Mark. "British Labour, European Social Democracy and the Reformist Trajectory: A Reply to Coates." *The British Journal of Politics and International Relations* 4, no.3 (2002): 465-478.
- Winch, Donald. "The Keynesian Revolution in Sweden." *Journal of Political Economy* 74, no.2 (1966): 168-176.
- Winkler, Heinrich August. "Choosing the Lesser Evil: The German Social Democrats and the Fall of the Weimar Republic." *Journal of Contemporary History* 25, no. 2 (1990): 205-227.

ONE THEORY'S UNDERDOG IS ANOTHER THEORY'S TREASURE: THE NOVELISTIC GENRE IN DIFFERENT REGIMES OF RELEVANCE

Daiana GÂRDAN

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: daiana.gardan@lett.ubbcluj.ro

ONE THEORY'S UNDERDOG IS ANOTHER THEORY'S TREASURE:
THE NOVELISTIC GENRE IN DIFFERENT REGIMES OF RELEVANCE

My paper aims to present, by means of a metacritical approach, the many shifts and negotiations in the history of understanding and defining the status of the novel as a literary genre, as they are retraced by Galin Tihanov in his latest book *The Birth and Death of Literary Theory*. Interwoven with many other aspects of Russian literary theory that reverberated within the present paradigm of comparative studies and helped shape the principal framework of world literature, Galin Tihanov's critical assumptions on the numerous trials regarding the novelistic genre in the Russian theoretical undertakings are of tremendous relevance for a field of study that engages, more than ever, in cracking the many codes of the novelistic world canon.

Keywords: Galin Tihanov, novel, genre theory, Russian theory, world literature.

In the *Introduction* to what is one of the most important editorial projects dedicated to the novelistic genre in the past decades, namely *The Novel*, Italian professor Franco Moretti, the editor of the volume, defines the novel while exposing its utter complexity as follows:

“A history that begins in the Hellenistic world and continues today. A geography that overlaps with the advent of world literature. A morphology that ranges euphorically from war stories, pornography, and melodrama, to syntactic labyrinths, metaphoric prose, and broken plot lines (...) At the beginning of the historical arc, we wonder whether to speak of “the” Greek novel—or of a cluster of independent

forms. At the opposite end, we explain why it is that the best known African novels are not written for African readers. And so on. The more we learn about the history of the novel, the stranger it becomes.”¹

Over the years, most of the scholars engaged in transnational studies retrace the hereditary links between the novel (in its now stabilized form) and the epic as well as its evolution and survival as a genre. These approaches range from encyclopedic to macroanalytical, since, as Moretti states, the history of the genre is a bizarre one in terms of geography and morphology. The novel, both as a phenomenon and a cultural artefact,

is at the same time local and global, supranational and subnational, prenatal and postnatal.² Theorizing this genre lends itself to a host of constant exercises of calibrating and recalibrating the network underpinning the different formulas and plots that either went out of fashion or have won the canonical battle over the ages. More recently, a significant number of academic projects have demonstrated that the emergent methodologies structured around “macroanalysis” (Matthew L. Jockers), based mainly on collective efforts, have managed to render visible the most intricate articulations of the genre.

While such approaches are not the subject of Tihanov’s latest volume, the “afterlife” of Russian literary theory helps retrace the central nodes of the novel’s historiography. From the very beginning, Tihanov offers a metacritical approach on the many stages of literary theory, from its birth to its eventual “death”. His analysis is especially oriented toward events placed in interwar Eastern Europe, a place immersed in a complicated web of communicating vessels that engage both 19th century theoretical formulations and contemporary ones. His idea of the “afterlife” of Russian literary theory and, its importance in the recent developments in the field of World Literature functions as a common denominator, connecting the milestones of literary theory in the most surprising ways.

Negotiating the place of the novel

Measuring the role that Russian formalism had, alongside the figures that distanced themselves from its tenets, but remained relevant to the overall theoretical background in Eastern Europe, Tihanov revisits literary theory’s moment of birth. The Russian formalists have been in the avant-garde of this discipline and its effort to autonomize literature in the artistic field. In order to do this, these young thinkers are confronted with the urgent need to define literariness and to create the necessary instruments for analyzing and diagnosing it. On registering this historical turning point, Tihanov notes:

“This regime of relevance, in which literature is valued for its autonomy and uniqueness as a discourse that is unlike other discourses, breaks with previous regimes of relevance in which literature’s significance is linked to its capacity to convey ideas, emotions, or knowledge of the world, or to instigate socially and politically oriented actions. Those previous regimes of relevance foreground forms of writing that still preserve the links of literature to an earlier state of symbiosis with philosophical, historiographical, pedagogical, and political discourses. Suffice it to point to the genre of the philosophical novel (recall Voltaire) in the eighteenth century, or the novel of education and

the historical novel in the next century, and we promptly obtain a good sense of this different regime of relevance in which literature is still an allegory, a tool of cultivation, and a transmission mechanism for values and ideas formed elsewhere—with the language of literature consistently taking a back seat, seldom seen as the prime reason why literature itself should be taken seriously.”³

The shift from the literary object as an instrument to the literary object as an autonomous artistic phenomenon, highly relevant to the new generations formed in Russia, Czechoslovakia or in exile (Tihanov also touches on this subject) creates the grounds for the development of a theory of literary genre. Due to the rather obvious nature that pertains to the permeability of the novel in all that constitutes social, ideological or moral values, the genre lags behind the discussions related to aesthetic autonomy, with poetry and drama being at the forefront of the critical tradition of the time.

Referring to the development of the novel, Galin Tihanov addresses some of the most prominent figures that have approached the subject: Roman Ingarden, Georg Lukács, Mikhail Bakhtin, but also a rather odd figure for the field of genre theory – Gustav Shpet. Revealing the close relation between philosophical discourse and literary theory in the first half of the XXth century, Tihanov engages in Lukács’s *Theory of the novel* and Ingarden’s *The Literary Work of Art*. Both indebted to a dynamic, relational vision between the metadiscourses on philosophy and literature, the two theoreticians go against the formalists, who asked for the separation between these disciplines. Lukács’s early contributions to the theory of the novel, Tihanov notes, is more or less „the result of frustrated hopes to accommodate art in a larger philosophical framework”⁴. His writing from the 1930s, dedicated to realism and engaging Marxist theories, doubles as both decisive endeavors that guarantees Lukács’s notoriety and a reemergence of Marxist literary theory:

“Lukács’s writing on realism and the novel, done mostly during his time in Moscow, became part of an internationally constituted field of literary theory to which he had not before fully belonged (...) With Lukács’s articles on realism and the historical novel, literary theory on the Left finally gained firmer ground and visibility: it joined an established mode of inquiry, pursued internationally beyond the level of political expedience.”⁵

There is a certain evolution measurable through the shift from aesthetics to literary theory between the various figures discussed by Tihanov. As Lukács departs from Ingarden in terms of vision and philosophical orientation (Ingarden is tributary to Husserl), his own theory of the novel stays distinct from Bakhtin’s considerations, while Gustav Shpet remains both a transitional and a bizarre figure:

“It was only Shpet for whom aesthetics remained not just a starting point but an enduring and methodologically central framework. Rather than seeking to modify, or diverge from, aesthetics as a master discourse, Shpet was at pains to retain it; as far as literary theory is concerned, his work was a case of abortive inception.”⁶

Borrowing from Lukács, Gustav Shpet defines the novel as a “negative” genre, defined through a series of absences, such as the lack of “composition”, “plan” or “inner form.” He sees the novel as a “degradation of the epic.”⁷ Shpet’s considerations on this literary genre can be registered within the general vision of the era. Employed most of the time politically, the novel is a second hand literary object. Lukács himself placed the novel in the position of a weak link in the chain of epic tradition.⁸ For him, the novel is the epic formula that owes to a cultural age in which „the immanence of meaning in life has become a problem, yet which still thinks in terms of totality”⁹.

The most profusely discussed figure in Tihanov’s volume is also one of the most decisive ones for the reception of the genre. Appropriated as one of the figureheads of poststructuralism, Mihail Bakhtin fundamentally reverses the perspective on the novel, inherited from Lukács or Shpet. It is through Bakhtin that the democratization of the novel begins. In Tihanov’s words, “Bakhtin extolled the democratic charge of the novel and dreamed of a literature colonized by the novelistic.”¹⁰ Bakhtin’s conclusions, to which he reached only in his maturity, has been preceded however by an arduous and revisionist labour. In his earlier writings, Bakhtin too adheres to the premise of the genre’s “negative” nature, a genre that lacks a historical cohesion in terms of formula, without which a universal definition remains impossible to extrapolate. What Bakhtin does, instead, is to transform its “defects” into qualities, its constant ability to evolve and reinvent itself in accordance to the ebbs and flows of ages being its most relevant one. For Shpet, Tihanov asserts „the novel is a genre for the masses, corresponding to their average moral aspirations”¹¹. For Bakhtin, Rabelais’ novel, for instance, regarded as the least popular, the least understood and the least appreciated,¹² has a superior function of democratization „His [Rabelais’] novel must serve as a key to the immense treasury of folk humor which as yet has been scarcely understood and analyzed.”¹³ Despite the general lack of interest for the genre in Bakhtin’s youth, which Tihanov registers as a period of transition from ethics and aesthetics to cultural philosophy, Bakhtin cancels out, in 1930–1940, his earlier tenets regarding the novel by inscribing literature in the folkloric, mythical and ritualistic tradition.¹⁴ Dedicating a subtle analysis to Bakhtin’s work, Tihanov also exposes the complementary relationship between him and the Russian formalists. Language remains, for Bakhtin, as well as for most of the figures of Russian formalism, an

essential dimension, but at the same time, contrary to the latter, Bakhtin understands language as a descriptor of literary genre, not only of literariness:

“Language—and this is vital to comprehend—is not dismissed as unimportant; far from it. Bakhtin does share a continuous preoccupation with language with the Russian Formalists. But for him language is no longer significant as an embodiment of literariness, nor (as in pre-Formalist literary studies) as conveyor of ideas, emotions, and images. Language, for Bakhtin, is an indispensable descriptor of genre (we can only understand how the novel works as a genre when we grasp its unique, “heteroglot” in Bakhtin’s parlance, use of language that differentiates it from other genres)—which then becomes descriptor of entire domains of culture (e.g., the official culture of the Church in contrast to the popular culture of the street, each of which is informed by a fundamentally different use of language). So, like the Formalists, Bakhtin never turns his back on language; unlike them, he embraces language as a marker of entities larger than literature per se; his language-centered theory of culture thus restores, in a much subtler and mediated way, the bond between language and culture that the literary theory of the Formalists had attempted to sever.”¹⁵

In what concerns the novelistic genre, Bakhtin’s merits in the period is invaluable, as he negotiated the status of the novel in the European cultural field, changing it from an underdog to a superstar, much to the same results as his successful attempt to revise Rabelais in the literary canon. Tihanov manages to deconstruct Bakhtin’s discourse on the functions of Rabelais’ novel and extrapolates a general principle underpinning the theorist’s system, while also bringing together the apparent contradictions between the different writings dedicated to the novel. The contradictions signaled by Tihanov are mostly related to the understanding of authorship, which Bakhtin deems irrelevant: „the individual writer is no more than an instrument through which the genre materializes itself, no more than a mouthpiece that enunciates the calls of a generic memory.”¹⁶

The role of the epic in trying to localize the novelistic genres in the context of literary formulas are also a key component of Bakhtin’s approach. However, in contrast to Lukács’s and Shpet’s theories, who saw in the novel a late and ultimately inferior rendition of the epic, Bakhtin brings the two genres together as a constantly evolving whole:

“Bakhtin’s strategy was to imagine a marriage between the novel and the epic, resulting in a single, synthetic genre that preserved the features of the novelistic while countering its transitoriness and fluidity so inherent in the novel and yet so much at variance with the very notion of the classic. The epic substratum in the novelistic was meant to serve

as a guarantee of the permanence and stability required in any version of the classic, and to extend and preserve the features of community life in the modern age, in which social division and hierarchy were becoming a compelling reality.”¹⁷

For Bakhtin, then, the genre gains in terms of aesthetic legitimacy, but also becomes a dominant genre, since, in the words of the Russian theorist’s himself, “the novel sparks the renovation of all other genres, it infects them with its spirit of process and inconclusiveness”¹⁸. Furthermore, Bakhtin tries to reorganize the architecture of the genre, from investigating the chronotope, a structure that he himself coined (*Form of Time and Chronotope in the Novel*, 1937), to proposing a subgenre classification – one of the more relevant premises in today’s literary studies (*The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism. Toward a Historical Typology of the Novel*).

Tihanov rethinks Bakhtin’s legacy. His agenda regarding the literary phenomenon in general was seen by postmodernists as similar to their own tenets, and thus made him a predecessor. The same happened with poststructuralism. Bakhtin’s thought, however, evades these overly specialised theoretical programs. In the same way his place in the context of Russian formalism was at the outskirts of the theoretical field, Bakhtin cannot find the place of the novelistic genre, neither in the plane of aesthetics, nor in the field of literary theory, while, at the same time, “it could not be safely boxed into later intellectual currents, including postmodernism and post-structuralism.”¹⁹ Considering the latest developments in the field of genre theory, with representatives such as Franco Moretti in mind, Bakhtin’s legacy seems to have more to do with the general principles of World Literature than with postmodernity. In the same way contemporary approaches try to analyze the novel macroanalytically, employing literary corpora and statistical tools for its investigation, Bakhtin also pleaded for the plurality of the novel and its intersectional nature. As Tihanov states, literature according to Bakhtin

“[i]s positioned at the crossroads of multiple modalities of expression and ambivalent discursive energie – word, laughter, bodily involvement, engaged in praise and parody – an is validated *across deep time* (to borrow Wai Chee Dimock’s phrase) as the product of the long duree memory of genres

and discourses. Literature for Bakhtin is a laboratory of becoming, in which larger discursive principles (monologue and dialogue; heteroglot and homoglot; centrifugal and centripetal) are shown at work as its true shaping forces.”²⁰

The idea that literature, and, in turn, the novel, is a product of a multitude of processes that can be rendered visible through the investigation of the historical shifts in literary formulas, plots, and devices²¹ – the core tenets of contemporary World Literature approaches – can also be found in Bakhtin’s interwar discourse. In this respect, Tihanov successfully bridges the theoretical gap between these two different periods of literary theory. The legacy and afterlife of genre theory in the interwar works appeared in Eastern Europe make a decisive comeback within the emergence of World Literature studies.

In the volume’s epilogue, which strives to provide an account of migrating theories into World Literature studies, Bakhtin again plays the most important part, through his attempt at „reconceptualizing the study of world literature as a study of the processes that shape the novel to become a world genre, a global discursive power.”²² Renouncing eurocentrism and focusing on non-European culture (visible in his interest for folklore and rites of passage) makes him a thinker well ahead of his time, with his theories themselves being, as Tihanov notes, a “journey not in space, but in time,”²³ much like what Wai Chee Dimock proposed recently.²⁴ Together with the theoretical treatment of Bakhtin, Tihanov also accounts for Victor Shklovsky’s contribution, who raises, in the same period, questions regarding translation and reading the world literary canon in translation in the same way David Damrosch²⁵ or, in contrast, Emily Apter²⁶ propose.²⁷ One of the main conclusions of Tihanov’s volume is also related to Shklovsky: “Let me repeat: the current discourse of *world literature* is an iteration of the principal question of modern literary theory at the time of its birth: should one think literature within or beyond the horizon of language? This specific iteration recasts this question, while retaining its theoretical momentum.”²⁸

Notes:

1. Franco Moretti, ed., *The Novel. History, Geography, and Culture. Volume 1* (Princeton: Princeton University Press, 2006), 10.
2. See Wai Chee Dimock, *Through Other Continents. American Literature Across Deep Time* (Princeton: Princeton University Press, 2009).
3. Galin Tihanov, *The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond* (Stanford: Stanford University Press, 2019), 3.
4. *Ibid.*, 16.
5. *Ibid.*, 17-18.
6. *Ibid.*, 19.
7. *Ibid.*, 91.
8. *Ibid.*, 99.
9. Georg Lukacs, *The Theory of the Novel*, trans. by Anna Bostock (London: The Merlin Press, 1971).
10. Galin Tihanov, *The Birth*, 92.
11. *Ibid.*, 92.
12. Mikhail M. Bakhtin, *Rabelais and His World*, trans. by Helene Iswolsky (Bloomington: Indiana University Press, 1984).
13. *Ibid.*, 4.
14. Galin Tihanov, *The Birth*, 105.
15. *Ibid.*
16. *Ibid.*, p. 106.
17. *Ibid.*, p. 107.
18. Mikhail M. Bakhtin, *Epic and Novel*, in *The Dialogic Imagination: Four Essays*, ed. Michael Holquist (Austin: University of Texas Press, 1982), 7.
19. Galin Tihanov, *The Birth*, 126.
20. *Ibid.*, 133.
21. See, for instance, Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History* (New York: Verso, 2005).
22. Galin Tihanov, *The Birth*, 176.
23. *Ibid.*
24. See Wai Chee Dimock, Lawrence Buell, *Shades of the Planet* (Princeton: Princeton University Press, 2007).
25. See David Damrosch, *What is World Literature* (Princeton: Princeton University Press, 2003).
26. See Emily Apter, *Against World Literature. On the Politics of Untranslatability* (London, New York: Verso, 2013).
27. Maria Chiorean, "Regimes of Relevance: The Newcomers," *Transilvania*, no. 5 (2020): 20-28; Ștefan Baghiu, "The Relative Autonomy of Literature: Romanian Literary Criticism and Theory before World War II," *Transilvania* no. 5 (2020).
28. Galin Tihanov, *The Birth*, 182.

Bibliography:

- Apter, Emily. *Against World Literature. On the Politics of Untranslatability*. London, New York: Verso, 2013.
- Baghiu, Ștefan. "The Relative Autonomy of Literature: Romanian Literary Criticism and Theory before World War II." *Transilvania*, no. 5 (2020): 29-38.
- Bakhtin, Mikhail. *Rabelais and His World*, translated by Helene Iswolsky. Bloomington: Indiana University Press, 1984.
- Chiorean, Maria. "Regimes of Relevance: The Newcomers." *Transilvania*, no. 5 (2020): 20-28.
- Damrosch, David. *What is World Literature*. Princeton: Princeton University Press, 2003.
- Dimock, Wai Chee, and Lawrence Buell. *Shades of the Planet*. Princeton: Princeton University Press, 2007.
- Dimock, Wai Chee. *Through Other Continents. American Literature Across Deep Time*. Princeton: Princeton University Press, 2009.
- Holquist, Michael, ed. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press, 1982.
- Lukacs, Georg. *The Theory of the Novel*, trans. by Anna Bostock. London: The Merlin Press, 1971.
- Moretti, Franco, ed. *The Novel. History, Geography, and Culture. Volume 1*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Moretti, Franco. *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. New York: Verso, 2005.
- Tihanov, Galin. *The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond*. Stanford: Stanford University Press, 2019.

REGIMES OF RELEVANCE: THE NEWCOMERS

Maria CHIOREAN

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: chiorean.r.maria@gmail.com

REGIMES OF RELEVANCE: THE NEWCOMERS

Starting from Galin Tihanov's thesis that a regime of relevance breeds a particular manner of thinking critically about literature, this essay looks at the birth of World Literature and compares its genesis with that of Russian Formalism. Then, the discussion moves to the evolution of World Literature from a set of apparently universal reading methods to a more localized form of criticism, often intersecting decolonialism. The final section is dedicated to the possible emergence of a new, still obscure regime of relevance by means of participatory art.

Keywords: World Literature, literary theory, bird's-eye vs. close-up, decolonialism.

In his most recent book, *The Birth and Death of Literary Theory*, Galin Tihanov goes against the rumoured and ambiguous timelessness of theory, replacing it with a more rigorous delimitation between the practice of thinking critically about literature (which has, indeed, been around for centuries) and literary theory per se. The latter, he argues, is a localized phenomenon – both in history and in space – being born around the First World War through the articulation of Russian Formalism and slowly losing ground in the late 80s. Since then, although it has persisted as an academic object and has continued to impact scholarly debates, theory has made room for other brands of literary research – other reading methods, other central goals. At first glance, Tihanov's premises might seem simply exotic or prophetic (as Spivak's announcement of comparative literature's demise must have appeared in the beginning). Alternatively, this periodization of metaliterature could be viewed as just another chronology, which, no matter how valid or well-documented, does little more than give an organized account of literary criticism.

However, Tihanov's theses – the temporary nature of literary theory and its reverberations into contemporary research – are based on another instrumental concept, namely on the *literary regimes of relevance*. In short, Tihanov demonstrates that a certain understanding of literature (a contextual status, its perceived function in a specific historical period) does not only produce a particular type of literary works, but also the dominance of a complementary meta-discourse.¹ In the case of literary theory, it was the Romantic view on literature that allowed Formalism to develop: as literary discourse was valorized as autonomous and distinct from all others (philosophical, journalistic, scientific), literariness automatically became the focus of literary enquiry. This was especially important after Romanticism lost its strong metaphysical and mythical component, which had made the author into an exceptional receptacle for inspiration. Because as soon as the focus shifted from the writer's condition to the nature of language and to whatever grants it the possibility to become literary discourse, the works of Shlovsky, Tynianov and Eikhenbaum took

centre stage. At the same time, Tihanov highlights the role played by exile in the elaboration of Formalism and, later on, Structuralism and Poststructuralism. Besides the Romantic tradition of marginality (literature as a by-product of social peripherality and ontological singularity), the migration of theorists from marginal geographies to the centre of Western scholarship – especially France and Germany – gave rise to their independence from Plato-Hegelian frames of thought, on the one hand, and from strictly national, organicist literary historiographies on the other. Formalist theories on language, literariness and estrangement were widely applicable. They were not necessarily universal – as the anti-Eurocentric movements of the following decades made sure to point out – but nonetheless, literary reflection was freed from reductive categories like national identity, spirituality, or style.

Literary Theory and World Literature

According to Tihanov's timeline, the late 80s brought about a shift in the valorization of literature, making entertainment and market value more important than the autonomy and uniqueness of literary discourse. With it, ways of thinking and writing about literature had to adapt, as well, which is where World Literature came into play. One of the most intriguing claims made by Tihanov is, then, that the current popularity of World Literature stems from its appropriateness to the new regime of relevance – one that we could broadly term a *postmodern regime*. As for literary theory and especially the work of the first Formalists, they are no longer dominant as a school of thought, but remain a powerful influence on contemporary criticism, sometimes determining decisions about some of the most pressing debates in the field – reading in translation, approaching peripheral literatures, the issue of *travelling theory*.

Since Tihanov's focus is represented by literary theory and its legacy, the link between World Literature and the correspondent regime of relevance is not explored in depth, as in the case of Formalism's roots, to be found in Romanticism. Therefore, a few questions remain under debate. Firstly, Tihanov singles out several genetic processes that led to the birth of literary theory: the proposition of a new, scientifically-informed way of regarding literature, the refusal of extrinsic valorization, as well as the causal connection between philosophy and literary praxis – more exactly, Tihanov shows that, upon travelling to America, Poststructuralism, for instance, was imported as a form of narrative analysis (no matter if the narrative was literary, political, or religious), because analytical philosophy dominated its own field and tolerated no rivals.² With World Literature, these vectors of development are obviously different. If literary studies today are, indeed, dependent on a postmodern regime of

relevance, on market-circulation, publicity, and mass-appeal, one has to wonder which axiology or cultural philosophy – if any – first oriented contemporary criticism. Or, conversely, it may have been the case that new reading methods were directly required by the globalization of literature and that the outlook on culture of World Literature scholars was a by-product of such advances in information- and product-distribution. Initiating factors notwithstanding, World Literature strategies for reading across cultures, time, space, and genre are definitely not arbitrary and the principles that regulate them cannot be reduced to a larger volume of texts or to comparative, connective reading. In order to truly make sense of World Literature's relationship with its regime of relevance, a minimal critical ethos must be formulated. On this lack of theoretical articulation, Tihanov himself actually comments that "like so many other discourses of liberal persuasion, the discourse on world literature, too, often passes over its own premises in silence, leaving them insufficiently reflected upon, and at times even naturalizing them."³

Lastly, it is the liberal label attached to World Literature that requires an investigation. Tihanov explicitly associates it with such presumptions as mobility, transparency and the free circulation and consumption of literary products. In other words, there seems to be a liberal worldview at work in World Literature studies, which, although it generates no agenda or generalized ideological nuances, still ignores core-periphery disparities in terms of literary distribution. Globalization has, indeed, created a network of communication and intercultural discovery, but this alleged *openness* of the World System is as deceitful as Wallerstein's nemesis – the homogenous concept of modernization. To paraphrase Wallerstein, any clean-cut distinction between (Western) modernity and another, unnamed stage of development in a culture's history harbours the implicit suggestion that the same type of modernization will ultimately triumph around the world, so that intercultural exchange is automatically bidirectional, equitable and unencumbered by age-old power dynamics.⁴ Paradoxically, it can be argued that, at its beginnings, World Literature – characterized by generalization and abstraction – had assimilated the lessons of systems theory, with its interdisciplinarity and interest in contextualization, but had not yet integrated the insights of world systems analysis. This was in no way intentional, but the first debates of World Literature were meant to deal with choosing the actual corpus of texts to enter the new, much-expanded canon rather than with the critique of cosmopolitanism and its ignorance of oppression. Indeed, the very existence of World Literature as a concept and then an academic field depended on its founders' keenness for transnationalism and transcultural connection. Goethe himself – the famous inventor of *Weltliteratur* (its many contradictory

meanings notwithstanding) – viewed this newly available wealth of literature not as an expanded set of texts, but as a network.⁵ Marx and Engels, in their turn, announced that World Literature was as an inevitable creation of modernity.⁶

Therefore, one of the main temptations of World Literature studies was to bring together extremely different literary artifacts, based on a common theme, genre, time of emergence, form, or style. Their source-cultures did not have to be related or similar through social structure or political evolution, because the method (*compare and contrast*) could easily become an end in itself or the exciting proof of diversity. In some cases, the approach has a pedagogical function, serving as a fist-contact exercise in the face of the unmeasurable volume of texts produced within hundreds of civilizations throughout millennia. David Damrosch's 2009 *How to Read World Literature*, for instance, is an introduction into the parallels one can draw between European works of literature and their Oriental counterparts. The obstacles⁷ he addresses include time, cultural distance, language, translation, and different configurations of each genre – as he had previously stated in *What is World Literature?* our response to alterity is always comprised of the discovery of likeness, the shock of difference, and, most productively in terms of creating a new perspective, the like-but-unlike.⁸ Yet, it must be noted that Damrosch opts for a “Europe-and” frame of comparison, selecting a major work of art from the Western canon (the ancient Greeks, British Romanticism etc.) and pairing it with a seminal Asian one (*The Tale of Genji*, Indian love poetry and so on). In a collection of essays meant for students, this choice is justifiable, and it only serves as proof of the impossibility of accessing the foreign without first filtering it through the familiar. But in the eyes of decolonialists,⁹ increasingly vocal and eloquent since the beginning of the new millennium, the dichotomy must be transgressed, as it promotes the assumption that our Western mother-culture is bound to remain not only our first – chronologically – but also a stable system of reference. Besides the obviously positive valorization of the Bloom-approved canon, which reduces Europe's fringes to exotic cultures and prevents them from ever challenging the autochthonous worldview, the old pattern of comparison also implies a certain Western homogeneity and an organic evolution, while favouring simplistic categorization: opposition or convergence, radical difference or reduction to the same basic coordinates.

World Literature Gets a Makeover

This is why, in later, more nuanced stages of evolution, World Literature research abandons this dualism, exploring the relationship between peripheries and

admitting that, in truth, there is no single world that produces literature and selects its best contenders, but only a series of intersecting worlds, the development and the popularization of which depend on a particular history, an internal structure (where authority is distributed in specific ways), power relations with other worlds and cultural capital accumulation as seen from the so-called centres of the World Republic of Letters. Not only is this second-wave perspective pluralistic (in relativizing the meaning of a *world*), but it also confronts the fallacy of equal dissemination, according to which literary circulation is a universal process, in which the West and its peripheries are engaged in a mutual, egalitarian exchange of aesthetic content. Of course, well-established literatures, which have been *travelling* abroad for centuries, are, in fact, much opaquer to exterior impact, and might internalize foreign works of art as mere accessories or instruments of contrast. Marginal literatures,¹⁰ on the other hand, are prone to importing and adapting authoritative patterns, not least because this could guarantee some form of synchronicity and global relevance. As Tihanov wrote, the circulation of literature is the main presupposition of World Literature studies, but, at least in the first decades of this critical trend, the condition is postulated from afar, as a natural consequence of technological advancements and globalization. In Damrosch's words, a text is disseminated “by circulating out into a broader world beyond its linguistic and cultural point of origin. A given work can enter into world literature and then fall out of it again if it shifts beyond a threshold point along either axis, the literary or the worldly.”¹¹ Undoubtedly, awareness with regard to the importance of cultural capital and transnational dynamics is virtually the starting point of today's most relevant brands of literary criticism, from World Literature to decolonialism and translation studies. But the most interesting and innovative niche of World Literature is only born once circulation is viewed from within marginal literatures as well and once the phenomenon of dissemination ceases to appear as an autonomous, self-serving mechanism, much like the capitalist market economy. Through the exposure of its agents, its subaltern actors, and their strategies for accessing the centre, circulation is revealed to be far from a process of natural selection.

While early attempts at commenting on circulation easily overlooked the dangers of liberal humanism (Sarah Lawall, Damrosch, Moretti, Casanova are among those criticized for oversimplifying transnational cultural exchange, for not questioning their own cosmopolitan agenda and highlighting competition without sufficient contextualization),¹² recent contributions to World Literature studies usually verbalize these pitfalls and manage to transcend them. Marko Juvan's 2019 *Worlding a Peripheral Literature*, for example, opens with a return to Goethe's time and terminology, just

as many other books in the field. However, the author then focuses on Goethe's circumstances rather than on his project and rhetoric. Namely, Juvan argues that, at the time of its conception, World Literature was actually a peripheral concept born out of a peripheral culture. Not only was Germany a budding national state and an instable political power, but Goethe himself used cosmopolitanism as a self-canonizing strategy:¹³ along with his repertoire, German literature itself had more access to authority and worldwide distribution. Similar to the birth of literary theory, which Tihanov links to the Eastern European context around the First World War, World Literature is surprisingly devised as a marginal instrument of power-acquisition. The fact that the resurgence of the concept in the 1980s was prompted by globalization and was thus infused by a liberal ignorance of local situations can be partly explained through Goethe's success story – his work and his literature *did* become central, as the discrepancy between then-major cultures and the German one was not difficult to surpass. Juvan brings forward another actor, though: Slovenian national poet Prešeren, who serves as a case study in theorizing the ambivalence of World Literature: a marginal writer might try to make a name for themselves by joining a central stage, but, all the while, they will also define their still evolving national identity in light of this interaction. Being part of the network means worlding and nationalizing at the same time, especially since there is a combination of dialogism and centrifugally exerted power.¹⁴

The same lucidity regarding the ambiguity between collaboration and hegemony can be witnessed in the recent Bloomsbury series devoted to national literatures as world literatures, coordinated by Thomas O. Beebee. In his introduction to *German Literature as World Literature*,¹⁵ the editor first distances himself from the understanding of World Literature as a canon – no matter how new and inclusive – or as a set of comparisons (practiced by Damrosch in *What is World Literature?*). Rather, Beebee proposes the image of a Venn-diagram where World Literature represents the *contact zones* between national repertoires overlapping through translation – this does not refer solely to certain common titles, though, but to an interval phenomenon and a type of (unbalanced, problematic) reciprocity. More precisely, the author engages Damrosch's definition (World Literature as an elliptical refraction of national literatures) and demonstrates that the reverse is also true – national literatures are elliptical refractions of wider networks and the result of continuous transnational dynamics.

At this juncture, it becomes obvious that panoramic explorations of World Literature are hardly enough when it comes to capturing the intricacy of intercultural exchanges, and that this double bind of nationalizing through the prism of cosmopolitanism and

simultaneously worlding through national projection onto the dominant literature can only be addressed by means of close-ups. Beebee's collection does just that. For instance, Mihai Iovănel's essay¹⁶ in *Romanian Literature as World Literature* comments on the success of Mircea Eliade, Emil Cioran and Eugène Ionesco on the French literary stage of the mid-20th century. His chapter analyzes their strategies for self-rebranding in a new cultural arena (Cioran's switch from a virulent style in Romanian to an almost classicist – and, thus, unexpected – one in French would be just one of them) and the circumstances that facilitated their fame: the complexity of the web they entered (including not only Paris, but also Germany and the United States), the innovative nature of their writing (Ionesco's absurdist theatre, difficult to stage; Cioran's nihilism, presented in the language of 17th century moralists; and, finally, the universalism of Mircea Eliade, still intriguing in an age when micronarratives had not yet gained recognition). Notably, Iovănel's approach focuses on the temporal aspect of literary circulation, showing that the game of exporting oneself abroad involves an element of arbitrariness – avant-garde writers like Ionesco might gain prominence alongside apparently anachronistic ones, such as Cioran. Ultimately, the relevance of case studies like this one lies beyond the accuracy of localized historicism, since the minute retracing of Eliade, Cioran and Ionesco's second life abroad allows Iovănel to challenge Pascale Casanova's assertions on the autonomy of the literary field, to highlight the instrumental role of political and historical articulations with one's biography and bibliography and to demystify the idea of automatic assimilation into the world system, presenting instances of voluntary rebranding or cultural resuscitation¹⁷.

A symmetrical analytical thread can be found in *Romanian Modernity and the Rhetoric of Vacuity*¹⁸ by Bogdan Ștefănescu, published in the same volume. Here, the main focus is the problem of self-representation as a consequence of colonial regimes (either Western coloniality, economic exploitation or Soviet dominance). Ștefănescu identifies what he terms a case of *nodal convergence*, that is the presence of certain topoi (absence, vacuity, deficiencies) in the rhetoric of many former colonies, sometimes completely unrelated – geographically nor historically. This occurrence of traumatic language as a *transhistorical and transregional* phenomenon generates unpredictable, previously unnoticed sub-systems of World Literature precisely because postcolonial trauma presents no particular ideology or localization.¹⁹ Thus, while Mihai Iovănel discusses the outward dynamic of literary circulation and the active self-export of writers into wider cultural webs, Bogdan Ștefănescu is interested in the internalization of the subaltern condition and, at the same time, in the methods through which this passive transformation is

catalyzed and used for the construction of a national identity.

These are just two examples out of many from both the Bloomsbury collection and elsewhere which seem to indicate a sort of coming of age of *Weltliteratur*. They are no longer concerned with the mere study of influences or with bird's-eye narratives about diversity or the centralized, automatic system of canonization. Instead, more attention is paid to the coexistence of nationalizing and worlding, the actual heterogeneity of the world literary system, the importance of *where* voices of *Weltliteratur* speak and criticize from, as well as the intervention of both personal agency and arbitrariness in intercultural interaction and competition. While still rejecting the national(ist) tradition of criticism practiced before the Formalist consecration of transnational literariness, World Literature cannot avoid a cautious step back from the temptation of universalism. Because, to quote Beebee's intentions²⁰ for the Bloomsbury collection, presented in his introduction to the German volume, partial and discontinuous literary histories are crucial for a non-monolithic, evolutive perspective. Broad brushstrokes might have been a necessary starting point and, as Damrosch put it, a first solution against the incapacitating unfamiliarity of distant cultures. In *What is World Literature?* he wrote that it "is not an infinite, ungraspable canon of works but rather a mode of circulation and of reading, a mode that is as applicable to individual works as to bodies of material, available for reading established classics and new discoveries alike."²¹ His claim remains true, but it turned out that a comparative methodology in itself might not be enough and that initial familiarization attempts are now up for revision.

A Partnership with Decolonialism

In his book, Tihanov singles out two writers from the age of literary theory whose concepts and interests still inform the pursuits of World Literature. Shlovsky, to begin with, had argued that literariness depended on composition instead of language and could therefore withstand translation.²² This resonates with Damrosch's belief that reading in the language of socialization is as beneficial – if not more so – as in the language of production.²³ His claim is the result of moving from debates on the essence of literature to analyses of its behaviour in various cultures, societies, and economies. But it also proves that, at least at its beginnings, World Literature implied the existence of transnational, universal modes of reading and critique. Then, Tihanov mentions Bakhtin and his preference for pre-modern literary phenomena like folklore, epic narratives, traditional genres, unrefined, verbal masses, all of which existed and gained popularity before the canonization

of European culture: "his is an anti-Eurocentric journey not in space, but in time."²⁴

However, it is my contention that the legacy of both Shlovsky and Bakhtin only comes into full effect in later stages of World Literature. First, it must be said that – upon studying the travelling of literariness between cultures – Damrosch begins with an analysis of content: dominant themes, the representation of the human condition, social structures, and subversion, etc. For instance, in *How to Read World Literature*, he compares Sophocles' *Oedipus the King* to Kalidasa's *Shakuntala* in order to highlight their similar preoccupation with supra-personal forces like fate or unpredictable disasters and to invalidate the cliché of Western art being profoundly individualistic, as opposed to the cosmocentric worldview of the Orient.²⁵ Similarly, he comments on *Love Suicides at Amijim* by Japanese dramatist Chikamatsu, written in the same period as Moliere's *Le Bourgeois Gentilhomme*. While the French play caricaturizes the newly enriched classes of French society and thus makes a concession to the nobility that Moliere wrote for, the Japanese play has true subversive potential, depicting lesser, ordinary members of society as capable of true emotional depth and sacrifice²⁶. Only later, and especially in recent decolonial praxis, would the same attention be given to the specificity of local *poetics*. Critics like Revathi Krishnaswamy point out the West's apparent incapacity²⁷ to accept the fact that peripheral cultures have also produced *literary theories* (though not in the sense used by Tihanov and often latent or implicit) and that a perspective on poetry molded by European productions alone might not grasp all the implications of bhakti poetry, for example, a strand of counter-cultural Indian literature, distinct from the well-known Sanskrit tradition already appropriated by colonists. Bhakti poetry²⁸ – one of Krishnaswamy's case studies – is defined by its performative and spontaneous character, as well as by a very particular understanding of gender (as a sum of ritualized gestures), the representation of frustrated and oppressed social categories (women, for instance) and the centrality of the speaker (who is by no means an abstract, impersonal entity). All these require a conceptual de-linking from the Western history of poetry and a gnoseological, as well as an aesthetic reterritorialization²⁹.

In fact, awareness regarding the risks of distorting peripheral literary works – in terms of content *and* form – by approaching them with unsuitable instruments might be the surest sign of World Literature's evolution, as the travelling of Shklovsky's literariness is seen in its concrete, manifold manifestations. Likewise, decolonialism's dialogue with World Literature and the impact it had on scholarly reading modes also mirror Bakhtin's interest in marginality and the possibility of relative independence from the canon (when literary works are twice removed from the centre, belonging

not only to a peripheral national culture, but also to the periphery of that civilization, the canon that dominates the First World book market or academic trends remains a point of reference, but not a crucial one). Ultimately, the whole map of World Literature is redrawn and decentralized – after questioning the legitimacy of Eurocentrism, the *centre* does not move, but is completely dispersed, and the history of *Weltliteratur* is broken into a multitude of localized narratives, organized around their own centres. At the same time, the tensions and the convergent lines between marginal cultures are made visible, replacing the single focus on centre-periphery dynamics. Krishnaswamy's analysis of various sub-traditions of Indian literature³⁰ and Bogdan Ștefănescu's cited article are suggestive examples. So is the literary and anthropologic research of Sylvia Marcos,³¹ who investigates Mezoamerican communities, highlighting the role of women, their poetic productions, and the intersections between indigenous worldviews and Western minoritarian activism (feminism, protection of race-minorities in the United States etc).

The Problem of Axiology

In spite of World Literature being recently connected to decolonialism and inheriting its essentially ethical roots, establishing an axiology for this direction in literary studies has always been problematic. When looking back on Tihanov's thesis, namely the birth of World Literature as a response to the postmodern regime of relevance, the difficulty becomes obvious, since, between elitist cosmopolitanism, mass-production of cultural goods to be sold and a competitive distribution of art, there is not much left for ethics to lean on. But the paradox of art vs. its own supposed axiology goes back at least to the interwar period, when the avant-gardes criticized the separation of culture from the actual lives of the masses, but ended up secluding themselves in the same high tower that only elites had access to.³² Then, the ascension of pop art in the 1960s managed to finally bridge the gap between creators and the wider public, but did so through a compromise with capitalism and its disregard for anything but profit and efficiency. It is in no way a coincidence that, in her book on *Surrealism as World Literature*, Delia Ungureanu chooses to discuss in detail the rivalry³³ between Breton's political ideas and moral rigour and, on the other hand, Dalí's endless collaborations with the American artistic industry. Because it was this conflictual situation involving underground art and the forces of globalization that eventually made World Literature studies necessary.

Among the reasons for ethical indeterminacy, the temptation to make World Literature into a neutral account of moral quests and tensions located in fiction is quite enduring. According to Peter Hitchcock,³⁴ such

descriptions of literary content only obscure the real problem at hand, namely the philosophical implications of the concept of *world* employed by the critic, which subsequently determines the lens through which they regard fictional constructions and their relationship with extratextual reality. It is, first and foremost, a matter of selection – which is the world that provides the literary material? Is there only one, continuously expanding? Or does every minority have a correspondent centre? Even within fictionalist criticism, which holds as a premise³⁵ the cognitive function of possible worlds, it remains unclear whether alternative worlds are meant to help explore and comprehend one's contingent reality or, by contrast, to propose ways out of all predictable patterns. It comes as no surprise, then, that Peter Hitchcock's conclusions about the desired *methodology* of World Literature refer to limits and traps rather than to a positive axiology. He warns against³⁶ the illusion that celebrating diversity through the inclusion of peripheral literature into academic research would be a sufficient solution to the concrete crises of the *world* and that even the idea of *openness* to alterity lacks inherent value.³⁷ A preferred concept is Said's *worldliness*, which also considers the historical and political circumstances in which differences between cultures first occurred.

By this point, it has become clear that the generalized reluctance and moderation of World Literature, especially in terms of its ethical stance, derive from the post-deconstructivist condition of criticism and theory. Back in the 1910s, Formalism appeared in a dichotomous frame, explicitly proposing a new understanding of literature and language instead of the previously impressionistic one and drawing closer to scientific objectivity (a dynamic that would intensify with Structuralism). Formalists also refused to allow ideological authority to enter aesthetic judgment, so that their project was distinct from the Marxist, state-approved one, which had inherited the pre-Romantic belief that literature's utility lied in its social, economic, and pedagogical benefits. The poststructuralist genesis of theory was different, though, as it started from a place of suspicion and self-reflexivity. There was no theoretical approach that the poststructuralists could have advertised as a perfect solution to previous failings, only lucidity regarding the imperfection of one's own critical tools (Derrida), the ontological inconsistency of concepts embedded in Western thought and, lastly, our inability to function without said concepts.

This is the inheritance that World Literature is built on: rigour and internalized suspicion of one's own critical language. And there is perhaps no better materialization of deconstructivist anxieties than the articulation of *Weltliteratur* and second-order systems theory, which also explains World Literature's permanent shifts and self-problematization. While classical systems theory was formulated in the 1950s, the age of cybernetic

logic, and proposed an interdisciplinary and network-structured perspective on knowledge, its second variant entered the narrative a few decades later and introduced the notion of self-referential systems (whose very existence is, in fact, relativized): recursive patterns and oscillation take the place of linearity – as is the case with the canonization, obsolescence and rediscovery of many literary works; there is a continuous process of closing any system by reducing the complexity of its environment to a coherent meaning, only to re-open it later on and to question previous conclusions – one can see this reflected in World Literature’s pendulation between nationalizing and worlding, universality and specificity; finally, second-order theory also pays more attention to systems differentiation (inter-periphery relationships and micro-world systems are pertinent examples).

After World Literature

In terms of ethics, it must be said, however, that – alongside reluctance and skepticism – World Literature studies have also known attempts at recovering certain basic humanistic principles, such as the universality of human experience. Damrosch, for instance, begins his series of essays from *How to Read World Literature* precisely with a motivational reflection on the transcultural circulation of affect and aesthetic expression,³⁸ arguing in favour of the communicability of emotion in spite of different poetic conventions. Of course, this goes hand in hand with the pronounced ethical turn of theory and criticism after the age of poststructuralism, which informs several schools of thought, such as feminism or decolonialism. But the efforts to find a minimal axiology which cannot be accused of essentialism or conceptual mystification

also stem from the various cultural deadlocks of the last decades.³⁹ Ethics without ideology – this fantastic creature of the 21st century – could maybe undo the vicious circle of ossified ideologies, on the one hand, and the mirage of flawless, non-ethical and non-dogmatic scientific objectivity, on the other.

This brings me to the last question of my article, which refers to the birth of yet another regime of relevance and its correspondent type of literary studies. Ever since the 80s, postmodernism met with harsh criticism both from the partisans of high culture and from another group of concerned intellectuals, eloquently represented by David Foster Wallace in his famous essay, *E Unibus Pluram*.⁴⁰ There are many elements that come under fire in Wallace’s analysis, such as Image Fictions, seen as narratives which simply mirror American society and replace emotional empathy with passive recognition of clichés, superficiality, deconstructive irony, and cynicism. Today, the artists that set out to correct postmodern “flaws” have been known to resort to community projects, participatory art,⁴¹ or metamodernist experiments,⁴² all of which focus on social justice and identification with the other. Interestingly, this does not amount to a return to the pre-Romantic regime of relevance, when art was dependent on social or political goals,⁴³ because there is no ideology behind the work of the new artists – nothing but the already-mentioned humanistic principles of respect, equality, and empathy. One can therefore only wonder if such a disconcerting, still underground artistic direction could eventually result in a new regime of relevance and a new form of criticism. It would have to be a paradoxical one, equally characterized by an explicit recourse to ethics⁴⁴ and the self-reflexivity of deconstruction – a spectacular hybrid, by all means, the functionality of which is still debatable.

Notes:

1. In Tihanov’s own words, a regime of relevance is “a historically available constellation of social and cultural parameters that shape the predominant understanding and use of literature for the duration of that particular constellation.” Galin Tihanov, *The Birth and Death of Literary Theory* (Stanford University Press, 2019), 1.
2. *Ibid.*, 6.
3. *Ibid.*, 181.
4. Immanuel Wallerstein, *World-Systems Analysis. An Introduction* (Durham & London: Duke University Press, 2004), 8.
5. David Damrosch, *What is World Literature?* (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2003), 3-4.
6. *Ibid.*, 4.
7. David Damrosch, *How to Read World Literature* (Oxford: Wiley & Blackwell, 2009), 3-5.
8. David Damrosch, *What is World Literature?*, 12.
9. In a 2010 essay, Revathi Krishnaswamy notices that *Europe and* comparisons endure even in the field of postcolonialism. Revathi Krishnaswamy, “Toward World Literary Knowledges: Theory in the Age of Globalization”, *Comparative Literature*, Vol. 62, No. 4 (Fall 2010): 399-419, <http://www.jstor.org/stable/40962926>, 402.
10. Marko Juvan, *Worlding a Peripheral Literature* (Singapore: Palgrave Macmillan, 2019), 13, 15-16.
11. David Damrosch, *What is World Literature?*, 6.

12. Marko Juvan, *Worlding*, 12-14.
13. *Ibid.*, 3.
14. *Ibid.*, 16.
15. Thomas O. Beebee, "Introduction: Departures, Emanations, Intersections" in *German Literature as World Literature*, ed. Thomas O. Beebee (New York: Bloomsbury, 2014), 2-3.
16. Mihai Iovănel, "Temporal Webs of World Literature: Rebranding Games and Global Relevance after the Second World War – Mircea Eliade, E. M. Cioran, Eugène Ionesco" in *Romanian Literature as World Literature*, eds. Mircea Martin, Christian Moraru and Andrei Terian (New York: Bloomsbury, 2018), 217-233.
17. *Ibid.*, 229-230.
18. Bogdan Ștefănescu, "Romanian Modernity and the Rhetoric of Vacuity: Toward a Comparative Postcolonialism" in *Romanian Literature as World Literature*, eds. Mircea Martin, Christian Moraru and Andrei Terian (New York: Bloomsbury, 2018), 255-269.
19. *Ibid.*, 265.
20. Thomas O. Beebee, "Introduction," 1.
21. David Damrosch, *What is World Literature?*, 5.
22. "The current debate on "world literature" is part and parcel of this dispersed legacy of literary theory, reenacting the cardinal debate about whether one should think literature within the horizon of language or beyond that horizon." Tihanov, *The Birth and Death*, 181.
23. *Ibid.*, 182.
24. *Ibid.*, 176.
25. David Damrosch, *How to Read World Literature*, 47-51.
26. *Ibid.*, 56-62.
27. Revathi Krishnaswamy, "Toward", 399-400.
28. *Ibid.*, 410-412.
29. In his 2010 book, *Epistemic Disobedience*, the decolonial critic Walter Mignolo borrows the concept of *delinking* from the Egyptian sociologist Samir Amin, who had coined the term back in 1985. Mignolo adds an epistemological dimension to the concept, in order to fully defy the logic of coloniality. Walter Mignolo, *Dezobediința epistemică* (Cluj: Idea, 2015), 26.
30. Krishnaswamy, "Toward", 408-415.
31. Sylvia Marcos, *Femeile indigene și cosmoviziunea decolonială* (Cluj: Idea, 2014).
32. Antoine Compagnon, *Cele cinci paradoxuri ale modernității* (Cluj: Echinoc, 1998), 107-108.
33. Delia Ungureanu, *From Paris to Tlön: Surrealism as World Literature* (New York: Bloomsbury, 2018), 168-178.
34. Peter Hitchcock, "The Ethics of World Literature" in *The Routledge Companion to World Literature*, eds. Theo D'haen, David Damrosch, and Djelal Kadir (New York: Routledge, 2012), 366.
35. Thomas G. Pavel, *Fictional Worlds* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1986), 1-2.
36. Peter Hitchcock, "The Ethics", 367.
37. *Ibid.*, 369.
38. David Damrosch, *How to Read World Literature*, 2.
39. One that comes to mind is the paradox of multiculturalism – If liberal democracies are supposed to defend each person's right to choose their own definition of morality and a good life, is such a government allowed to interfere in the non-liberal, discriminatory practices of ethnic or religious minorities?
40. David Foster Wallace, "E Unibus Pluram: Television and U.S. Fiction," *Review of Contemporary Fiction* 13, no.2 (1993), 151.
41. Claire Bishop, *Artificial Hells. Participatory Art and the Politics of Spectatorship* (New York: Verso, 2012), 18-26.
42. The trio of Turner, LaBeouf, and Rönkkö is representative through their manifestos and public performances.
43. Ștefan Baghiu, "The Relative Autonomy of Literature: Romanian Literary Criticism and Theory before World War II," *Transilvania* no. 5 (2020); Daiana Gârdan, "One Theory's Underdog is Another Theory's Treasure: The Novelistic Genre in Different Regimes of Relevance," *Transilvania* no. 5 (2020): 15-19.
44. One of the trio's experiments is titled *I'm a hypocrite, but I'm still trying*.

Bibliography:

- Baghiu, Ștefan. "The Relative Autonomy of Literature: Romanian Literary Criticism and Theory before World War II." *Transilvania*, no. 5 (2020): 29-38.
- Beebee, Thomas O. "Introduction: Departures, Emanations, Intersections." In *German Literature as World Literature*, edited by Thomas O. Beebee, 1-22. New York: Bloomsbury, 2014.
- Bishop, Claire. *Artificial Hells. Participatory Art and the Politics of Spectatorship*. New York: Verso, 2012.

- Compagnon, Antoine. *Cele cinci paradoxuri ale modernității*. Cluj: Echinox, 1998.
- Damrosch, David. *How to Read World Literature*. Oxford: Wiley & Blackwell, 2009.
- Damrosch, David. *What is World Literature?* Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2003.
- Gârdan, Daiana. "One Theory's Underdog is Another Theory's Treasure: The Novelistic Genre in Different Regimes of Relevance." *Transilvania*, no. 5 (2020): 15-19.
- Hitchcock, Peter. "The Ethics of World Literature." In *The Routledge Companion to World Literature*, edited by Theo D'haen, David Damrosch & Djelal Kadir. New York: Routledge, 2012.
- Iovănel, Mihai. "Temporal Webs of World Literature: Rebranding Games and Global Relevance after the Second World War – Mircea Eliade, E. M. Cioran, Eugène Ionesco." In *Romanian Literature as World Literature*, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian, 217-233. New York: Bloomsbury, 2018.
- Juvan, Marko. *Worlding a Peripheral Literature*. Singapore: Palgrave Macmillan, 2019.
- Krishnaswamy, Revathi. "Toward World Literary Knowledges: Theory in the Age of Globalization." *Comparative Literature* 62, no. 4 (Fall 2010): 399-419.
<http://www.jstor.org/stable/40962926>
- Marcos, Sylvia. *Femeile indigene și cosmoviziunea decolonială*. Cluj: Idea, 2014.
- Mignolo, Walter. *Dezobediința epistemică*. Cluj: Idea, 2015.
- Pavel, Thomas G. *Fictional Worlds*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1986.
- Tihanov, Galin. *The Birth and Death of Literary Theory*. Stanford University Press, 2019.
- Ștefănescu, Bogdan. "Romanian Modernity and the Rhetoric of Vacuity: Toward a Comparative Postcolonialism." In *Romanian Literature as World Literature*, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian, 255-269. New York: Bloomsbury, 2018.
- Ungureanu, Delia. *From Paris to Tlön: Surrealism as World Literature*. New York: Bloomsbury, 2018.
- Wallace, David Foster. "E Unibus Pluram: Television and U.S. Fiction." *Review of Contemporary Fiction* 13, no.2 (1993).
- Wallerstein, Immanuel. *World-Systems Analysis. An Introduction*. Durham & London: Duke University Press, 2004.

THE RELATIVE AUTONOMY OF LITERATURE: ROMANIAN LITERARY CRITICISM AND THEORY BEFORE WORLD WAR II

Ștefan BAGHIU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Personal e-mail: stefan.baghiu@ulbsibiu.ro

THE RELATIVE AUTONOMY OF LITERATURE:
ROMANIAN LITERARY CRITICISM AND THEORY BEFORE WORLD WAR II

This article discusses Galin Tihanov's understanding of regimes of relevance and their connection to the birth of modern literary theory and argues that Romanian pre-communist literary theory has failed to work with literature as an autonomous domain. Romania's most preeminent literary critic of the 19th century, Titu Maiorescu, although trying to create a theoretical framework against which poetry could be analyzed, to put it in Tihanov's words "for some presumed discursive uniqueness," also saw the relevance of Romanian poetry abroad as a byproduct of its national character – so within a socio-political role. Eugen Lovinescu used the autonomy of literature in order to discriminate against both rural literature and the avant-gardes, failing to accept the autonomy of the literary per se. Baghiu claims that literary theory's intrinsic connection at birth to the foreign and world literature should never be neglected, and that the cultures of relative literary autonomy most often are the ones in which transnational contacts are undermined in order for the national to prevail. Thus, the birth of literary theory can never be a truly national affair.

Keywords: regimes of relevance, literary autonomy, Galin Tihanov, literary theory, Romanian literary criticism.

There have been recently several attempts to chart Romanian literary theory, and many of them have pointed out the fact that theory has often lived through other genres of literary scholarship. As Alex Goldiș explains, his 2011 *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului* [Criticism in Trenches. From Socialist Realism to the Autonomy of the Aesthetics], probably the most comprehensive study of the transfer from dogmatic literary criticism during socialist realism (1948-1964) to the local autonomy of the aesthetics during the 60s, was first intended as a study

of the “main theoretical models of Romanian postwar literary criticism.” Goldiș continues by stating that

“[t]he fact that there was little discussion in Romania over paradigms and directions does not mean that they did not exist, since, at least from Barthes onwards, we are aware that any form of criticism requires – even implicitly – a theory of criticism. Although the number of theorists that would see themselves and proclaim themselves as such is small, matters of method have been debated and concepts were proposed in this period.”¹

In the case of literary histories, probably the most important clusters of literary criticism in Romania during the 20th century, Andrei Terian explains that “most of the histories of literary criticism are in fact histories of literary theories in which authors try to recreate from fragments of analysis the great broken mirrors of paradigms and methods.”² This idea that literary theory is often embedded in literary criticism is in a way the workspace of theory around here. There are few theorists in the history of Romanian literary scholarship, yet much criticism that hides and uses many literary theories, making things in a way much more difficult for contemporary scholars: they have to follow theory as it articulates through thousands of articles on different topics and within several other scholarly genres.³

The main topic I would like to address in this article is the connection between theory and the autonomy of the literary itself, starting from Galin Tihanov’s latest work, *The Birth and Death of Literary Theory. Regimes of Relevance in Russia and Beyond*, where he develops the thesis that has elicited great scholarly interest since 2004, when he first published his “Why Did Modern Literary Theory Originate in Central and Eastern Europe? (And Why Is It Now Dead?).”⁴ One of the key questions in one of Tihanov’s chapters is “how did [semantic paleontology in his case] shape the way its practitioners assigned significance to literature?”⁵ A question one should address to every major group of literary scholars, to every theoretical school, and to any individual canonical or marginal literary critic in order to assign some clear function to their critical endeavors. Namely, I will try to see how Titu Maiorescu’s ‘aesthetic criticism’, Constantin Dobrogeanu-Gherea’s ‘scientific criticism’, and Eugen Lovinescu’s ‘impressionism’, alongside many others, shaped the “assigned significance to literature” or the level of autonomy of the literary itself in order to transform perspectives on literature into literary theory. Or not.

Moreover, since for Tihanov, modern literary theory is often connected to the international relevance of the theoretical approach itself, and since for Andrei Terian “the ‘export value’ of a critical discourse is directly proportional to its coefficient of generality,”⁶ I will try to explain how criticism has touched more or less on modern literary theory depending on its focus on national or European/world literature.⁷ Small/semiperipheral cultures are often tempted to overstate their legitimation through *original* literature while borrowing the schemata of literature from elsewhere. The most compelling effort in this regard made in the Romanian context is Alex Goldiș’s concept of ‘structural correspondence’, representing “the generative pattern subtending most historical descriptions of national literary systems in Southeastern Europe and particularly in Romania.” This indicates that “literary histories illustrating the nationalist paradigm are more or

less deliberately built on a closed system of relations involving rigid and discrete notions of time and space.”⁸ Those literary histories have of late been used as works *for/of* literary theory, meaning that the lack of literary theory *per se* has resulted in repeating the same “discrete notions of time and space” *ad nauseam*.

What is worth mentioning for now is that literary theory in this particular acceptance has a discreet yet profound connection to world literature and space. Tihanov debates this in his *The Birth and Death of Literary Theory* mainly in chapters such as “Interwar Exiles: Regimes of Relevance in Émigré Criticism and Theory” and “Epilogue: A Fast-Forward to ‘World Literature.’” Although I will not touch on those subjects as applied to postwar theory, since my focus is Romanian literary criticism before World War II, one could think of the great importance that migration played in the local history of literary theory, and how poorly it was described by literary scholars in Romania. The works of Lucien Goldmann, which are rarely discussed here, might represent the first major contribution of Romanian literary scholarship in the European theoretical field. And theory’s connection to the international production of literature and migration is indispensable. From Lucien Goldmann and Nicolas Tertulian to Matei Călinescu, Thomas Pavel, Virgil Nemoianu, and Christian Moraru, the most internationally relevant literary theory products put forward by Romanian theorists were created by focusing on world literature. As Roxana Eichel puts it with reference to Thomas Pavel, Virgil Nemoianu, and Matei Călinescu, “the image of the three Romanian-American professors develops from that of literary critics and columnists in publications with official status during their time, to the one of internationally established authors, comparatists and theorists with a more diverse reception than the one in Romania.”⁹ In Tihanov’s view,

“[e]xile remains a key aspect in the formation of literary theory (...) it does so because literary theory seeks, of necessity, to flee the constraints of thinking about literature through the prism of a national culture and a single national language; it wants to go further and establish what constitutes literature beyond the singularity of the language in which it happens to be written.”

What I want to discuss in this article is the connection between literary theory as embedded in Romanian literary criticism, the autonomy of the literary itself that can be observed through those texts, and national literature. It is my belief that even within a national culture, literary theory only emerged as a result of reflection on connections between the national and the world. When it did not reflect on such a large scale, it remained mostly uninterested of the autonomy of the literary *per se*.

The idea that theory is the offspring of a regime of relevance in which the autonomy of literature is highly regarded and well-guarded is really important for a preliminary explanation of cultures of *relative literary autonomy*. The main peculiarity of the development of Romanian literary theory in the interwar period is that literature's autonomy is mostly guarded from abstract and impressionistic positions, and rarely from a theoretical position that can remind us of the Russian Formalism. As Adriana Stan showed, the Romanian literary critic and theorist D. Caracostea (1879-1964), who qualifies as the most likely candidate for a local version of formalism, was in fact "more preoccupied of the avatars of literary individualities than the consolidation of a science of literature with linguistic base."¹⁰ Both Adriana Stan and Mircea Martin (the latter in his foreword to Stan's study of Romanian structuralism) claim that formalism was rather absent from the Romanian literary scene during the interwar period. And this happened, as Adriana Stan notes, mainly because "the general conditions shown in the genesis of interwar formalisms – the polemics with determinism, the need to secure the autonomy of the field, assuming the principles of a non-realistic literature – have cumulated in the postwar period."¹¹ They have cumulated and helped structuralism develop on a very large scale, but only in the 60s, as Goldiș and Stan show, after a long experience with linguistics as a form of escapism during socialist realism.

Relative autonomy does not imply that there are cultures that experience no systematic approach to literature, but rather that they do not deploy this special use of language to discriminate literature from all other discourses and beyond the national role of systematically thinking about literature. Or, simply put, they don't afford too much attention to this.

Regimes of relevance

Tihanov describes his effort as one that should explain "foundational paradoxes of literary theory" and aims "to grasp what thinking theoretically about literature involves over longer segments of time" against "an illusion of timelessness."¹² This illusion of *timelessness* aside, one could think of another illusion that literary theory has created in the shared intellectual history of the 20th and early 21st centuries, namely the illusion of *spacelessness*. By becoming a standalone discipline in Western thought after its early Central and East-European development right after World War I, it became the core of all national cultures' discourse of literature. This is the second step Galin Tihanov takes, namely putting a geopolitical frame at work and stating that literary theory, meaning an organized theoretical action in the late regime of relevance of literature as autonomous discourse, was born in Russia and East-Central Europe. This is quite

a strategy in all major works of Tihanov, who seems to be the proponent of outlining the historicity and localization of literary theory, which seems to have lost its specificity to the extent where it no longer seems to fulfil its original function. Tihanov also declares theory dead, meaning that it has no continuous effect in the way it had at its birth and before its dissolution in the 80s within another regime of relevance "where literature is increasingly recognized not for its social and political weight, nor indeed for some presumed discursive uniqueness, but, in a rather low-key way, for the (largely individual) entertainment and therapy it can provide."¹³

To be more specific, theory no longer being alive means that theoretical thought – although ubiquitous – doesn't yield as much as it used to and at the same time has shifted its focus. Tihanov identifies the birth of literary theory as having taken place in interwar Eastern and Central Europe¹⁴ because of a special context and, by that, because of a special *regime of relevance*: "To put it briefly, and in anticipation of the more elaborated argument I offer in the book, this specific regime of relevance sees literature as an autonomous discourse that tends to differ—in various ways and to a varying degree—from other discourses: journalistic, philosophical, quotidian, and so forth."¹⁵ He develops on this definition:

"I submit that the rise in the years around World War I of literary theory as an autonomous discourse and field of enquiry that thinks of literature in terms of its uniqueness (informed by the notion of intrinsic 'literariness') was tracking the transition to a new regime of relevance in which literature—for the first time—began to matter not because of what it can do for society or the individual, but because of what it was: a discourse taken to be original and different from other discourses, essentially because of the self-sufficient way language works in it."¹⁶

I will further refer to the tendency toward differentiation that literary theory holds at its core in order to *qualify as* literary theory as a form of discrimination. Not necessarily as a form of community segregation—although it is such a thing as well—but rather as a form of separation that promotes a *special place* for literature within general discourses. A privileged place, as I will show, beyond what Tihanov sees as the main reason for literary theory in the first place: "the wider discursive formation we still refer to as Romanticism."¹⁷ And a place that has been taken down in literary scholarship over the past decades precisely because it created a space of reflection where it could not respond to the ideological comeback in literary studies against the rise of world systems analysis, gender studies and feminism, and postcolonial thinking. Moreover, I believe that the third regime of relevance, namely the one in which literature is important for the kinds of "entertainment and therapy it can provide" tends to become obsolete due to the

general radicalization of theory in worldwide literary scholarship and through the contemporary literary market itself, for which “therapy” is mainly political and “entertainment” is always reserved for anything but literature.

To put it briefly, what is generally known as modern literary theory, drawing mainly from Formalism and Structuralism, has often been contemporary and indebted to a privileged status of the literary that guaranteed for the autonomy of the literary itself. And in the Romanian context, this privileged status mainly functioned in the interwar period as an ideological tool for segregation within literature. What Adriana Stan argues in the case of Caracostea can easily become a metaphor of the second regime of relevance as a whole in Romania: the focus “on the avatars of literary individualities” rather “than the consolidation of a science of literature with linguistic base.”

Literary criticism and theory during the long 19th century: social and political weight

In the second half of 19th-century Romania there can be found many accounts of such a battle for isolating artistic language from general discourse. The first name that comes to mind here is that of conservative literary critic Titu Maiorescu (1840-1917), who fought on many occasions to detach literary scholarship from ideological readings. Drawing from German philosophy and within a general conservative framework, he mainly fought against the political and ethical readings of literature and transformed his aesthetical reading of literature into one of the first and most important statements that can be connected to the second regime of relevance in Tihanov's terms.¹⁸ He was inclined to give up militant tones over political implications of literature, and create a more autonomous approach. One of the first accounts of this theoretical trial, that of separating literature from other discourses, had already been put forward by Radu Ionescu (1834-1872) in 1861, when he firmly advocated that literary criticism must examine “any work, with no other passion than that of beauty itself.”¹⁹ This was a huge step forward from Mihail Kogălniceanu's (1817-1891) early statement that criticism's goal should be that of discussing the works that “can be of any use through their goodness or through their Romanian purpose.”²⁰ However, Ionescu attributes a very important educational role to literature, especially through theatre and drama, thus identifying a high social relevance of literature. Its idealistic approach is not pushing criticism toward a regime of autonomy, but rather claims that the representation should be *ideal*. The works of Maiorescu are the most preeminent in promoting the autonomy of the aesthetics in Romanian culture, mainly through his local most important articles “O cercetare critică

asupra poeziei române de la 1867” [A Critical Research of Romanian Poetry from 1867] and “Comediile d-lui I.L. Caragiale” [The Comedies of Mr. I.L. Caragiale].²¹ In the first article, he claims that art holds a different status than science and that literary works should not be politically driven. In the second, he explains that art should be separated from the moral and ideological discourse. Regarding the second article, one should know that Caragiale (1852-1912) sparked a very intriguing interest in ideological readings as well. Not only did the most important Marxist literary critic of the late 19th century and early 20th century in Romania, Constantin Dobrogeanu-Gherea (1855-1920), train his ideological reading by analyzing Caragiale's works, but the writer's name appears in Leo Trotsky's letters, where he claims that “the remarkable Romanian satirist Caragiale (...) did with his classic comedy *Oscrisoare pierdută* (*The Lost Letter*) for the political mores of Romania what Gogol did with *The Inspector General* for the mores of the Russian bureaucracy.”²² What I am trying to point out is not so much the international dispersion of Caragiale's writing, since writing about Caragiale was pretty much conjunctural to the presence of Trotsky in Romania and his interaction to the Romanian socialists' circle, but rather the dual regime of relevance within the same work of fiction. Gaining autonomy for the literary itself was never an easy task since it was ‘sabotaged’ not only by Marxist and deterministic readings of literature, but also by those who claimed the need for autonomy. Maiorescu himself, although trying to create a theoretical framework against which poetry could be analyzed, to put it in Tihanov's words “for some presumed discursive uniqueness,” also saw the relevance of Romanian poetry abroad as a byproduct of its national character – so within a socio-political role. This means that when prompted to test the autonomy *per se*, in another language, Maiorescu only finds literature to be relevant not for the way in which language itself works, but for the manner through which the national is embedded in poetry. Moreover, in the same article, Maiorescu claims that the relevance of the novel, which he describes as the rising genre of European literature, is intrinsically linked to the representation of the lower classes. The blueprint of the ideological regime of relevance on his texts can also be seen through Maiorescu's apprehension of literary autonomy as a byproduct of the national itself. Also, as Maiorescu himself claims, “the beautiful is not a theoretical idea,” although he refers to his analysis as a “theoretical research.” He does so in other articles, such as “Asupra poeziei noastre populare” (1868) [On Our Folk Poetry] or “Literatura română și străinătatea” (1882) [Romanian Literature and Foreign Countries], where he describes his premises as “theoretical presentations” and introduces a “theory of the novel” in an attempt to clarify the status of the character within the new genre, but ends up entangled in nationalistic drives.²³ Of course,

perfectly explainable for the 19th century, where the national lies at the roots of every intellectual endeavor.

So here we are: neither Marxists nor idealists managed to promote a coherent version of literary autonomy, although the polemics between those two sides spurred local literary criticism. Indeed, what we understand nowadays through Romanian “modern literary theory” has its local roots in the writings of those two, with complementary yet unfinished projects: Maiorescu’s idealistic autonomy that remains an aesthetical project with more and more nation-building explicit drives, and Gherea’s ‘scientific’ approach that passes on no coherent theoretical corpus, but rather spontaneous *avant la lettre* ideas for analyzing Romanian literature. The first was closer to *autonomy*, the second was closer to *theory*. As Alex Drace-Francis claims,

“if for *Convorbiri literare* [Maiorescu’s magazine], the key-word had been *critică* [meaning criticism], for *Contemporanul* [Gherea’s magazine] the tone was given by the word *știință* [meaning science]. ‘Scientific’ standards were called for in university life, in philosophy, in agriculture. It was also the first paper in Romania to give serious attention to ideas of feminist emancipation: the journal published numerous articles on this theme by Sofia Nădejde, and Dobrogeanu Gherea’s study of Eminescu (1887) contains some of the first feminist literary criticism worthy of the name.”²⁴

If Tihanov sees “the emergence of literary theory [as] conditional upon the process of disintegration and modification of monolithic philosophical approaches that occurred around the time of World War I,” both Maiorescu and Gherea missed this by following two different models. Maiorescu turned his theoretical approach toward a canon-configuration schema and let his idealistic approach develop theories of autonomy only if they could help Romanian literature gain specificity. Gherea used Marxism more as a stage for literary criticism, never actually putting it at work as a coherent corpus for literary analysis. What is interesting here is the exchange of structure between the two directions: “Ironically, the Romanian socialists had only turned their journal into a literary review after extensive political harassment: their career was the reverse of that of Junimea, moving from political failure to literary prestige: *Contemporanul* was one of the most popular in the country in the 1880s, with a print run of over 3,000 copies.”²⁵ But as Constantin Dobrogeanu-Gherea himself added in respect to his writing, in a letter to Kautsky, “my articles represent only popularizations of scientific socialism and, like all writings of this genre, suffer the same short-comings: lack of rigour and clarity.”²⁶

A more adequate search for autonomy understood through “all those definitions that are merely variants of Kantian analysis,”²⁷ as Pierre Bourdieu once described it, can be found in the theoretical approach of pre-

symbolist poet Alexandru Macedonski (1854-1920), who notoriously claimed in several articles, starting 1880, that poetry stands as a language of its own, and that the logic of poetry is the absurd itself. In this articles (Despre logica poeziei [On The Logic of Poetry] in 1880, and Poezia viitorului [The Poetry of the Future] in 1892), not only does Macedonski aim at a complete divorce with sociological readings and educational or moral scopes, but he also names one of the most important aspects of the second regime of relevance theorized by Tihanov, namely the cohabitation with “artistic developments that emphasized the value of language as such, making it ‘difficult’ (...) or ‘absurd,’ deliberately denying it the status of a medium that expresses logically advanced arguments.”²⁸ Macedonski is a local pioneer of this denial of “logically advanced arguments,” but also part of a European network that sought to detach literature from practical functions and to push literary criticism and theory “beyond aesthetics,”²⁹ as Tihanov himself foresees that “no one regime of relevance is ever available in pure form.”³⁰ But this detachment should be thought of as a particular bourgeois and cosmopolitan affair. Macedonski was an urban poet, striving to ‘make it’ in the World Capital of Letters, to use Pascale Casanova’s concept. By publishing in Paris in the late 19th century and cultivating strong ties with French symbolist writers, he was able to witness the peculiarities of what Pierre Bourdieu describes as a time in which “the climate of spiritual restoration helps to favour the return to forms of art that, like Symbolist poetry or the psychological novel, carry to the highest degree the reassuring denial of the social world.”³¹ This will further develop during the interwar period through theorists of modernism such as Eugen Lovinescu (1881-1943), for whom the “denial of the social world” turns into a radical impressionistic agenda. It is not that theorists such as Lovinescu did not have in mind the “social world” when engaging literary works, since he himself put forward the most important theory of cultural imitation and development during the interwar period, but they voluntarily renounced this perspective in favor of their own taste, to put it lightly, since I will further explain how the quest for autonomy brought about a series of classist perspectives.

Impressionism against theory during the interwar period

At the turn of the century, Romanian literary criticism was profoundly “ideologized, subordinating itself to the diverse programs and tendencies of social, national, and moral nuances (especially *sămănătorism* and *poporanism*).”³² This came after the retreat of Maiorescu and Gherea and with the rise of several literary groups that sought to promote ideological readings of Romanian and European literature through “criticism of direction.”³³

In this period, autonomy was of no use for literary scholars, since their goal was to dominate the center of the literary field through a coherent political program in relation to the social dynamic of literary criticism as an institution. Moreover, while struggling to face the French influence in the urban sets, populists of *sămănătorism* and *poporanism* started a great battle for reinstating the national, through numerous nationalistic bouts, combined with unprecedented translation programs from small or peripheral cultures.³⁴ Ironically, in trying to combat cultural hegemony, nationalists and populists created one of the most geographically diverse translation programs of that time.³⁵ But they were still nationalists. Autonomy was reserved for marginal and urban literature of symbolism, not for the greater debates, especially when the national was still the central issue. Romanian literary critic Garabet Ibrăileanu (1871-1936) published in 1909 his locally famous *Spiritul critic în cultura românească* [The Critical Spirit in Romanian Culture], where he writes that “through normal Romanian literature we understand that literature that has been influenced by foreign literatures, but has still assimilated those influences within its national soul.”³⁶ This is still far from overcoming the idea that literature is anything else but a synthesis of national characteristics. Moreover, he claims that “decadent writing repudiated our national literary tradition” and aggressively refuses symbolism and Macedonski’s works. Ibrăileanu was part of the *poporanist* movement, but would later become one of the most comprehensive literary theorist of the interwar period, mainly through his approach to the novel.³⁷ What changed? As I will try to show, mainly the focus on foreign literature (especially Proust’s writing), which sparked his most remarkable categories for the analysis of the novel, in his 1926 “Creație și analiză” [Creation and Analysis] article series.³⁸ His 1926 “Scriitori români și străini” [Romanian and Foreign Writers] is another account of his shift from the national focus to the novel as international genre, and in turn to the autonomy of literature.³⁹

The polemics between traditionalism and modernism that have their background in this specific moment are extremely important for the evolution of interwar theoretical approach to literature. One should know that traditionalists did not always oppose the autonomy of the literary, and modernists were not always driven by desires of autonomy. Tihanov links the birth of literary theory to the connection of theorists to the avant-garde movements that elicited through radical experiments a high interest in explaining the artistic language and representation methods.⁴⁰ This brings us to an intriguing case in Romania, where the greatest number of literary critics were intolerant toward avant-gardes. Moreover, few of the writers of the avant-garde movements were theoretically coherent. With the exception of Romanian avant-garde writer Ilarie Voronca, other artists were

simply not interesting enough for the main promoter of Romanian modernist trends, Eugen Lovinescu. And there is more to that: the leftist continuous struggle of Romanian avant-garde writers was not helping them gain the center of cultural life, since nationalistic projects prevailed. Although the Romanian avant-garde was a complex phenomenon that strived to enhance through *manifestos* the understanding of the literary itself, one can firmly claim that criticism was never receptive to those movements during the interwar period. As Emanuel Modoc shows, Eugen Lovinescu, the main promoter of Romanian modernism, and one of the most important cultural theorists, thought that every avant-garde writer that read in his *Sburătorul* reading circle was “Dadaist’ or ‘anti-poetic.’” Voronca’s poems also triggered Lovinescu’s fatigue, since they contained “myriads of images,” were “cubist attempts,” and “lacked talent.”⁴¹ This means in a way that in this case literature was not valued necessarily for being a distinctive discourse, but a *certain* discourse with pre-established functions. Consequently, theory could not be generative in Lovinescu’s case, since literature *per se* had to look and behave in a certain way in order to become fit for theoretical analysis. And although Lovinescu is often regarded as the main advocate for the autonomy of the aesthetics during the interwar period, Teodora Dumitru shows that Lovinescu’s “pleas for the autonomy of literature and of the aesthetics have limited themselves to affirming the preeminence of talent over other interferences (ethnic, moral, etc.)”⁴² But one should further note that “Lovinescu did not hesitate to select talents depending on the degree of adequacy (synchronization) of a writer or of a literary work with the project of one Romanian bourgeois and capitalist society.”⁴³ As Dumitru has splendidly argued again recently, Lovinescu’s theory of synchronism, through which a smaller culture should rapidly borrow and make a local synthesis of the cultural achievements of more developed ones, was in fact a classist approach to literature, in which the main goal of Romanian culture was driven by “the urgency of overcoming the focus on peasantry in literature and of outgrowing the genre of literature built on a preponderantly or exclusively rural theme.” Dumitru identifies a “classist or sociologically discriminatory sense”⁴⁴ within the most important theoretical product of this time that strove for literary autonomy. It is not traditionalism working against the autonomy of literature here, neither nationalism, nor ideological readings in a direct manner, but modernism itself.⁴⁵

And these two extremes of Lovinescu (definitely the most preeminent cultural theorist of his times, through his *Istoria civilizației române moderne* [The History of Modern Romanian Civilization] in 1924-1925 and *Mutația valorilor estetice. Concluzii* [The Mutation of Aesthetic Values. Conclusions] in 1929) show how far away from

the autonomy of the literary were in fact those who were most inclined to acknowledge and protect it. In Lovinescu's case, this is most intriguing since, as Andrei Terian shows, he was often inclined toward formalist approaches as well: "Lovinescu distinguished, along the lines of French philosopher Frédéric Paulhan, between the 'notional'–'psychological,' intellectual, denotative, prosaic—and the 'suggestive'–'esthetic,' affective, connotative, poetic—functions of language." And, furthermore, "[t]he former is that of everyday language, whereas the latter imbues the poetic text with artistic value; in other words, to Lovinescu, the great poetry is an 'enhancement' of the suggestive function of language."⁴⁶ Where did he go wrong in this respect? As Terian shows, Lovinescu had to give "untranslatability" a primary role in explaining the functioning of literature since Romanian literature had failed to show itself as valuable on the international scene.⁴⁷ Although avant-garde writers often made it on the international scene, his incompatibility with the avant-gardes was decisive in the way he would employ theory only to legitimize his canon. Therefore, the autonomy of literature was still much grounded on the benefits autonomy would bring to his personal agenda. Conversely, as Terian also shows in the case of G. Călinescu (1899–1965), his mistake was to think, in accordance to his 'anti-formalist' views, that "'form' (in this case 'composition') is autonomous in its relation to meaning and, in this respect, indifferent to it."⁴⁸ What Lovinescu and Călinescu have in common is a constant plea for impressionism, which drives us

back to their constant tendency of putting theory behind personal taste and national interest. As Goldiș claims, their literary histories were interested "simultaneously in the exploration and glorification of the nation's archive as a way of consolidating collective mythologies in hard times."⁴⁹

This points out to the complex history of canceling the autonomy of the literary due to several factors, but mainly for national reasons. If the aesthetic autonomy functioned many times against the autonomy of literature itself, further developments of literary theory in interwar Romania suffered from a personal and local drive that made theory merely a tool for enforcing impressionism and legitimating the international failure of local literatures. Most of these times, theory was used as a form of discriminating literary doctrines, movements and genres, allowing the regime of relevance where the autonomy of literature played a vital role mix up with strange personal agendas. These examples show how important the development of translations and world literature perspectives was in the creation and professionalization of modern literary theory. As Tihanov emphasizes, Russian formalism was contemporary and entangled with projects like Gorki's World Literature Publishing House. Also, many fruitful approaches were the result of the migration of theorists and even exile. The Romanian case could offer a telltale example of what happened to the autonomy of literature when it rarely left its national frame.

Notes:

1. Alex Goldiș, *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului* (Bucharest: Cartea Românească, 2011), 7. Translation mine.
2. Andrei Terian, *Critica de export* (Bucharest: Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2013). Translation mine.
3. See more on contemporary approaches and their incentives in Emanuel Modoc, Ștefan Baghiu, "New Paradigms in Contemporary Romanian Literary Studies (I)," *Transilvania*, no.5–6 (2019): 13–16.
4. Galin Tihanov, "Why Did Modern Literary Theory Originate in Central and Eastern Europe? (And Why Is It Now Dead?)," *Common Knowledge* 10, no.1 (2004): 61–81.
5. Galin Tihanov, *The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond* (Stanford: Stanford University Press, 2019), 135. See also Daiana Gârdan, "Galina Tihanov, The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond," *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 5, no.2 (2019). Online at: <https://www.metacriticjournal.com/article/141/galin-tihanov-the-birth-and-death-of-literary-theory-regimes-of-relevance-in-russia-and-beyond>.
6. Terian, *Critica*, 18.
7. See Maria Chiorean, "Regimes of Relevance: The Newcomers," *Transilvania*, no. 5 (2020): 20–28.
8. Alex Goldiș, "Beyond Nation Building: Literary History as Transnational Geolocation," in *Romanian Literature as World Literature*, eds. Mircea Martin, Christian Moraru, Andrei Terian (New York: Bloomsbury, 2018), 95–113.
9. Roxana Eichel, *Critica regășirii. Matei Călinescu, Virgil Nemoianu și Toma Pavel – dialogul contextelor românești și transnaționale* (Bucharest: Humanitas, 2020). Translation mine.
10. Adriana Stan, *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România* (Bucharest: Cartea Românească, 2017), 32. Translation mine.
11. *Ibid.*, 30.
12. Tihanov, *The Birth*, 1.

13. Ibid., 22.
14. “This focus on the interwar decades, vital as it is if we want to understand how literary theory operates early on, is supplemented by attention to the present day: what happens once literary theory is no more, how can one capture its elusively seminal afterlives?” Ibid.
15. Ibid., 2.
16. Ibid., 20–21.
17. Ibid., 2.
18. “Both ideological positions were actually worked into Maiorescu’s cultural-political theory of ‘forms without substance,’ which doctrine rejected the ‘revolutionary’ achievements of the previous generation—the Romantic revolutionaries of 1848, also known as the ‘Forty-Eighters’—in whose accomplishments he saw an expression of a hollow and phony nationalism, advocating instead a ‘natural evolution’ and an ‘organic,’ internally driven development of Romanian culture and society.” Andrei Terian, “Mihai Eminescu: From National Mythology to the World Pantheon,” in *Romanian Literature as World Literature*, eds. Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian (New York: Bloomsbury, 2018), 38.
19. Radu Ionescu, “Principiile critice,” *Revista română pentru științe, litere și arte*, vol. I (1861), 131. Translation mine.
20. Kogălniceanu launched a column titled “Critica” [Criticism] in *Alăuta românească*, no.2 (1838), 24.
21. All of Maiorescu’s mentioned articles can be found in Titu Maiorescu, *Opere*, vol. 1, ed. D. Vatamaniuc, with an introduction by Eugen Simion (Bucharest: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, 2005).
22. Leon Trotsky, “A Trip to the Dobruja,” in *The War Correspondence of Leon Trotsky. The Balkan Wars: 1912–13*, eds. George Weissman and Duncan Williams, translated by Brian Pearce (New York: Monad Press, 1980), 421–443. Quotation from 442.
23. „Without addressing in any way the complicated issue of language, the Romanian critic notes that literature is ‘the most direct manifestation of a nation’s spirit,’ and therefore a privileged instrument for the forging of relations between cultures and the exchanges between them. Maiorescu, for instance, emphasizes how it is not by chance that Romanian translations were received well in Germany, given that ‘the Germans have taken the greatest interest in the literary spirit of other nations’ through translations of their works.” Andrei Terian, „Translating the World, Building the Nation. Microtheories of Translation in Romanian Cultural Criticism (1829–1948),” in *The Culture of Translation in Romania / Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, eds. Maria Sass, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga (Berlin: Peter Lang, 2018), 18–29.
24. Alex Drace-Francis, *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the Development of National Identity* (London, New York: Tauris Academic Studies, 2006), 175.
25. Ibid.
26. Michael Kitch, “Constantin Dobrogeanu-Gherea and Rumanian Marxism,” *The Slavonic and East European Review* 55, no.1 (1977): 65–89.
27. Pierre Bourdieu, *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1996), 285.
28. “[T]hink of Tzara’s Seven Dada Manifestos, which celebrate the power of literature to contradict itself, to be a safe haven for the absurd and the illogical.” Tihanov, *Regimes*, 4.
29. Ibid., 16.
30. Ibid., 4.
31. Bourdieu, *The Rules of Art*, 128.
32. Andrei Terian, “Critică literară,” in *Dicționarul general al literaturii române: C*, ed. Eugen Simion (Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016), 801–810. Quotation from 804. Translation mine.
33. Ibid.
34. Best described in Cosmin Borza, “Translating Against Colonization. Romanian Populist’s Plea for Peripheral Literatures (1890–1916),” in *The Culture of Translation in Romania / Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, eds. Maria Sass, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga (Berlin: Peter Lang, 2018).
35. Ibid.,
36. Garabet Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească* (Iași: Editura Revistei “Viața Românească”, 1909).
37. See Cosmin Borza, “The National No Man’s Land. Imagining Rurality in the Romanian Literary Histories,” *Dacoromania Litteraria* VI (2019): 170–180.
38. Garabet Ibrăileanu, *Studii literare* (Iași: Viața românească, 1931).
39. In respect to “Negotiating the place of the novel” and *regimes of relevance* see Daiana Gârdan, “One Theory’s Underdog is Another Theory’s Treasure: The Novelistic Genre in Different Regimes of Relevance,” *Transilvania*, no.5 (2020): 15–19.
40. “The history of the interaction between literary theory and literature, and between theorists and writers, among the Russian Formalists and in the Prague Linguistic Circle is by now well known, which makes it possible for me, without further rehearsal, to concentrate on one resilient misapprehension. It has become customary among students of this period to claim that both Russian Formalism and the Prague Linguistic Circle were born out of avant-garde experiments with form that demanded scholarly rationalization. It has not been sufficiently acknowledged, however, that the programs and ideas of these two groups reached back to preoccupations emblematic of the Romantic literary and critical tradition.” „This persistent interest

- in Romanticism, among both Russian and Czechoslovak theorists, may have been grounded in the intrinsic links between Romanticism and the avant-garde, whose experiments the Formalists and the Prague Linguistic Circle held in high esteem.” Tihanov, *Regimes*, 18-19; 19-20.
41. Emanuel Modoc, *Internaționala periferiilor. Rețeaua avangardelor din Europa Centrală și de Est* (Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2020), 96.
  42. Teodora Dumitru, *Modernitaeta politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu* (Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016), 132.
  43. *Ibid.*, 132-133.
  44. Teodora Dumitru, “Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu’s Perspective (1924-1929),” in *Ruralism and Literature in Romania*, ed. Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass (Berlin: Peter Lang, 2019), 205-218. Quotation from 207.
  45. “This ‘new art’ represented by symbolism is ‘a form of art addressed to a different aesthetic sensibility,’ even in a classist or sociologically discriminatory sense: it is, therefore, *an urban sensibility type of art*, a type of literature ‘that does not come from and is not meant for the people,’ meaning the large masses represented by peasantry. On the type of literature that falls into the ‘sămănătorist-poporanist’ category, Lovinescu had expressed opinions that were even more acutely classist. He accused the reactionary thinking of populist doctrines which were quasi-exclusive interested in promoting the peasantry ‘organic,’ traditional values, ignoring the bourgeois, capitalist ones, perceived as imported, non-traditional products.” Dumitru, “Social Class Difference,” 208.
  46. Terian, „Translating,” 26.
  47. „Lovinescu’s binary microtheory is, beyond any doubt, one of the most original contributions to Romanian translation studies. Yet, it also possesses an ideological agenda, as its origins are not by any means arbitrary: Lovinescu postulated the inherent “untranslatability” of poetry at a time when Romanian literature experienced full-on the failure—or absence of success—of the translations of works written by the great Romanian poets, including Mihai Eminescu (1850-1889), the “national poet” and the main source of “suggestive” examples for Lovinescu’s microtheory. Under these circumstances, it hardly comes as a surprise that the Romanian critic discusses translation in such depth in the last volume of his *Istoria*, where one would expect to find a synthesis of Romanian contributions to world literature: in practice, Lovinescu’s microtheory of the Untranslatable comes to mask, in fact, the shameful reality of the Unspeakable—namely the fear of provincialism and mediocrity that threatens to clip the wings of young Romanian literature.” *Ibid.*
  48. Andrei Terian, *G. Călinescu. A cincea esență* (Bucharest: Cartea Românească, 2009), 155.
  49. Goldiș, „Beyond,” 98.

Bibliography:

- Borza, Cosmin. “The National No Man’s Land. Imagining Rurality in the Romanian Literary Histories.” *Dacoromania Litteraria* VI (2019): 170-180.
- Borza, Cosmin. “Translating Against Colonization. Romanian Populist’s Plea for Peripheral Literatures (1890-1916).” In *The Culture of Translation in Romania / Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, edited by Maria Sass, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga. Berlin: Peter Lang, 2018.
- Bourdieu, Pierre. *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1996.
- Chiorean, Maria. “Regimes of Relevance: The Newcomers.” *Transilvania*, no. 5 (2020): 20-28.
- Drace-Francis, Alex. *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the Development of National Identity*. London, New York: Tauris Academic Studies, 2006.
- Dumitru, Teodora. *Modernitaeta politică și literară în gândirea lui E. Lovinescu* [The Political and Literary Modernity in E. Lovinescu’s Thought]. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016.
- Dumitru, Teodora. “Social Class Difference and the Evolution of Romanian Literature from Lovinescu’s Perspective (1924-1929).” In *Ruralism and Literature in Romania*, edited by Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga, and Maria Sass, 205-218. Berlin: Peter Lang, 2019.
- Eichel, Roxana. *Critica regășirii. Matei Călinescu, Virgil Nemoianu și Toma Pavel – dialogul contextelor românești și transnaționale* [The Criticism of Retrieval. Matei Călinescu, Virgil Nemoianu, and Toma Pavel – The Dialogue of Romanian and Transnational Contexts]. Bucharest: Humanitas, 2020.
- Gârdan, Daiana. “Galin Tihanov, The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond.” *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 5, no.2 (2019). Online at: <https://www.metacriticjournal.com/article/141/galin-tihanov-the-birth-and-death-of-literary-theory-regimes-of-relevance-in-russia-and-beyond>.
- Gârdan, Daiana. “One Theory’s Underdog is Another Theory’s Treasure: The Novelistic Genre in Different Regimes of Relevance.” *Transilvania*, no. 5 (2020): 15-19.

- Goldiș, Alex. "Beyond Nation Building: Literary History as Transnational Geolocation." In *Romanian Literature as World Literature*, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian. New York: Bloomsbury, 2018.
- Goldiș, Alex. *Critica în tranșee. De la realismul socialist la autonomia esteticului* [Criticism in Trenches. From Socialist Realism to the Autonomy of the Aesthetics]. Bucharest: Cartea Românească, 2011.
- Kitch, Michael. "Constantin Dobrogeanu-Gherea and Rumanian Marxism." *The Slavonic and East European Review* 55, no.1 (1977): 65-89.
- Modoc, Emanuel, and Ștefan Baghiu. "New Paradigms in Contemporary Romanian Literary Studies (I)." *Transilvania*, no. 5-6 (2019): 13-16.
- Modoc, Emanuel. *Internaționala periferiilor. Rețeaua avangardelor din Europa Centrală și de Est* [The International of the Peripheries. The Central and East European Avant-gardes Network]. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2020.
- Stan, Adriana. *Bastionul lingvistic. O istorie comparată a structuralismului în România* [The Linguistic Bastion. A Comparative History of Structuralism in Romania]. Bucharest: Cartea Românească, 2017.
- Terian, Andrei. "Critică literară" [Literary Criticism]. In *Dicționarul general al literaturii române: C* [The General Dictionary of Romanian Literature: C], edited by Eugen Simion, 801-810. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016.
- Terian, Andrei. "Mihai Eminescu: From National Mythology to the World Pantheon." In *Romanian Literature as World Literature*, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian (New York: Bloomsbury, 2018).
- Terian, Andrei. "Translating the World, Building the Nation. Microtheories of Translation in Romanian Cultural Criticism (1829-1948)." In *The Culture of Translation in Romania / Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, edited by Maria Sass, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga, 18-29. Berlin: Peter Lang, 2018.
- Terian, Andrei. *Critica de export* [Export Criticism]. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2013.
- Terian, Andrei. *G. Călinescu. A cincea esență* [G. Călinescu. The Fifth Essence]. Bucharest: Cartea Românească, 2009.
- Tihanov, Galin. *The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond* (Stanford: Stanford University Press, 2019).
- Tihanov, Gallin. "Why Did Modern Literary Theory Originate in Central and Eastern Europe? (And Why Is It Now Dead?)." *Common Knowledge* 10, no. 1 (2004): 61-81.
- Trotsky, Leon. "A Trip to the Dobruja." In *The War Correspondence of Leon Trotsky. The Balkan Wars: 1912-13*, edited by George Weissman and Duncan Williams. Translated by Brian Pearce, 421-443. New York: Monad Press, 1980.

REVIEW: ROMANIAN LITERATURE AS WORLD LITERATURE

Salma AL REFAEI

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: salma_al_refaei@yahoo.com

REVIEW: ROMANIAN LITERATURE AS WORLD LITERATURE

Romanian Literature as World Literature, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian aims to fill a major gap in local literary research and, most importantly, to offer a more exhaustive and diversified view on Romanian literature in relation to the international stage of canonized authors from different cultures. While the virtually disregarded position that Romania takes on this ‘stage’ could be reckoned as shortcoming, this contribution provides a significant plethora of different views and insights on Romanian literature, as well as its impact in relation to Europe’s undying figures of literature.

Keywords: World Literature, Romanian Literature, international canon, minor literature.

“World Literature” is a term broadly used to designate a global conceptualization of canonical literature in relation to the world’s different spectrum of literary and cultural traditions. World literature does not encapsulate the conglomeration of all the literary works in the world, but rather only the very best works from the world’s different literatures, especially those which have not been thoroughly studied beyond their native scope. It incorporates not only the “major” literature belonging to Western Europe, but also the “minor” ones which have been overlooked, or superficially studied, as they pertain to Europe and North America. The idea of *Weltliteratur* came as a result from adjoining the Enlightenment cosmopolitanism with Romantic cultural nationalism and, since around the 1800s, it has established a growing system of transnational circulation of texts, beyond their linguistic barrier. Romania, on the other hand, is still considered to be a “peripheral” culture. Thus, this volume aims to bring Romanian literature in the spotlight by treating it as “a particular nodal point” pertaining to a larger unit, whose nuanced understanding has been reduced to a simplistic view of the cultural mechanics.

This volume, edited by Mircea Martin, Christian Moraru, and Andrei Terian aims to fill this gap in research and, most importantly, to offer a more exhaustive and diversified view on Romanian literature in relation to the

international stage of canonized authors from different cultures. While the virtually disregarded position that Romania takes on this ‘stage’ could be reckoned as shortcoming, this contribution provides a significant plethora of different views and insights on Romanian literature, as well as its impact in relation to Europe’s undying figures of literature.

The volume is divided into three parts, each having a different scope and purpose. The first part, “The Making and Remaking of a World Literature: Revising Romanian Literary and Cultural History,” deals with the post-communist era when Romania tried to find its place among Europe but it was often regarded, as Mihai Iovănel puts it, too “Balkan” or not “enough” European, and in relation to Hungary or Bulgaria it was considered “too peripheral.” Turning Romania into a “viable cultural form” became an obsessive mission for post-communist Romania and it has since been taken up by a spectrum of different voices, so as to make Romania be heard and recognized alongside the other major European cultures. The second part, “Literature in the Plural,” regards our heritage, as Mircea Martin states, not only our own heritage as a nation, but our “external” heritage as well, and how much of it we are willing to incorporate into who we are. The third part, “Over Deep Time, Across Long Space,” concerns the national space, which is

finite when it comes to research, says Alexandru Matei. The space required is, “as the Renaissance taught us, supranational”, and it expands across continents.

In this review, a number of two essays will be thoroughly analyzed, as they illustrate best this volume’s area of interests. The first one is written by Andrei Terian, and it can be found in the first part of the volume. His essay, “Mihai Eminescu: From National Mythology to the World Pantheon,” tackles the problem of Romania’s national poets affiliated to World Literature. As he puts it, the authors acknowledged internationally are chosen based on an internal set of criteria, not on a culture’s canonized authors. In the case of the poets, Terian states that the national poet, in certain situations, “*in order to become and be acknowledged as such take the longer, international and even intercontinental road home to national recognition and, in our case, idolatry.*” Firstly, his point is that before the prestige of being called a “national poet”, more often than not, a detour through the world archive is needed in order to display the vast horizon which expands beyond the national territory; an intertextual frame which aims to reach new and surprising directions.

Secondly, a comparison between the national poet stature and the prestigious models in Western Europe is drawn. For instance, Karel Hynek Mácha is known as “The Czech Byron”, or Hristo Botev as “The Bulgarian Victor Hugo”; this becomes an impediment in the formation of the smaller cultures, which want to gain a place on “the international stage” because they are constantly compared to renown authors. Thirdly, being a “national poet” needs certain delimitations from other authors because only such a “compare-and-contrast routine” can guarantee that the poets are truly national poets and not just mere copies of Czech or Bulgarian transnational poets.

Next on, Terian crystalizes his aforementioned statements by introducing a sketch of Romania’s beloved genius, Mihai Eminescu, “whom Romania’s critics regard as one of a kind, nonpareil, alpha, and omega of all things literary”. As he was born in 1850, the “national rebirth” of his country had already taken place, so he couldn’t be considered a revolutionist- politically-wise. He was noticed by Titu Maiorescu, the greatest literary critic at the time, and he joined *Junimea* [The Youth], which unlike the other nineteenth century societies had a conservative orientation, as opposed to a liberal-progressive agenda that the others had. If the East-Central Europe societies which perceived France as the “world’s emancipation engine,” *Junimea* was entirely pro-German.

However, before Eminescu, there was another poet who was in the spotlight during his time, on a national scale: Vasile Alecsandri. Truth be told, he was “overqualified” for the position as he played major roles both during the 1848 Revolution in Moldavia and in the unification of the Romanian Principalities. Not to mention that he wrote in all literary genres of the time more than honorably,

with Maiorescu calling him “the leading poet of the last generation”. Thus, Eminescu would compete with him for the “national poet” status.

The first part of his writings are dedicated to imitating the classic, eternal authors such as Homer, Shakespeare and Goethe. Of course, his attempt was doomed to fail as he considered that his literary talent was no match for these pinnacle figures of literature. First he tried to tackle Romanian history in a heroic or tragic manner, but he abandoned his work, which forces us to conclude that these endeavors ended up in failure. As he considered Shakespeare to be “the greatest poet who has ever walked the Earth,” Eminescu was fully aware that “an imitation of the English writer would result in an epigonic product.” Inspired by Goethe, Eminescu wanted to create a Faust-based dramatic poem, but the result was somewhat paradoxical, as he admitted that this attempt was “similar to Faust, but not really”, this being the reason he abandoned this project as well. Young Eminescu was tormented by this impossibility of reaching zenith, from a literary point of view, as his ancestors did.

Moreover, in “Memento Mori. Panorama deșertăciunilor” [Memento Mori. The Panorama of Vanities] the question regarding Eminescu’s beliefs is answered: “The explanation behind the sad face dooming all civilizations is biological rather than moral.” Eminescu is deeply influenced by Arthur Schopenhauer’s pessimism, who perceived history as a phenomenological result, an expression of the individual Will and thus, a spectacle of the universal Evil, which is unleashed by “the instinctual selfishness secretly governing humankind.”

Eminescu’s exposure to Hinduism is what, finally, molds him as a poet. At the end of the 1870s, he started to intertwine the ancient Hindu texts to Romanian folklore tradition, or at least, he found a common ground between the Hindu and Romanian cultural heritage. Finally, Eminescu outlines his “three sources” or “masters” that shaped him as a poet: Shakespeare, whom he calls “the gentle brother of my soul”; “a wise man” – whose name remains unknown – but we do know that he helps him find the solution for the “end of the world” problem (some scholars stated that the “wise man” is most likely Schopenhauer); and last but not least, the “untold”, but he or she taught him more than Shakespeare did (some scholars claimed that this must be the woman he loved, while others stated that he must refer to the spiritual wealth that Hinduism has brought upon him).

“India enabled him to find his own voice,” though he never traveled there, Eminescu is one of the first writers to *de-Orientalize* India, as he also attempted to *re-Easternize the West*. “Eminescu looks for the nation but finds the world” which proves to be of a more complex nature than the world alone. Even though he started out as being unsure of his status as a national poet, in the end he is shaped perfectly to occupy this position, because – as Terian states – “Eminescu reads *world*

literature as Romanian literature and, conversely, writes *Romanian literature as world literature.*"

The second essay, "Made in Translation: A National Poetics for the Transnational World," written by Mihaela Ursa, deals with how translations are perceived in Romania in the post-Cold War era. If up until 1990 translating into Romanian and other Central and East European languages had been – with some exceptions – part of a "national project," translation initiatives started to be carved, in and around Romania, not by the nation-state, but by book markets, major publishers and so on. Her point is that during the last three decades, translation in Romania started to switch from the nationalist one to "a range of uncoordinated microprograms", which started to convert into a transnational domain. As Ursa states, voicing the opinions of other critics as well as hers, "translation literally do make a literature," whether we take literature domestically, or we contrast it with the "ever-morphing literary world-system."

Translation and the collective identity became interconnected during the post-Romantic era and so, the process of translating from a foreign language is meant to "encapsulate certain defining values of a group," and that, conversely, one should take into consideration that the common features of a community must be rendered, either ethnically or nationally. In Romania's modern translational traditions, those features can ultimately be divided into two categories: the first one is more "emphatically ethnographic" when the object of translation pertains to a "minor" or Central-East European cultures, and when the translation into Romanian is meant to purely satiate the curiosity of exploring 'the otherness'. The second category is thought to be "less anthropological" and is dedicated to the major literature, that which circulates on a global scale; they are "reincarnations of universal cultural models."

Ursa cites David Damrosch, stating that although most important works cannot be considered a core, original part of national literature, their rendition into that literature became a turning point within their tradition, as it helped shape the nation into its final form, which we know today. Otherwise put, while some Romanian cultural ideologues have manifested their skepticism towards the impact that other literatures may have, as it turns out, that contribution in relation to the national literary wealth, became "a tool of cultural advancement," paving the way for the in-depth development of the nation. A Romanian critic, Constantin Dobrogeanu-Gherea, saw the clear interconnectedness of the national and the translational, claiming that "translating is creating," and so, for this reason, one who translates is truly an artist. On the other hand, a leading critic, ideologue and politician of the Romantic era, Mihail Kogălniceanu famously stated that "translations do not make a literature" because it stifles the flame of our creativity as a nation.

However, Eugen Lovinescu had a different perspective

to that of the aforementioned, believing that translation gives the nation the opportunity to equally settle itself amongst the other European cultures because it "is not only a tool of identity formation but also an instrument of identity differentiation." Slowly, translation began to be assessed as a productive tool which, ultimately helps reinvent the work, or even better, reshape it from a different ethnolinguistic point of view.

Further on in this essay it is nuanced how these different perspectives on translation helped make the world a home and at home inside Romanian literature. This shift was a slow work in progress though, as for almost the entire rest of the twentieth century the process came to a halt. However, *Weltliteratur* started to impact the Romanian universities, but this concept was filtered through the Sorbonne as *literatură universală* (universal literature) which came with its geosymbolic peaks and valleys, which was ultimately coated by the nationalist pecking order as "universal".

The post-Cold War situation in Romania was thorny in the sense that translators, publishers, and critics found themselves too close to their comfort zone, intellectually and otherwise speaking. As the war brought about a radical, brutal change, it is clear now to observe why before 1940, translation in Romania has been less debated than simply done.

All in all, such processes are needed and requisite in the formation of a nation and a nation-state, as "translation is a steppingstone in any nation building." Writers dare us to imagine innovative ways of creating bridges between the original and the translated work, unifying the two in a harmonious way, which delves into one's creativity and originality because, as Daniel Damrosch puts it, "the national language itself is the medium through which original and translated work circulate together to form our ineluctably international national literatures."

Romanian Literature as World Literature proposes, as it had been demonstrated, a collection of essays which explore the issues related to the manner in which Romanian literature is regarded as part of the world literature's corpus. It exhaustively examines and clearly displays the magnitude and value of Romanian literature, as it is more often than not regarded as "peripheral" or not European "enough". Furthermore, this volume gives voice to our heritage as Romanians by making our literature transnational. The multifaceted approach gives way to both a comprehensive overview of this challenge and development associated with Romanian literature read as world literature, which proves to be important for future research and reflection.

Bibliography:

Martin, Mircea, Christian Moraru, and Andrei Terian, eds. *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury Academic, 2018.

TEORII ȘI IPOSTAZE ALE AUCTORIALITĂȚII ÎN EPOCA GLOBALIZĂRII DIGITALE (1980–2020). PARTEA I

Alex CIOROGAR

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: alex.ciorogar@lett.ubbcluj.ro

THEORIES AND PRACTICES OF AUTHORSHIP IN THE AGE OF DIGITAL GLOBALIZATION (1980–2020). PART I

In current debates of authorship, a somewhat controversial issue has surprisingly been the centuries-old argument surrounding the status of creative subjects. Some academics have briskly asserted that the author is categorically dead. On the other hand, however, others have claimed quite the contrary. As such, an extraordinary number of researchers sustain that the (same) author has made a definite come-back. I will try to show that all debates surrounding the-death-and-return-of-the-author conundrum should readily be discarded since they are directly accountable for the conceptual deadlock we find ourselves in today. Consequently, my paper will focus on emphasizing new ways in which literary scholars could come to terms with what's unfolding right in front of our eyes: a new regime of authoriality.

Keywords: authorship, ecology of knowledge, conceptual history, the age of digital globalization, the ascension of authorship.

Steve Jobs deține încă „funcția de autor” asupra tuturor produselor Apple. Figură discursivă, autorul așteaptă să-i fie recunoscute, culmea, drepturile pecuniare. Sublim, însă pe măsură ce se-nmulțesc, autorii experimentelor digitale par totuși să lipsească cu desăvârșire. Auctorialitatea – un fenomen care nici măcar nu poate fi circumscris, iată, zonei culturale – rămâne o noțiune multifacetată și, prin extensie, controversată. Sub mantaua sa sunt incluse, fără prea mult discernământ, tot soiul de conținuturi de la practici ori idei la funcții sau persoane¹. Problematika auctorialității a fost – chestiunea nu e deloc surprinzătoare – constant dezbătută și chiar disputată.

Articolul de față avansează o serie de reflecții critice care, dincolo de o sintetică indexare comparativă a modelelor teoretice centrale, investighează modurile în care câteva dintre aceste noi paradigme au tratat – sau, am putea spune, a felurilor în care diferite încercări critice au maltratată, vom vedea – problema auctorialității. Lucrarea e preocupată, deci, și de evaluarea atitudinilor prin intermediul cărora diverse câmpuri teoretice se raportează, la începutului veacului curent, la una dintre categoriile principale ale gândirii literare – auctorialitatea.

La mijlocul anilor șaiszeci, științele socio-umane (istoriografia literară, filosofia neo-marxistă, sociologia

artei, psihanaliza, lingvistica structuralistă și critica literară – lista nu e nici pe departe exhaustivă) se intersectaseră în interesul acordat problematizării ideii de autor și, în sens larg, demitizării celei de subiectivitate. Chiar dacă pe parcurs dezbateră s-a tot dezvoltat, mai ales cu apariția și răspândirea internetului și a tehnologiilor digitale, eseuri precum „Moartea autorului” (Roland Barthes, 1967²) sau „Ce este un autor?” (Michel Foucault, 1969³) rămân, din păcate, cele mai importante puncte de referință ale domeniului. Afirm faptul cu regret fiindcă, deși ele reprezintă, într-adevăr, vârful de lance ale poststructuralismului francez (poate chiar ale întregii teorii critice postbelice) și două dintre cele mai provocatoare eseuri critice ale modernității literare, comunitatea academică n-a reușit – nici la jumătate de veac după apariția celor două studii fondatoare – să propună noi modele cel puțin la fel de credibile. Chiar dacă nu se află în totală obsolescență, cele două texte legitimate sunt, totuși, învechite și, din nefericire, mai mult citate, decât citite.

Tocmai din acest considerent am început să mă întreb care ar fi motivele pentru care discursurile reflexive nu par să fi revenit, de la începutul anilor nouăzeci încoace, asupra acestei problematice sau, mai bine spus, care ar fi cauzele pentru care investigațiile din sfera studiilor auctoriale – cu excepția, poate, a exercițiilor de stilometrie – n-au mai reușit, în intervalul temporal amintit, să dirijeze atenția comunității academice, așa cum o făcuseră în cea de-a doua jumătate a secolului trecut. Pe scurt, întrebarea la care am început să caut un răspuns ar fi următoarea: de ce nu mai e autorul important în studiile literare? Adevărul e că tematica n-a dispărut niciodată din atenția cercetătorilor. Ea s-a retras însă într-un con de umbră al studiilor academice. A contribuit aici și faptul că ideile de intertextualitate și, mai apoi, cea de hypertextualitate acaparaseră întreg interesul teoreticienilor atenți, spre sfârșitul mileniului trecut, la problemele actualității. Pe de altă parte, retorica oficială a sferei academice se concentrase pe promovarea unor practici și strategii de interpretare axate în jurul vidului creat de recent decedatul autor.

Nu fără a reliefa punctele de așa-zisă ruptură epistemologică, trasarea unor linii de continuitate între contribuțiile conceptuale din cea de-a doua jumătate a secolului trecut și reflecțiile acestui început de secol s-a dovedit a fi o direcție de cercetare prioritară. Poate ar trebui notat și faptul că intervalul temporal ales marchează, pe de-o parte, momentul rotunjirii teoriilor responsabile de nașterea studiilor auctoriale moderne (Roland Barthes decedase în 1980, în urma unui banal accident de mașină, iar Michel Foucault, ceva mai tragic, în 1984) și, pe de alta, limita de sus a contemporaneității noastre (2020). Valorificând cotiturile actualității, fiecare episod al serialului va fi dedicat, așadar, unei noi direcții de cercetare ori unei recent apărute mișcări artistice capabile să modifice structura ori rolul configurațiilor auctoriale⁴.

Investigând noi paradigme ale subiectivității auctoriale (de sfârșit de sec. XX și, mai ales, de început de sec. XXI), articolul de față examinează felurile în care definițiile poststructuraliste ale auctorialității se confruntă azi cu o serie întreagă de accepțiuni relaționale ale individualității literare creatoare (autorul). Astfel, descrierea și contextualizarea fenomenelor auctoriale recente necesită alcătuirea unui model explicativ capabil să articuleze atât multitudinea teoriilor auctoriale contemporane, cât și relația conceptului cu diferite medii ori instituții culturale. Comentariile mele vor fi atent încadrate de o mai largă – chiar dacă, pe alocuri, implicită – meditație privind statutul și condițiile actuale ale subiectivității, cu atât mai mult cu cât, în ansamblul lor, studiile literare se află și ele – de cel puțin zece ani încoace – într-un pas grăbit spre digitalizare și, dacă pot să spun așa, spre postumanizare. Analizele mele vor ține cont, în sfârșit, de atmosfera sau contextul intelectual în care aceste noi propuneri conceptuale fuseseră ori sunt implicate. Importanța și, aș adăuga imediat, dificultatea investigației derivă, iată, din faptul că nu puține sunt disciplinele sau practicile discursive în preajma cărora sunt nevoit să staționez. Interdisciplinaritatea demonstrației reprezintă mai mult decât o simplă încercare de adecvare la standardele ori modelele cercetării academice. Ea dă seama, în fapt, de eforturile mele privind adaptarea argumentelor la nebulozitatea subiectului tratat.

În ce privește nevoia unei noi evaluări epistemologice privind noțiunea de autor, aș zice că aceasta reiese nu doar din examinarea strategiilor puse în joc de o serie de scriitori contemporani, ci, mai important, din aspectul relativ haotic ce caracterizează cercetarea specializată actuală. Și mai imperioasă se dovedește a fi investigația dacă ne gândim la lipsa unor analize privind relațiile suficient de complicate – în epoca globalizării neoliberale – dintre cele două (adică dintre practica auctorială propriu-zisă, adică, și metacritica auctorială). Mă interesează, așadar, nu doar statutul, rolul și reprezentările auctoriale (sau nu doar acestea), ci, mai ales, felurile în care ele sunt teoretizate astăzi.

Deși extrem de ofertantă, teoria sistemelor⁵ s-a dovedit a fi precară din cauza numărului mare de problematice pe care auctorialitatea le ridică. Cu alte cuvinte, pentru a putea problematiza în mod coerent un set relativ covârșitor de reflecții teoretice, am fost nevoit să fac saltul, așa cum vom vedea, de la epistemologie sistematică la birocrație ecologică, pentru că nu un model euristic, ci unul managerial se va fi dovedit a fi în cele din urmă satisfăcător. Așadar, dincolo de încadrarea cercetării în sfera istoriei conceptuale (în termenii unui Reinhart Koselleck⁶), metodologia lucrării e preluată dintr-o lucrare semnată de Atsushi Akera, „Constructing a Representation for an Ecology of Knowledge: Methodological Advances in the Integration of Knowledge in its Various Contexts”⁷.

Plecând de la o critică sau dezvoltare a teoriei actorului-rețea, sintagma „ecologiei cunoașterii” e folosită ca metaforă epistemologică și reprezintă, înainte de toate, o modalitate alternativă de reprezentare și gestionare heterarhică a informațiilor care nu mai pot fi gândite, cum ziceam deja, nici prin teoria sistemelor, nici prin cea a câmpurilor bourdieusiene.

Voi avea în vedere, așadar, (1) informațiile prezente în zona teoriilor auctoriale (teorii, concepte, speculații, analize, reprezentări), luând în considerare (2) acțiunile și evenimentele (proceduri cognitive, fizice și sociale care convertesc informațiile în poziții de putere sau judecăți de valoare) generate de (3) agenții câmpului (indivizi, instituții, obiecte, tehnici - principiile gândirii lui Bruno Latour rămân inevitabile la nivelul fiecărui plan existențial) și, în sfârșit, (4) interdependența tuturor acestor elemente. Istoria conceptuală, pe de o parte, și ecologia cunoașterii, pe de alta, reprezintă, așadar, cele două mari discipline din interiorul cărora serialul inaugurat acum va împrumuta instrumente, noțiuni și tactici de lectură pentru a construi o metodologie hibridă de investigație a teoriilor auctoriale în epoca globalizării digitale (1980-2020).

Dacă ideea modernă de autor a luat naștere în urmă cu aproximativ patru sute de ani, trebuie reținut că stadiul actual al cercetării se bazează pe rezultatele investigațiilor desfășurate de-a lungul celor cinci decenii scurse de la sfârșitul anilor șazeci. Cei care au încercat să înțeleagă evoluția acestui câmp știu că lipsa unui studiu care să cuprindă—dintr-o singură privire - majoritatea rezultatelor relevante la nivel mondial reprezintă una dintre cele mai stringente probleme ale momentului. Cei mai puțin familiarizați cu domeniul socotesc însă că aproape nimic relevant n-a mai fost publicat pe tematica respectivă. Articolul va investiga uzajele contemporane ale noțiunii (de la Foucault la Bernard Lahire⁸, dacă vreți), survolând disciplinele și spațiile culturale ale căror contribuții au devenit, în ultimele trei decenii, reprezentative la nivel mondial. Voi insista asupra acelor aspecte sau dimensiuni ale auctorialității care au fost tratate fie neglijent, fie care n-au intrat deloc în atenția discursului teoretic până acum.

O altă problemă a literaturii de specialitate rămâne aceea că, deși pornește de la textele semnate de Barthes și Foucault, ea se oprește, din păcate, în același punct. De la un clișeu la altul, dezbaterile glisează, iată, de la moartea la întoarcerea autorului. Ceea ce ar putea lăsa impresia, încă o dată, că, cel puțin din punct de vedere teoretic, domeniul n-a evoluat aproape deloc. Lucrurile, vom vedea, nu stau însă chiar așa. Începute, cum ziceam, în urmă cu 50 de ani, aceste controverse continuă să direcționeze discuțiile academice actuale, chiar dacă în mod indirect, astfel încât investigarea acestui câmp devine obligatorie din cel puțin trei motive: (1) pentru că orice discuție despre problema autorului implică o dezbateră serioasă privind definițiile și evoluția tipologică a poeticilor și a formelor literare actuale; (2)

fiindcă toate investigațiile dedicate auctorialității ridică întrebări privind natura interpretării, a intenționalității și a evaluării; în plus, pentru că (3) auctorialitatea rămâne un concept capabil să polarizeze câmpul literar, cu atât mai mult cu cât mecanismele și strategiile pe care scriitorii le utilizează pentru a ocupa anumite poziții în sfera culturală reflectă, în subsidiar, relevanța politico-socială a practicilor literare.

Nimeni n-a înaintat, până acum, un cadru conceptual capabil să explice, dincolo de metafora „întoarcerii auctoriale”, problematica noțiunii de autor, așa cum se prezintă ea azi. La fel cum niciuna dintre puținele contribuții ce tratează în mod relativ frontal această problematică n-a schițat, până în acest moment, vreo definiție pozitivă a auctorialității. Din păcate, cele câteva excepții valoroase rămân cantonate într-o înțelegere strict sociologică a literaturii, în aceeași măsură în care, deși încercări există și aici, paradigma *world literature* nu pare capabilă să explice funcțiile subiecților individuali - nici măcar atunci când vine vorba de studiile cantitativ-digitale - în cadrul dinamicii și a formelor literaturii/literaturilor transnaționale⁹. Simplu spus, până și globalizarea câmpului literar ridică o problemă de ordin auctorial, fiindcă impune nevoia reconsiderării statutului noului tip de subiect creator. Or, auctorialitatea a fost dintotdeauna, cu atât mai mult în perioada sa modernă, un concept multidimensional, greu de elucidat. Mai mult, demonizarea autorului reprezintă, țin din nou să subliniez, o problemă recurentă în evoluția istoriei culturii și a criticii occidentale. Dacă în antichitate, de pildă, Platon părea convins că poetul trebuia alungat din cetate, Barthes și Foucault se grăbiseră, la sfârșitul anilor șazeci, să-l izgonească și din citate.

Cu toate acestea, trebuie să menționăm că auctorialitatea se află, oarecum tangențial, pe agenda câtorva dintre cei mai influenți cercetători ai momentului. Relevantă e, în spațiul francofon, recenta înnoire a studiilor de critică biografică, stimulate, în primul rând, de eforturile anumitor grupuri de a legitima seria cercetărilor figurale (postura la Alain Viala¹⁰ și J. Meizoz¹¹, scenografia la José-Luis Diaz¹², ethosul și imaginea la Dominique Maingueneau¹³ ori Ruth Amossy¹⁴ și, în fine, iconografia la Federico Ferrari și Jean-Luc Nancy¹⁵) și, în al doilea rând, de atenția pe care sociologia artelor o acordă azi reconfigurării condițiilor culturale, politice și economice din jurul subiectivității creatoare (Pierre-Michel Menger¹⁶, Natalie Heinich¹⁷, și Gisèle Sapiro¹⁸). În spațiul anglo-american, pe de altă parte, putem vorbi despre apariția studiilor de celebritate literară¹⁹, dar și despre nașterea unei discipline intitulate *persona studies*²⁰.

Mai mult, cele două decenii care s-au scurs deja de la apariția unor antologii de texte fundamentale privind auctorialitatea („Authorship: From Plato to the Postmodern. A Reader”, realizată de Seán Burke, Edinburgh University Press, 1995²¹; sau „L'Auteur”, ediție coordonată de Alain Brunn, GF Flammarion, 2001²²) și înființarea unui jurnal

academic dedicat în exclusivitate ideii de autor (*Authorship Journal* la Universitatea din Ghent, Belgia) atestă, dacă mai era nevoie, urgența elucidării noțiunilor și-a instrumentelor principale ale domeniului. Rând pe rând, voi încerca, așadar, nu doar să completez o serie de spații albe, ci, mai important, să subliniez—prin contractarea unor schimburi academice suficient de eterogene—neajunsurile acestor propuneri conceptuale.

E adevărat. Gradul de atracție pe care conceptul îl suscită nu e direct proporțional cu precizia ori claritatea contribuțiilor teoretice discutate. Fără a suferi de o vastitate fără margini, lucrarea de față nu poate fi acuzată de interdisciplinaritate exacerbată, și asta tocmai fiindcă auctorialitatea însăși rămâne un fenomen istoric multifacetat. Ea și-a extins tentaculele conceptuale în interiorul multor sfere de existență. Una dintre soluțiile cele mai facile ar fi fost cea a postlării existenței unui principiu al pluralității modurilor de existență ale auctorialității, cu o formulă împrumutată de la Etienne Souriau (*Les différents modes d'existence*, 1943, reeditată în 2009 de Isabelle Stengers și Bruno Latour la University of Minnesota Press²³), citat și de G. Genette în *Opera artei* (în Vol. I, *Imanență și transcendență* – pag. 34²⁴). Ceea ce propun însă în continuare e, în schimb, o concentrare lucidă și, tocmai de aceea, polemică la adresa celor care nu gândesc această problematică în afara unui cadru teoretic poststructuralist/postcolonialist/postmodern.

Fiind, astfel, un câmp de cercetare extrem de proteic, m-am străduit să îmbin claritatea expunerii cu o anumită îndrăzneală teoretică. Pentru că a cerceta – în epoca globalizării digitale – morfologia raporturilor dintre discursul critic și literatură înseamnă, între altele, a investiga metamorfoza relațiilor dintre gândirea teoretică și practica auctorialității. Ca un soi de corolar, demonstrația dorește să elucideze mecanismele prin care comunitatea literară și, în mod special, discuțiile din jurul auctorialității ar putea redefini valoarea și scopurile scriiturii literare. Ceea ce înseamnă că vom putea schița, cel puțin parțial, o parte a strategiilor prin care literatura – sau mitologiile acesteia – ar putea fi reintegrate sau chiar relegitimate în fața constrângerilor și a crizelor societății contemporane. Pentru a contribui la conversația intelectuală actuală, lucrarea va intra în dialog direct, cum spuneam, cu câteva dintre cele mai importante idei reperabile pe harta gândirii și a literelor contemporane. Situându-mi demonstrația în centrul acestor dezbateri, argumentul central al discursului va deveni polemic la adresa tropilor dominanți. Nevoită să sacrifice câteva din locurile comune („întoarcerea autorului”, de pildă), lucrarea vizează construcția unei noi ipoteze privind statutul auctorialității în epoca globalizării digitale²⁵.

Pare că suntem martorii unui foarte interesant proces de transumanță. Dat fiind faptul că instrumentele auctoriale se află astăzi la îndemâna oricui, ea nu mai reprezintă o simplă postură ori o funcție (sau nu doar

așa ceva), ci, mai curând, un soi de facilitate mediată, în primul rând, economic și, în al doilea rând, tehnologic. Însă acest aspect reprezintă doar unul dintre elementele care compun, în actualitate, imaginea caleidoscopică a ideii de autor. Un altul îl reprezintă, de pildă, problema drepturilor de autor și nevoia stabilirii unui cadru de referință internațional al acestora. Indiferent de cum am privi lucrurile, definiția teoretică a auctorialității recente nu poate fi rezumată printr-o simplă serie de condiții necesare și suficiente, în aceeași măsură în care o tradițională istorie evenimentială s-ar fi dovedit a fi înșelătoare. Ceea ce putem face, în schimb, e să fixăm ambiguitățile ori ambivalențele auctorialității.

Proiectat ca o dare de seamă a auctorialității recente, serialul inaugurat acum își propune, deci, actualizarea modului în care termenul e utilizat azi în câteva dintre cele mai noi și relevante contribuții ale domeniului. Pentru a sistematiza discuția teoretică și istoria problemei, aș zice că studiile de autor sunt disputate azi de cel puțin trei tabere: (1) cei care susțin în continuare că autorul e mort; (2) cei care susțin că el nu a murit, în fapt, niciodată și, în sfârșit, (3) cei care spun că autorul s-a întors în mod definitiv. Se vede destul de clar, însă, că niciuna dintre aceste poziții nu se desprinde cu adevărat de liniile de gândire ale veacului trecut. Niciuna nu propune, cu alte cuvinte, o nouă definiție a auctorialității contemporane. Schimbările radicale ce au avut loc – și asta nu doar în interiorul studiilor literare – necesită, iată, o revizitare și o extindere a canonului lexical.

Trebuie să depășim, așadar, toate cele trei mari clișee enumerate mai sus. O reconstrucție sistematică a discursurilor ce au azi în vizor problema auctorialității s-a dovedit a fi singura soluție acceptabilă. Chiar dacă din cuprinsul articolelor nu va lipsi nici examenul tipologic, înțelegerea noului statut auctorial va fi tradusă (a se citi actualizată) printr-o metaforă epistemologică: „înălțarea autorului”. Cu alte cuvinte, aș spune că depășirea etapei cunoscute – îndeosebi de-a lungul anilor nouăzeci – drept „întoarcerea auctorială”²⁶ ar putea reprezenta, alături de alegerea de a pași într-un alt regim al productivității scripturale, nu doar o evidență, ci o convenție și-o necesitate paradigmatică.

Pentru o mai bună înțelegere a posibilităților de contextualizare și conceptualizare a acestui nou regim auctorial ar trebui invocată demonstrația elaborată de Galin Tihanov undeva la începutul noului mileniu. Într-un articol dedicat originilor teoriei literare moderne, criticul bulgar discută existența mai multor regimuri de relevanță a literaturii (un termen preluat, așa cum bine indică el însuși, de la Michel Foucault). Tihanov nu discută, în fond, decât trei asemenea regimuri: cel al relevanței artistice (o apreciere a literarității), cel al relevanței social-politice și cel al relevanței pragmatice în care opera e evaluată ca experiență, distracție sau terapie (retragerea în consumul privat ca mijloc escapist în fața formelor de comunicare mediatizate și a comodității

timpului liber)²⁷. Deși cele trei regimuri de relevanță pot într-adevăr coexista, cum Tihanov însuși admite, doar unul dintre acestea apare drept dominant într-o anumită perioadă istorică. Ipoteza mea e că în cadrul acestor regimuri de relevanță ar putea fi identificate o serie întreagă de forme alternative de structurare pe care le-aș numi regimuri auctoriale. Ele vorbesc, în fapt, despre statutul autorilor în diferite contexte și funcția acestora în procesele de valorizare a literaturii.

E adevărat, de pildă, așa cum bine observă același Tihanov, că, la mijlocul anilor șaizeci, toate cele trei regimuri de relevanță ale literaturii fuseseră (mai mult sau mai puțin) suprapuse. Ceea ce nu a constatat însă, e faptul că toate trei avuseseră în centrul lor o modalitate specifică de fructificare a auctorialității. Așa cum bine știm, de pildă, (1) teoretizarea și aprecierea textualității venise cu prețul morții autorului. Pe de altă parte, (2) pozițiile cu încărcătură socială își revendicaseră politicile identitare drept principala lor formă de luptă. Regimul pragmatic (3) captase, în schimb, ceva din primele două. După ce-i fusese retrasă autonomia (controlul scriitorului în procesele de producție, distribuție și receptare fusese deteritorializat și pus pe seama

instituțiilor și a mecanismelor ce controlează piața de carte), autorul devenise victima unei noi comercializări – autorul ajunsese a fi, adică, mascota propriului text.

Acolo unde proaspăt înființata instituție literară impusese auctorialitatea drept forma supremă a dominației spiritual-politice (sacralizarea autorului, în termenii lui Benichou²⁸, ca geniu național și reprezentat al sensibilității întregului popor)²⁹, descrierea procesului de verticalizare a auctorialității (noul regim auctorial) se va dovedi a fi, la începutul acestui secol XXI, indispensabilă. Detenta „înălțării auctoriale” s-a arătat a fi, în final, o problemă greu de controlat. În sens pozitiv și îmbucurător, (a) pentru că metafora s-a adevărat a fi mult mai generoasă decât prevăzusem inițial. În sens negativ, (b) pentru că nici acest serial nu va reuși să acopere tot ceea ce mi-aș fi dorit. De prisos să notez că alte studii vor fi dedicate investigării zonelor rămase în afara episoadelor ce urmează a fi consumate în paginile Revistei Transilvania.

Cu toate acestea, un lucru e cert: nașterea noului regim al subiectivității creatoare nu va fi proclamată decât odată cu moartea mitului întoarcerii auctoriale.

Note:

1. Vezi, în acest sens, un text despre pluralitatea formelor auctoriale: Alex Ciorogar, „The Ecology of Authorial Ascension”, *French Studies Bulletin* 41, nr. 154 (2020).
2. Roland Barthes, „The Death of The Author”, *ASPEN*, nr. 5-6. <http://www.ubu.com/aspen/aspen5and6/>. Accesat la data de 16 martie 2020.
3. Michel Foucault, *Ce este un autor? Studii și conferințe*, traducere de Bogdan Ghiu și Ciprian Mihali, cuvânt înainte de Bogdan Ghiu și postfață de Corneliu Bilbă (Cluj-Napoca: Idea Design & Print, 2004).
4. Un aspect care nu va figura în paginile Revistei Transilvania se referă la ipostaza autorului ca traducător. Vezi Alex Ciorogar, „Beyond Print and Invisibility. «Translatorship» in the Age of Digital Globalization”, în *The Culture of Translation in Romania/ Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, eds. Maria Sass, Ștefan Baghiu și Vlad Pojoga (Berlin: Peter Lang, 2018).
5. Vezi, de pildă, Niklas Luhmann, *Introduction to Systems Theory* (Cambridge and Malden: Polity Press, 2012).
6. Reinhart Koselleck, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*, cu două contribuții ale lui Ulrike Spree și Willibald Steinmetz, traducere din limba germană de Gabriel H. Decuble și Mari Oruz, coordonarea și unificarea traducerii Gabriel H. Decuble (București: Editura Art, 2009).
7. Atsushi Akera, „Constructing a Representation for an Ecology of Knowledge: Methodological Advances in the Integration of Knowledge and its Various Contexts” în *Social Studies of Science* 37, nr. 3 (2004).
8. Vezi Bernard Lahire, *La culture des individus: dissonances culturelles et distinction de soi* (Paris: La Découverte, 2006); Bernard Lahire, *Franz Kafka: éléments pour une théorie de la création littéraire* (Paris: La Découverte, 2010); Bernard Lahire, *Omni plural. Către o sociologie psihologică* (Iași: Polirom, 2000); Bernard Lahire, „The Individual and the Mixing of Genres: Cultural Dissonance and Self-Distinction”, *Poetics*, vol. 36 (2008); Bernard Lahire, Marlon Jones, „Literature is Not Just a Battlefield”, *New Literary History* 46, nr. 3, (2015); Bernard Lahire, „The Double Life of Writers”, *New Literary History* 41, nr. 2 (2010).
9. Cu o singură excepție: Rebecca Braun, „Introduction: The Rise of the World Author from the Death of World Literature”, *Seminar: A Journal of Germanic Studies* 51, nr. 2 (2015); Rebecca Braun, „The World Author in Us All: Conceptualising Fame and Agency in the Global Literary Market”, *Celebrity Studies* 7, nr. 4 (2016).
10. Alain Viala, *Naissance de l'écrivain. Sociologie de la littérature à l'âge classique* (Paris, Editions de Minuit, 1985).
11. Jérôme Meizoz, *Postures littéraires. Mises en scène modernes de l'auteur* (Geneva: Editions Slatkine, 2007); Jérôme Meizoz, *La fabrique des singularités. Postures littéraires II*, (Geneva: Editions Slatkine, 2011); Jean-Claude Mühlethaler, Jérôme Meizoz, „Avant-propos”, *Fabula / Les colloques, Posture d'auteurs: du Moyen Âge à la modernité*, <http://www.fabula.org/colloques/document2412.php>. Pagină accesată la data de 13 Februarie 2019; Jérôme Meizoz, *Posture d'auteur*. http://www.fabula.org/atelier.php?La_posture_d%27auteur. Pagină accesată la data de 13 Februarie 2019; Jérôme Meizoz, *La Littérature «en personne». Scène médiatique et formes d'incarnation* (Geneva-Paris: Slatkine, «Érudition», 2016); Jérôme Meizoz, „Ce que l'on fait dire au silence: posture, ethos, image d'auteur” în

- Argumentation et Analyse du Discours*, nr. 3 (2009). <http://aad.revues.org/667>. Accesat la data de 01 Octombrie 2016; Jérôme Meizoz, „Modern Posterities of Posture. Jean-Jacques Rousseau” în Gillis J. Dorleijn, Ralf Grüttemeier, Liesbeth Korthals Altes (eds.), *Authorship Revisited. Conceptions of Authorship Around 1900 and 2000* (Leuven–Paris–Walpole: Peeters, 2010).
12. José-Luis Diaz, *L'écrivain imaginaire: Scénographies auctoriales à l'époque romantique* (Paris: Honoré Champion, 2007); José-Luis Diaz, *L'écrivain imaginaire: Scénographies auctoriales à l'époque romantique*, (Paris: Honoré Champion, 2007).
  13. Dominique Maingueneau, „Le recours à l'éthos dans l'analyse du discours littéraire” în *Fabula/Les colloques, Posture d'auteurs: du Moyen Âge à la modernité*. <http://www.fabula.org/colloques/document2424.php>. Pagină consultată la data de 14 Februarie 2019; Dominique Maingueneau, „L'éthos: un articulateur” în *CONTEXTES*, nr. 13 (2013). <http://journals.openedition.org/contextes/5772>. DOI: 10.4000/contextes.5772. Pagină consultată la data de 15 Februarie 2019; Dominique Maingueneau, „Auteur et image d'auteur en analyse du discours” în *Argumentation et Analyse du Discours*, nr. 3 (2009), 6. <http://aad.revues.org/660>. Accesat la data de 1 Octombrie 2016.
  14. Ruth Amossy, „La double nature de l'image d'auteur”, *Argumentation et Analyse du Discours*, nr. 3 (2009), 13. <http://aad.revues.org/662>. Accesat la data de 01 Octombrie 2016;
  15. Federico Ferrari, Jean-Luc Nancy, *Iconographie de l'auteur* (Paris: Galilée, 2005).
  16. Pierre-Michel Menger, *The Economics of Creativity* (Cambridge MA: Harvard University Press, 2014).
  17. Nathalie Heinich, *Être écrivain. Création et identité* (Paris: La Découverte, 2000); Nathalie Heinich, „Entre œuvre et personne: Pamour de Part en régime de singularité”, *Communications*, 64 (1997). *La création*, sous la direction de François Flahault et Jean-Marie Schaeffer, pp. 153-171; Nathalie Heinich, *De la visibilité: Excellence et singularité en régime médiatique* (Paris: Gallimard, 2012); Nathalie Heinich, *L'élite artiste. Excellence et singularité en régime démocratique* (Paris: Gallimard, 2005);
  18. Gisèle Sapiro, „Authorship and Responsibility. The Case of Emile Zola's Commitment in The Dreyfus Affair” în Gillis J. Dorleijn, Ralf Grüttemeier, Liesbeth Korthals Altes (eds.), *Authorship Revisited. Conceptions of Authorship Around 1900 and 2000* (Leuven–Paris–Walpole: Peeters, 2010); Gisèle Sapiro, „Droit et histoire de la littérature: la construction de la notion d'auteur”, *Revue d'histoire du XIXe siècle* 48 (2014). Accesat la data de 12 Ianuarie 2015. URL: <http://rh19.revues.org/4660>; Gisèle Sapiro, „The Writer's Responsibility in France: From Flaubert to Sartre”, *French Politics Culture & Society* 25, nr. 1 (2007).
  19. Vezi, de pildă, Joe Moran, *Star Authors. Literary Celebrity in America* (London – Sterling, VA: Pluto Press, 2000).
  20. Kim Barbour, P. David Marshall, Christopher Moore, „Persona to Persona Studies”, *M/C Journal. A Journal of Media and Culture* 17, nr. 3 (2014).
  21. Seán Burke, *Authorship: From Plato to the Postmodern. A Reader* [1995] (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006).
  22. Alain Brunn, *L'Auteur* (Paris: Flammarion, 2001).
  23. Etienne Souriau, *Les différents modes d'existence*, reeditată de Isabelle Stengers și Bruno Latour [1943] (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009).
  24. Gerard Genette, *Opera artei. Volumul I. Imanență și transcendență* (București: Editura Univers, 1999).
  25. Pentru o contextualizare a modurilor în care trecerea la mediul digital influențează producția literaturii, vezi Vlad Pojoga, „The Change of Medium and the Medium that Changes: Narrative Literature, Networks, and the Digital”, *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement 1 (2019): 203-215.
  26. Vezi Dragoș Varga și Ștefan Baghiu, „Theories of the Biographical Genres in Romanian Postwar Criticism”, *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement No. 1 (2019): 33-43.
  27. Galin Tihanov, „Why Did Modern Literary Theory Originate in Central and Eastern Europe? (And Why is it Now Dead?)”, *Common Knowledge* 10, nr. 1 (2004): 79-80.
  28. Paul Bénichou, *Le Sacre de l'écrivain (1750-1830). Essai sur l'avènement d'un pouvoir spirituel laïque dans la France moderne* (Paris: Gallimard, 1973).
  29. ***, *Encyclopaedia Universalis*, Corpus 3, Arp–Bernstein, (Paris: Encyclopaedia universalis, 2008), 480.

Bibliography:

- ***. *Encyclopaedia Universalis: Corpus 3, Arp–Bernstein*. Paris: Éditeur À Paris, 2008.
- Akera, Atsushi. „Constructing a Representation for an Ecology of Knowledge: Methodological Advances in the Integration of Knowledge and its Various Contexts.” *Social Studies of Science* 37, no. 3 (2004).
- Amossy, Ruth. „La double nature de l'image d'auteur.” *Argumentation et Analyse du Discours*, no. 3 (2009).
- Barbour, Kim, P. David Marshall, and Christopher Moore. „Persona to Persona Studies.” *M/C Journal. A Journal of Media and Culture* 17, no. 3 (2014).
- Barthes, Roland. „The Death of The Author.” *ASPEN*, no. 5-6 (1967).
- Bénichou, Paul. *Le Sacre de l'écrivain (1750-1830). Essai sur l'avènement d'un pouvoir spirituel laïque dans la France moderne*. Paris: Gallimard, 1973.
- Braun, Rebecca. „Introduction: The Rise of the World Author from the Death of World Literature.” *Seminar: A Journal of Germanic Studies* 51, no. 2 (2015).

- Braun, Rebecca. "The World Author in Us All: Conceptualising Fame and Agency in the Global Literary Market." *Celebrity Studies* 7, no. 4 (2016).
- Brumm, Alain. *L'Auteur*. Paris: Flammarion, 2001.
- Burke, Seán. *Authorship: From Plato to the Postmodern. A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- Ciorogar, Alex. "Beyond Print and Invisibility. 'Translatorship' in the Age of Digital Globalization." In *The Culture of Translation in Romania/ Übersetzungskultur und Literaturübersetzen in Rumänien*, edited by Maria Sass, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga (Berlin: Peter Lang, 2018).
- Ciorogar, Alex. "The Ecology of Authorial Ascension." *French Studies Bulletin* 41, no. 154 (2020): 19-25.
- Diaz, José-Luis. *L'écrivain imaginaire: Scénographies auctoriales à l'époque romantique*. Paris: Honoré Champion, 2007.
- Dorleijn, Gillis J., Ralf Grüttemeier, and Liesbeth Korthals Altes, eds. *Authorship Revisited. Conceptions of Authorship Around 1900 and 2000*. Leuven: Peeters, 2010.
- Ferrari, Federico, and Jean-Luc Nancy. *Iconographie de l'auteur*. Paris: Galilée, 2005.
- Foucault, Michel. *Ce este un autor? Studii și conferințe*. Cluj-Napoca: Idea Design & Print, 2004.
- Genette, Gerard. *Opera artei. Volumul I. Imanență și transcendență*. Bucharest: Editura Univers, 1999.
- Heinich, Nathalie. "Entre œuvre et personne: Pamour de Part en régime de singularité." *Communications, La création*, no. 64 (1997).
- Heinich, Nathalie. *De la visibilité: Excellence et singularité en régime médiatique*. Paris: Gallimard, 2012.
- Heinich, Nathalie. *Être écrivain. Création et identité*. Paris: La Découverte, 2000.
- Heinich, Nathalie. *L'élite artiste. Excellence et singularité en régime démocratique*. Paris: Gallimard, 2005.
- Koselleck, Reinhart. *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*. Bucharest: Editura Art, 2009.
- Lahire, Bernard, and Marlon Jones. "Literature is Not Just a Battlefield." *New Literary History* 46, no. 3 (2015).
- Lahire, Bernard. "The Double Life of Writers." *New Literary History* 41, no. 2 (2010).
- Lahire, Bernard. "The Individual and the Mixing of Genres: Cultural Dissonance and Self-Distinction." *Poetics* 36 (2008).
- Lahire, Bernard. *Franz Kafka: éléments pour une théorie de la création littéraire*. Paris: La Découverte, 2010.
- Lahire, Bernard. *La culture des individus: dissonances culturelles et distinction de soi*. Paris: La Découverte, 2006.
- Lahire, Bernard. *Omul plural. Către o sociologie psihologică*. Iași: Polirom, 2000.
- Luhmann, Niklas. *Introduction to Systems Theory*. Cambridge: Polity Press, 2012.
- Maingueneau, Dominique. "Auteur et image d'auteur en analyse du discours." *Argumentation et Analyse du Discours*, no. 3 (2009).
- Maingueneau, Dominique. "L'èthos: un articulateur." *CONTEXTES*, no. 13 (2013). DOI: 10.4000/contextes.5772.
- Maingueneau, Dominique. "Le recours à l'ethos dans l'analyse du discours littéraire." *Fabula/Les colloques, Posture d'auteurs: du Moyen Âge à la modernité*, September 8 (2014).
<http://www.fabula.org/colloques/document2424.php>. Accessed May 27 2020.
- Meizoz, Jérôme. "Modern Posterities of Posture. Jean-Jacques Rousseau." In *Authorship Revisited. Conceptions of Authorship Around 1900 and 2000*, edited by Gillis J. Dorleijn, Ralf Grüttemeier, and Liesbeth Korthals Altes. Leuven: Peeters, 2010.
- Meizoz, Jérôme. "Ce que l'on fait dire au silence: posture, ethos, image d'auteur." *Argumentation et Analyse du Discours*, no. 3 (2009).
- Meizoz, Jérôme. *La fabrique des singularités. Postures littéraires II*. Genève-Paris: Editions Slatkine, 2011.
- Meizoz, Jérôme. *La Littérature «en personne». Scène médiatique et formes d'incarnation*. Genève-Paris: Editions Slatkine, 2016.
- Meizoz, Jérôme. *Postures littéraires. Mises en scène modernes de l'auteur*. Genève-Paris: Editions Slatkine, 2007.
- Menger, Pierre-Michel. *The Economics of Creativity*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.
- Moran, Joe. *Star Authors. Literary Celebrity in America*. London: Pluto Press, 2000.
- Mühlethaler, Jean-Claude, Jérôme Meizoz. "Avant-propos." *Fabula / Les colloques, Posture d'auteurs: du Moyen Âge à la modernité*, September 8 2014. <http://www.fabula.org/colloques/document2412.php>. Accessed May 27 2020.
- Pojoga, Vlad. "The Change of Medium and the Medium that Changes: Narrative Literature, Networks, and the Digital." *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement 1 (2019): 203-215.
- Sapiro, Gisèle. "Authorship and Responsibility. The Case of Emile Zola's Commitment in The Dreyfus Affair." In *Authorship Revisited. Conceptions of Authorship Around 1900 and 2000*, edited by Gillis J. Dorleijn, Ralf Grüttemeier, and Liesbeth Korthals Altes. Leuven: Peeters, 2010.
- Sapiro, Gisèle. "Droit et histoire de la littérature: la construction de la notion d'auteur." *Revue d'histoire du XIXe siècle* 48 (2014). DOI: 10.4000/rh19.4660.
- Sapiro, Gisèle. "The Writer's Responsibility in France: From Flaubert to Sartre." *French Politics Culture & Society* 25, no. 1 (March 2007).
- Souriau, Etienne. *Les différents modes d'existence*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2009.
- Tihanov, Galin. "Why Did Modern Literary Theory Originate in Central and Eastern Europe? (And Why is it Now Dead?)." *Common Knowledge* 10, no. 1 (2004).
- Varga, Dragoș, and Ștefan Baghiu. "Theories of the Biographical Genres in Romanian Postwar Criticism." *Transylvanian Review*, vol. XXVIII, Supplement No. 1 (2019): 33-43.
- Viala, Alain. *Naissance de l'écrivain. Sociologie de la littérature à l'âge classique*. Paris: Editions de Minuit, 1985.

EINE IDEOLOGISCHE LESART VON POP

Ovio OLARU

Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, Departamentul de Limbi și Literaturi Scandinave
Babeş-Bolyai University of Cluj-Napoca, Department for Scandinavian Languages and Literature
Personal e-mail: olaru.ovio@gmail.com

AN IDEOLOGICAL READING OF POP

The present study aims to discuss the emergence and the evolution of 20th century popular culture under an ideological light. The first part of the study discusses the proliferation of popular means of creative expression within post-war United States as a result of a growing distrust in American interventionist policies abroad and argues that in its early stages, mainstream American pop culture, which had ceased to be frowned upon, constituted a form of political dissent cultivated by the Baby Boomer generation. The second part argues that this countercultural legacy was overturned during the 1980s, as popular culture became the official discourse, renouncing its initially reactionary and leftist political core and embracing the capitalist status quo.

Keywords: Pop, Ideological Reading, Postmodernism, Critical Theory, Frankfurt School.

In den Vereinigten Staaten der Nachkriegszeit entsteht ein ganz neues Phänomen, das für die bisher als eine Spitze der abendländlichen Kultur angesehene Nation überraschend wirkt: der Antiintellektualismus. Obwohl es kaum gesagt werden kann, dass es in den USA je einen im marxistischen Sinne darstellbaren Klassenkampf gegeben hat, ist es offensichtlich, dass ausgehend von tiefgehenden Weltanschauungsunterschieden jedoch eine ausgeprägte soziale Kluft besteht. Die antiintellektualistische Tendenz konnte allmählich erreichen, diese oft radikalen sozialen Einordnungen zum Vorschein zu bringen:

„Once the intellectual was gently ridiculed because he was not needed; now he is fiercely resented because he is needed too much. He has become all too practical, all too effective. He is the object of resentment because of an improvement, not a decline, in his fortunes. It is not his abstractness, futility, or helplessness that makes him prominent enough to inspire virulent attacks, but his achievements, his influence, his real comfort and imagined luxury, as well as

the dependence of the community upon his skills. Intellect is resented as a form of power or privilege.“¹

Eine ausführlichere Erklärung des Kontextes ist hier nötig. Auf der einen Seite betrieben die Vereinigten Staaten nach dem Zweiten Weltkrieg immer noch eine interventionistische Außenpolitik, besaßen so etwas, was die sozialistischen Länder einen imperialistischen Charakter nannten und hoben einen ständigen Anspruch auf internationale Machtausübung. Dieses hatte als Folge die Teilnahme sowohl am Korea-Krieg in den 50er Jahren, als auch, zwischen 1955 und 1975, an dem Vietnamkrieg. Der Vorwand dafür war die Verteidigung des globalen Friedens durch Bekämpfung des Kommunismus, laut dem klassischen neoliberalen Diskurs, der sich als Wächter der internationalen Marktverhältnisse betrachtet. Pragmatisch aufgefasst, bedeutete dieses Bemühen die militärische und wirtschaftliche Unterstützung der demokratischen Regierungen in ihrem Kampf gegen die separatistischen, kommunistischen Bewegungen und Guerilla-Kämpfer

in diesen zwei Ländern. Was aber der internationalen politischen Welt anfänglich nicht bekannt worden ist, waren gerade die Folgen dieses Konfliktes für die unmittelbar betroffene Zivilbevölkerung. Gegen die Einmischung der Vereinigten Staaten in geographisch sehr entfernte Konflikte haben sich viele kritische Stimmen erhoben während des ganzen Vietnamkrieges und vor allem seitens der amerikanischen Elite. Diese Kritik hat sich aber bis in alle Schichten der Gesellschaft verbreitet, sodass die Truppen schließlich zurückgezogen worden sind. Dieser Erfolg muss als Folge des der Wahrheit treu gebliebenen Kriegsjournalismus und einer Reihenfolge von Aktivisten, die objektiv und transparent über den Krieg und die Verluste berichteten, angesehen werden. Jedoch waren es die großen Verluste der eigenen Armee, die das breite amerikanische Publikum darüber überzeugten, dass der Vietnamkrieg nichts anderes als ein Verlustgeschäft sei. Weiter noch, die Zurückziehung der Truppen war das Ergebnis des immer noch aggressiven Antikriegsdiskurses der akademischen Schicht, die dadurch letztendlich eine politische Macht erlangt. Eine politische Macht, die an einer sozialen Klasse gebunden ist und eine entsprechende – kritische – Klassenbewusstsein im Marxistischen Sinne besitzt: „The modern idea of the intellectuals as constituting a class, as a separate social force, even the term intellectual itself, is identified with the idea of political and moral protest.“²

In diesem besonderen Klima der sozialen Spaltung und des allgemeinverbreiteten Verdachtes, wurde die Mehrheit der Antikriegskämpfer, alle Pazifisten und Kritiker des amerikanischen Interventionismus, nicht überraschenderweise als anti-amerikanisch bezeichnet. Zudem, weil diese Kritik von der amerikanischen Linke stammte, wurden alle Kritiker undifferenziert als Kommunisten betrachtet, das heißt, Vertreter derselben Ideologie, die die Vereinigten Staaten am anderen Ende der Welt bekämpften. Zusätzlich wurden viele amerikanische Intellektuelle während der 50er Jahre dem Verdacht der Spionage ausgesetzt. Dies führte allmählich zu einem allgemeinen Misstrauen gegenüber der amerikanischen Intellektualität, deren Sichten als undemokratisch und anti-amerikanisch angesehen wurden. Dieser Antiintellektualismus brachte unter anderem die Ablehnung des Theoretischen, des Abstrakten, des Dialektischen mit sich und nicht zuletzt die zeitgenössischen europäischen politischen und künstlerischen Tendenzen, wie Hofstadter auch bemerkt: „Americans continued to congratulate themselves on their ability to get on without the benefit of what are commonly called «foreign isms», just as they had always congratulated themselves on their ability to steer clear of European «corruption» and «decadence»“³ Die Verachtung, der das amerikanische akademische Milieu ausgesetzt wurde, stammte aus

einer feindlichen Stellung dem Marxismus gegenüber und aus einem unnuancierten Skeptizismus gegenüber der europäischen Elite, da sich die europäischen Intellektuellen politisch wesentlich aktiver zeigten. Wir müssen uns nur an die öffentlichen Pariser Demonstrationen der 60er Jahre erinnern und an die Figur Sartres, die zusammen mit seinen Studenten auf die Straßen ging, mit dem Sprachrohr in der Hand, um gegen das Establishment zu protestieren. Die Wende von den europäischen zu den amerikanischen Mustern entspricht, teilweise, diesem *Antiintellektualismus*, der als Anspruch zur Überlegenheit aufgefasst wurde sowie als Quelle für potentielle Dominanz der minder begabten Gleichstehender⁴. Ein Vorrang des Pragmatischen, der sozialen Dynamik, des unmittelbaren Fortschrittes, der tastbaren Ereignisse, der Umweltbewältigung und der neoliberalen ökonomischen Bewegung im Sinne eines kontinuierlichen Wettbewerbes sind nur ein paar Merkmale dieser Verachtung des Intellektuellen. Alle Fortschritte der Wissenschaft sowie alle neuen Formen in der Kunst sollen sich einen Platz in dem Kollektivbewusstsein finden. Der Vorwurf, dass das Umfeld des Wissens sich von den Vorstellungen der Massen entfernt hat, muss überwältigt werden. Jürgen Habermas drückt sich diesbezüglich folgendermaßen aus:

„Auf der anderen Seite wächst der Abstand zwischen den Expertenkulturen und dem breiten Publikum [...] Das Projekt der Moderne, das im 18. Jahrhundert von den Philosophen der Aufklärung formuliert worden ist, besteht nun darin, die objektivierenden Wissenschaften, die universalistischen Grundlagen von Moral und Recht und die autonome Kunst unbeirrt in ihrem jeweiligen Eigensinn zu entwickeln, aber gleichzeitig auch die kognitiven Potentiale, die sich so ansammeln, aus ihren esoterischen Hochformen zu entbinden und für die Praxis, d.h. für eine vernünftige Gestaltung der Lebensverhältnisse zu nützen.“⁵

Eine vernünftige Gestaltung der Lebensverhältnisse zu nützen. Intellekt, also, als bloßes Instrument des unmittelbaren Alltags, wodurch das Leben des *modernen* Subjekts verbessert wird. Was jedoch geschieht, ist, dass der erste Teil von Habermas' Kommentar seine Gültigkeit im Laufe der Nachkriegszeit unwiderruflich verliert. Die sogenannten „universalistischen Grundlagen von Moral und Recht und die autonome Kunst“ werden ihres idealistischen Eigensinnes beraubt. Zum Vorteil des Pragmatischen und des *weltlichen Lebens*, kommt noch der konservative Charakter des Protestantismus hinzu, wobei das sentimentale Leben eine größere Wichtigkeit als der Intellekt trägt, denn die Gefühle haben, so Max Weber, die ganze Entwicklung des Kapitalismus im Laufe des 20. Jahrhunderts bestimmt. Der Anspruch auf dieses egalitäre Modell des demokratischen

Denkens, das jede Form des Intellektualismus als eine Subversion und Hinterfragen der Demokratie sieht, steht mit der von ihm erwähnten „puritanische Tyrannei“⁶ im engen Zusammenhang: „It (*Der Intellekt*) is pitted against practicality, since theory is held to be opposed to practice, and the «purely» theoretical mind is so much disesteemed. It is pitted against democracy, since intellect is felt to be a form of distinction that defies egalitarianism.“⁷ In diesem Kontext fand die Bewältigung der europäischen Kultur einen Ausdruck in ihrem totalen Gegensatz, denn das ganze amerikanische Nationalkonzept wurde auf der Basis einer Kritik der als antiquiert betrachteten europäischen Zivilisation gegründet und auf dem Versprechen der Möglichkeit des Umordnens alter, repressiver sozialen Regeln und der Weigerung des „Übergriffs der organisierten Gesellschaft.“⁸ In welchem Grad die Ablehnung der europäischen Vorbilder erfolgt ist kann man in der Entstehung der Massenkultur erkennen. Die berühmte Beschreibung Jamesons fasst die großen Unterschiede – das sogenannte *great divide*⁹ – zwischen der Hochmoderne und der während der Nachkriegsperiode aufblühenden Postmoderne zusammen:

„at some point following World War Two a new kind of society began to emerge (variously described as post-industrial society, multinational capitalism, consumer society, media society and so forth). New types of consumption; planned obsolescence; an ever more rapid rhythm of fashion and styling changes; the penetration of advertising, television and the media generally to a hitherto unparalleled degree throughout society; the replacement of the old tension between city and country, centre and province, by the suburb and by universal standardization; the growth of the great networks of superhighways and the arrival of automobile culture - these are some of the features which would seem to mark a radical break with that older pre-war society in which high modernism was still an underground force.“¹⁰

Auf der einen Seite die auf das Erhabene aspirierende Moderne¹¹, auf der anderen Seite die Postmoderne, die in ihrem Kern inklusiver und demokratischer wirkt, keine überweltlichen Ideale zu erreichen strebt, eine vereinfachte Form besitzt, sich in den wirtschaftlichen Kapitalverlauf integrieren lässt und von nun ab eine sozial-pragmatische Bestimmung erlaubt, und gleichzeitig jedoch nicht ohne nach der historischen Relevanz und dem kanonischen Status der Moderne zu streben: „as modernism hides its envy for the broad appeal of mass culture behind a screen of condescension and contempt, mass culture, saddled as it is with pangs of guilt, yearns for the dignity of serious culture which forever eludes it.“¹² Die neuen ästhetischen Normen sind, während sie einen höheren

Freiheitsgrad erlaubten und als Stimme eines Protestes gegen die Machtmechanismen der höchstkonservativen Nachkriegsgesellschaft sich gestalteten, allmählich zu Kennzeichen einer neuen Generation geworden, deren künstlerischen Kräfte sich durch *Pop* einen Ausdruck fanden, wie Andreas Huyssen bemerkt:

„pop became the synonym for the new life style of the younger generation, a life style which rebelled against authority and sought liberation from the norms of existing society. As an “emancipation euphoria” spread, mainly among high school and university students, pop in its broadest sense became amalgamated with the public and political activities of the anti-authoritarian New Left.“¹³

Die jungen Intellektuellen sahen in der Popkultur eine Methode der Gegenwartsbewältigung. Indem sie ihre Neigung für alternative Modelle und Muster aussprachen, stellten sie die staatliche Autorität sowie die kulturelle Hegemonie der Moderne in Frage, in einem Akt, der sich als Fortsetzung der historischen Avantgarde betrachtete und der in der avantgardistischen Provokation wurzelte.¹⁴ Laut Huyssen ist Pop erstens als Protest zu verstehen, der ersichtlich machen möchte, dass die Kunstrezeption ihre Objektivität verloren hat und der alle Prinzipien sowohl der gegenwärtigen als auch der vergangenen Kunstwahrnehmung als essentiell falsch denunziert:

„When Pop artists exhibited commodities or declared that serial productions of Coca-Cola bottles, filmstars or comic strips were art works, many Germans did not see these works as affirmative reproductions of mass-produced reality; they preferred to think that this art was intended to denounce the lack of values and criteria in art criticism and that it sought to close the gap between high or serious, and low or light, art.“¹⁵

Die von den Vertretern der Moderne als Verrat betrachtete Unterwerfung der Kunst dem Kapital gegenüber wurde also auf zwei verschiedene Weisen bewältigt, wobei Kunststücke ihren Wert als in sich geschlossene Ausdrücke der menschlichen Kreativität und Vorstellungskraft verloren haben und einen neuen, dem Markt unterordneten Wert bekommen haben – die die Basis der modernen Kritik an die Postmoderne ausmachte. Pop, als unmittelbarer Ausdruck der Massenkultur, ein banales Phänomen in den Vereinigten Staaten, dessen ideologischer Hintergrund nicht hinterfragt wurde, wurde in Europa als eine subversive Kunstform wahrgenommen, die sich imstande zeigte, die Mechanismen der Kunstrezeption durch Unterwerfung des Kunstwerkes unter die Kapitalgesellschaft zu sabotieren. Ein Kunstwerk, indem es zur Ware wird, verliert nicht nur seine „Echtheit“ – so Benjamin –, sondern wird zum Symbol der Gegenkultur.

Auf der anderen Seite des Atlantischen sieht die von Theodor Adorno theoretisierte Kulturindustrie in der Fetischisierung des Kunstwerkes als Ware ein Instrument der sozialen Kontrolle in perfekter Übereinstimmung mit der symbolischen Kodierung – wie derselbe Huyssen betont: „the commodification of art ends up in the aesthetization of the commodity.“¹⁶ Die Kunstpolitik von Adorno und Horkheimer offenbart die immanente Erstarrung der Massenkultur: Die technischen Medien bieten dem Publikum Kulturprodukte an, zu denen das Publikum selbst keine Antwort leisten kann. Letztendlich wird „der Konsument [...] zur Ideologie der Vergnügungsindustrie, deren Institutionen er nicht entrinnen kann.“¹⁷, und diese unvermeidliche Integration jenes sozialen Akteurs in die Machtmechanismen des Marktes folgt aus dem monolithischen, allumfassenden Charakter des Kapitalismus und des technischen Fortschrittes, denn „Aufklärung ist totalitär.“¹⁸ Gerade dieser technologische Fortschritt ist das Element, das die Entstehung der Kulturindustrie ermöglicht. Deshalb stehen die *Dialektik der Aufklärung* und Walter Benjamins Aufsatz über das Kunstwerk im technologischen Zeitalter¹⁹ im engen Zusammenhang. Der durch politische Mittel homogenisierte und standardisierte soziale Korpus benötigt auf der Ebene des Konsums die Massenproduktion, die im Bereich der Kultur ein kollektives Bedürfnis nach Kulturwaren hervorruft und implizit den Verlust der sogenannten Aura des Kunstwerks mit sich bringt. Und dieser Verlust erzeugt die Kulturindustrie, ohne die die Massenkultur nicht möglich ist.²⁰ Zusammenfassend lassen sich die Voraussetzungen der Wende von Hoch- zu Popkultur folgendermaßen verstehen: Technologisierung, Demokratisierung der massenproduzierten Waren und Kulturwaren, Dekonstruktion der Kriterien der artistischen Bewertung, Ästhetisierung und Fetischisierung des Konsums, Auflösung der hochmodernen Ideale und Werte. Außerdem leisteten die Intellektuellen der Nachkriegsgeneration einen starken Widerstand gegen den monolithischen, hierarchisierenden Charakter der Moderne. Diese Wende ermöglichte die Erscheinung einer neuen literarischen Gattung, die sowohl in der deutschen, als auch in der Weltliteratur einen Nachhall fand, nämlich die Popliteratur.

Das Pop-Phänomen hat sich in den 50er Jahren erstmals in den Vereinigten Staaten gestaltet und wurde im Laufe der Zeit verschiedenen konzeptuellen Änderungen unterzogen. Anfänglich entstand der Pop als eine Form der Rebellion gegen die staatliche Autorität, gegen das Erziehungssystem, gegen die gesellschaftlichen Machtmechanismen und vor allem gegen die damalige politische Lage. In dieser Phase war Pop noch von einer sehr starken politischen Dimension geprägt, die aber auf keine politischen Wendungen zielte, sondern auf eine

Änderung in dem Bewusstsein der Massen. Ideologisch besitzt das Pop-Phänomen in dieser Phase keine strikten Richtlinien und kein zugrundeliegendes politisches System, „sondern betreibt die Änderung des (kulturellen) Lebens auf antiautoritäre Art.“²¹ Die Ausdrucksformen dieser Protestbewegung sind durchaus heterogen in ihrer Thematik sowie in der Vielfalt ihrer Gattungen. Selbst wenn Filme wie *Rebel without a cause* oder *The wild one* keine programmatisch linksorientierten Themen aufgreifen, ist das Schicksal der Hauptprotagonisten symptomatisch für den damaligen Zeitgeist: Die Systemkritik ist eingebunden in die Erzählung, worin Jim Stark oder Johnny Strabler ausgeschlossene und missverstandene Helden sind. In der Musik etablieren sich *Rockabilly*, *Rock-and-Roll* und *Folk* als bevorzugte Gattungen, wobei den Vorrang die kreative Selbstständigkeit hat, die den elitären Charakter der klassischen Musik ersetzt, in einem Versuch „originell, kreativ, innovativ, provokativ und grenzüberschreitend zu sein.“²² Diese Periode der Popbewegung entspricht der Rebellion und dem allgegenwärtigen Bedürfnis nach historischen und ästhetischen Alternativen: Die Beat-Generation mit den Hippies und ihrer Musik haben eine starke Neigung zum Orientalismus sowie zu jeder Form von Autoritätsverleugnung gezeigt. Das Phänomen der sogenannten *Love-in*-Treffen während der 60er Jahre in Amerika, öffentlich organisierte Treffen, die sich auf Meditation, Liebe, psychedelische Drogen und Musik konzentrierten, sowie die Thematik der während jener Periode komponierten Lieder (Das Lied von Pink Floyd, *The Wall*, zum Beispiel, oder Jimi Hendrix' *Purple Haze*) sind für diese Stellungnahme paradigmatisch. Eine Kultur des pazifistischen Widerstandes durch Hedonismus, ersichtlich in den 60er und 70er Jahren, setzt sich durch. Rockbands wie Led Zeppelin und Jethro Tull sind für den postmodernen Dialog zwischen diachronischen Gattungen, zwischen Gegenwart und Vergangenheit höchst relevant, indem sie Merkmale von Blues, beziehungsweise Folkmusik in ihre eigene Musik importiert haben. Das ist einem zeitgenössischen Publikum jedoch bereits bekannt.

Bezüglich der literarischen Produktion sind die tonangebenden Autoren vor allem amerikanischer Herkunft und besonders die *Intellektuellen* der Beat-Generation: Romane wie *On the road*, *Last Exit to Brooklyn* und *Naked Lunch*, sowie strömende, narrative Riesengedichte wie *Howl* zeichnen die Hauptlinien einer revoltierten, antiinstitutionellen Literatur auf, die sich ihre Wurzeln in der unmittelbaren Welterfahrung findet und mit der Tradition der Hochmoderne dadurch aufzuhören versucht. *On the road* und *The catcher in the rye* zeigten die Orientierungslosigkeit einer Generation, die sich zwischen zwei historischen Phasen befindet: Sie gehören weder der Kriegsgeneration an, noch entsprach ihre Ästhetik der Postmoderne in ihrer späteren

Auffassung. Es ist die Periode, in der Martin Luther King Jr. den Kampf gegen die rassistische Segregation geführt hat und in der Simone de Beauvoir's *Le Deuxième Sexe* ins Englische unter dem Titel *The second sex* (1953) übersetzt wurde.

Im Falle der deutschen literarischen Produktion der Periode ist der größte Einfluss der amerikanischen Kultur zu verdanken, sowohl bezüglich der formellen Koordinaten, als auch der allgemeinen Ästhetik und Interessenpunkte. Der erste Ausdruck dieses Einflusses ist das Übersetzen von Anthologien und entspricht einer noch anfänglichen Phase der Stabilisierung des deutschen Nachkriegskanons. Diese Importe sind nach der Logik der „Best-Of“-Anthologien gestaltet worden, die charakteristisch für die Musikkreuzung und die Popkultur der Zeit sind. *Junge Amerikanische Lyrik* (Corso/ Höllerer 1961), *Beat. Die Anthologie* (Paetel 1962), *Underground Poems. Underground Gedichte. Letzte amerikanische Lyrik* (Rygulla 1967), *Fuck you(!) Underground Gedichte* (Rygulla 1968), *Acid. Neue amerikanische Szene* (1969) und *Silverscreen. Neue amerikanische Lyrik* (1969)²³ sind nur ein Teil der während der 60er Jahre erschienenen Bände mit anthologisierendem Charakter: In ihren Titeln ist eine klare Tendenz der Kanonabweichung ersichtlich. Sie prägen das Bild einer in dem Alltag fest verankerten Literatur, die höchstaktuelle Themen und Konflikte behandelt: Drogenverbrauch, Film, Musik und Reisen als Instrumente einer hedonistischen Lebenserfahrung stehen im Mittelpunkt. Jedoch verankern diese Übersetzungen das Pop-Phänomen noch nicht im deutschen Kulturleben, worin sich eine Pop-Szene erst gegen Ende der 60er Jahre durchgesetzt hat. Die Entwicklung einer spezifisch deutschen Popliteratur unter dem Einfluss amerikanischer Muster findet unvermeidlich, jedoch später statt, als eine thematische Annäherung zu den zeitgenössischen Problematiken und die Einbürgerung der Verbrauchkultur in Westdeutschland während der 70er und 80er durchgeführt wird.

Unter den deutschen Popliteraten der Anfangsphase befinden sich Hubert Fichte (*Palette*, 1968), Wolfgang Sieg (*Säurekopf*, 1968), Friedemann Hahn (*Fick in Gotham-City*, 1970), Tiny Stricker (*Trip Generation*, 1970), Paul-Gerhard Hübsch (*Mach was du willst*, 1969) und Wolf Wondratschek (*Ein Bauer zeugt mit einer Bäuerin einen Bauernjungen, der unbedingt Knecht werden will*, 1970). Die Tatsache, dass diese Autoren weniger bekannt sind, verdankt sich erstens dem mimetischen Charakter ihrer Werke im Verhältnis zur amerikanischen Literatur derselben Zeitperiode, und zweitens dem marginalen Status ihrer Thematik, die noch keine unmittelbare Anknüpfung an deutsche Werte und an das deutsche Sozialmilieu aufzeigen konnte. *Wir Kinder vom Bahnhof Zoo*, der 1978 erschienene biographische Roman von Kai Hermann

und Horst Rieck basiert auf dem Leben Christiane Felscherinows und stellt die harten Realitäten der 70er Jahre dar, samt den Folgen der aus den Vereinigten Staaten importierten Drogenkultur in Berlin. Außerdem präsentiert der Roman die sozialen Unterschiede innerhalb der damaligen deutschen Gesellschaft in grellen Farben: Drogensüchtige 14-Jährige, die sich für Heroin prostituieren. Dies ist bloß eine Facette der Befreiung von der *puritanischen Tyrannei*, die die Gegenkultur mit sich brachte, jedoch ist es repräsentativ für die Begrenzungen, die die ostentativen Exzesse der Pop-Rebellion dadurch erregte, und teilweise zugleich eine Erklärung für deren Beendigung.

Selbst wenn die Gegenkultur sich vorerst gegen den kommerziellen Charakter der Pop-Musik wehrte, ist danach eine volle Akzeptanz der Oberflächlichkeit des Pop-Phänomens stattgefunden. Die Anfänge der zweiten Pop-Periode können bis Ende der 70er Jahre und Beginn der 80er verfolgt werden, nachdem der gegenkulturelle Schockwert erschöpft wurde und nachdem sich innerhalb des literarischen Feldes eine Tendenz der qualitativen Hierarchisierung ersichtlich machte. Das Interesse für die Popliteratur und für den Popbegriff im Allgemeinen, als eine der wichtigsten Facetten der Postmoderne, stieg allmählich, und dieses Interesse fand einen Ausdruck in der Eröffnung immer neuer Publikationsmöglichkeiten. In der zweiten Welle des Pop-Phänomens lässt sich Pop als Ergebnis der Marktverhältnisse definieren. Es findet eine Bejahung der Infrastruktur der autoritären Verhältnisse statt. Die Literatur sowie die Musik verlieren ihre antiautoritären Ansprüche und übernehmen die Oberflächlichkeit einer Welt, in der das Bildliche einen unübersehbaren Vorteil besitzt. Ein Vergleich zu allen anderen medialen Ausdrucksmöglichkeiten öffnet sich. Der Popliteratur

„ist es möglich, nicht nur auf Genre-Konventionen zurückzugreifen, sondern (wie es die Pop-Art mit Reklamebildern, Illustriertenfotos, Produktdesign vorgemacht hat) direkt auf die Bestände des Pop- und Massenkulturbereichs zuzugreifen: Nun, im popliterarischen Fall, auf dessen Wörter und Sätze, auf die Slogans der Werbung, die Floskeln der Film- und TV-Sprache, auf Comic-Sprechblasen, Hit-listen, Markennamen.“²⁴

Diese völlig akzeptierte Oberflächlichkeit und Sinngebundenheit, die Präferenz für das Transitive, die Bevorzugung des Narrativen anstatt des Theoretischen, und die Auflösung jeder Regel bezüglich der Konstruktion der Erzählung sind nur ein Teil der Merkmale der Pop-Prosa. Die „Präferenz für das Unbekannte, Fremde, Andere, Nicht-Identische usw. ist ein weiteres Strukturmerkmal von Popkultur und dadurch von Popliteratur.“²⁵ Während der 70er Jahre eine idealistische

antikapitalistische Einstellung herrschte, werden von nun ab im Gegensatz dazu „Oberflächlichkeit, Äußerlichkeit, Materialismus und Eingängigkeit gepriesen.“²⁶ Die volle Akzeptanz des Pop-Phänomens ist im nahen Einklang mit den Tendenzen spätkapitalistischer politischen und ökonomischen Maßnahmen, die von Ronald Reagan und Margaret Thatcher durchgeführt wurden und die die gesamte westliche soziopolitische Landschaft geprägt haben. Das symbolische Kapital der politischen Subversion geht während der 80er Jahre verloren, als ein offensichtlicher demographischer Wandel stattfindet. Die sogenannte *Baby Boomer* Generation, die zwischen 1946 und 1964 geboren wurde, hat während der 80er das Erwachsenenalter erreicht, und ihre Lebensweise entspricht einem historisch beispiellosen Verbrauchsgier. Die Popkultur widmet sich jetzt nicht mehr der marxistischen, antikapitalistischen, eng nach Gleichheitsidealen strebenden Jugend, sondern den flexiblen, die Marktverhältnisse akzeptierenden Konsumenten, die der neuen, von Baudrillard'scher Simulation beherrschten Welt des Verbrauchs unterworfen werden.

Der Verlust der Aura wird jetzt, wenn nicht durchaus als klares Zeichen der postmodernen Wende gefeiert, völlig akzeptiert. In der Massenproduktion von Kulturgütern lässt sich jetzt ihr immanenter Wert und ihr Erfolg auf dem Markt in der Anzahl der Verkäufe quantifizieren. Zufolge müssen sie aufmerksamkeitsregend sein, um einen unmittelbaren Appell an das Publikum zu erlangen. Sowohl Kunst und Unterhaltung als auch Werbung muss bunt und laut wirken, wie Fredric Jameson diesbezüglich bemerkt:

„The Postmodernisms have, in fact, been fascinated precisely by this whole „degraded“ landscape of schlock and kitsch, of TV series and Reader's Digest culture, of advertising and motels, of the late show and the grade-B Hollywood film, of so-called paraliterature, with its airport paperback categories of the gothic and the romance, the popular biography, the murder mystery, and the science fiction or fantasy novel: materials they no longer simply 'quote,' as a Joyce or a Mahler might have done, but *incorporate* into their very substance.“²⁷

Von den Tönen der Arcade-Spiele zu der immer wachsenden Chromatik und Dynamik der Fernsehprogramme, von der Kreativität der dahinter steckenden Narration bis zu der ostentativen Glanz und Künstlichkeit jeder Form von Unterhaltung, die sich in einem offenen, anspruchlosen Wettstreit mit allen anderen befindet, der rudimentäre Ausdruck dieser Massenproduktion ist das hohle Scheinbild, die Baudrillard'sche Simulation: Starke visuelle und auditive Reize bekommen einen absoluten Vorrang, zusammen mit einer demonstrativen Ausführung stilistischer Mittel.

Allmählich entsteht eine Etappe des offensichtlichen und bewussten Kitsches, der linearen, vorhersehbaren Narrativen, die an den kulturellen Hintergrund der dominanten westlichen demographischen Schicht appelliert. Serien wie *MacGyver* (1985-1992), die erst ab 1987 im deutschsprachigen Raum auch ausgestrahlt wurde, oder *Knight Rider* (1982-1986) sind für diese Art vereinfachter Repräsentation beispielhaft. Das ökonomische Wachstum, die exponentielle Modernisierung, der Anstieg der Popularität des persönlichen Computers, die letzte Phase der totalitären Regimen und die damit in Verbindung stehenden politischen Krisen (der Mauerfall in Deutschland, der Untergang der Sowjetunion, die Proteste auf dem Tian'anmen-Platz in China) legten die Basis eines Dialogs zwischen den Künsten und dem sozialen Korpus und zwischen den Künsten untereinander, jedoch besaßen alle Formen der Kultur einen bestimmten Grad der Marktzugehörigkeit. Und wie alle anderen Künste, fiel auch die literarische Produktion den Mechanismen des Konsums Opfer. Die literarischen Produktionen des *mainstreams* haben demzufolge die Eigenschaften der bisherigen Konsumliteratur massiv importiert und re-ideologisiert: Es herrscht Sensationalismus, die beschleunigte Narration und ein Mangel jeglicher Form des Metadiskurses. Eine Wiederkehr des alternativen, kommerziellen literarischen Kanons, der sich seiner Blütezeit während der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts erfreut hat, ist jetzt ersichtlich. Die Thriller- und Liebesromane, Krimis und Science-Fiction Klassiker dienen als Quelle und Einfluss für zeitgenössische intertextuelle Erfolge. Als die Konsumliteratur als anspruchslose Unterhaltung während der 70er Jahre durch den Fernseher ersetzt wurde, wurden ihre formellen Elemente nachgeahmt.

Kurzum: Der amerikanische Antiintellektualismus, der erstens einen Gegner in der Popliteratur gefunden zu haben schien, wurde schließlich gerade wegen seines Versuchs, sich einem breiteren Publikum zu eröffnen, niedergeschlagen. Denn die erste Pop-Entfaltung strebte nach einer im Marxistischen Sinne utopisch gestalteten gesellschaftlichen Organisation mithilfe einer dem breiten Publikum zugänglichen Kunst, deren Richtlinien eine Subversion des Establishments verfolgten. Vereinfachte künstlerische Form, gekoppelt mit einem reichen kulturellen Hintergrund und einer soliden Ausbildung: diese sind die Eigenschaften einer Generation, deren später Wohlstand und biographische Stabilisierung die Basis für die zweite Etappe der Pop-Entfaltung gelegt haben. Was als Revolte anfang, wurde seinem ideologischen Kern beraubt und ist allmählich zur bloßen Form geworden.

Note:

1. Richard Hofstadter, *Antiintellectualism in American Life*, (New York: Alfred A. Knopf Verlag, 1963), 34.
2. Ibid., 38.
3. Ibid., 43.
4. Ibid., 51.
5. Jürgen Habermas, *Die Moderne — Ein unvollendetes Projekt. Philosophisch-politische Aufsätze*, second edition, (Leipzig: Reklam Verlag 1992), 42.
6. Max Weber (auth.), Klaus Lichtblau and Johannes Weiß (coord.), *Die protestantische Ethik und der „Geist“ des Kapitalismus*, new and revised edition (Frankfurt; Graz: Springer, 2016), 31.
7. Hofstadter, *Antiintellectualism*, 46.
8. Ibid., 49.
9. Andreas Huyssen, *After the Great Divide. Modernism, Mass culture, Postmodernism*, (Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press 1986), 196-197.
10. Fredric Jameson, *The Cultural Turn. Selected Writings on the Postmodern. 1983-1998*, (London; New York: Verso Verlag 1998), 19-20.
11. Jameson, *The Cultural Turn*, 83.
12. Huyssen, *After the Great Divide*, 17.
13. Ibid. 142.
14. Ibid., 192.
15. Ibid., 142.
16. Ibid., 21.
17. Theodor W. Adorno and Max Horkheimer: *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, (Frankfurt am Main: Fischer Verlag 2010), 193.
18. Ibid., 18.
19. Walter Benjamin, *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1963).
20. Huyssen, *After the Great Divide*, 9.
21. Thomas Hecken, Marcus S. Kleiner and André Menke, *Popliteratur. Eine Einführung* (Stuttgart: J.B. Metzler Verlag 2015), 16.
22. Ibid., 17.
23. Ibid., 44.
24. Ibid., 25.
25. Ibid., 45.
26. Ibid., 79.
27. Fredric Jameson, *Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism*, (Durham: Duke University Press, 1991), 1-2.

Bibliography:

- Adorno, Theodor W., Horkheimer, Max. *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*. Frankfurt am Main: Fischer Verlag 2010.
- Benjamin, Walter. *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1963.
- Habermas, Jürgen. *Die Moderne — Ein unvollendetes Projekt. Philosophisch-politische Aufsätze*, second edition. Leipzig: Reklam Verlag 1992.
- Hecken, Thomas, Kleiner, Marcus S. and Menke, André. *Popliteratur. Eine Einführung*. Stuttgart: J.B. Metzler Verlag 2015.
- Hofstadter, Richard. *Antiintellectualism in American Life*. New York: Alfred A. Knopf Verlag, 1963.
- Huyssen, Andreas. *After the Great Divide. Modernism, Mass culture, Postmodernism*. Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press 1986.
- Jameson, Fredric. *Postmodernism, Or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press, 1991.
- Jameson, Fredric. *The Cultural Turn. Selected Writings on the Postmodern. 1983-1998*. London; New York: Verso Verlag 1998.
- Weber, Max auth., Lichtblau, Klaus; Weiß, Johannes, coords. *Die protestantische Ethik und der „Geist“ des Kapitalismus*, new and revised. Frankfurt; Graz: Springer, 2016.

EXIL ȘI VIOLENȚĂ ÎN PROZA LUI ROBERTO BOLAÑO

Rodica GRIGORE

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Personal e-mail: rodica.grigore@gmail.com

EXILE AND VIOLENCE IN ROBERTO BOLAÑO'S FICTION

One of the most important Latin American writers of the present, the Chilean Roberto Bolaño (1853 – 2003) was always preoccupied by the profound significance of exile within his work – and life. Born in Santiago de Chile but spending his childhood and adolescence in Mexico, where his family had moved in 1968, Bolaño had a tumultuous existence, many interpreters comparing it to a suspense novel. Talking about “literature and exile”, the author expressed his faith in fiction, but also in the capacity of any great writer to truly understand its meanings. For him, literature and art, in general, was not only an aesthetic solution to the challenges of daily life, but the most perfect way to analyze them and to make the readers comprehend the significance of their own existence and fully discover their inner (and true) self.

Keywords: Latin American fiction, violence, exile, identity, mask.

Singurătate și exil

Născut în Chile, dar crescut în Mexic, unde familia sa se mută în 1968, având o existență tumultuoasă, marcată de implicarea activă în evenimentele actualității latino-americane (este cunoscută susținerea sa pentru Salvador Allende, după revenirea sa în țara natală, în 1973) și de ulterioara sa încarcerare în închisorile regimului Pinochet, precum și de experiența exilului pe care a ales-o și pe care și-a asumat-o de la mijlocul anilor '70 (la început în Mexic, iar apoi în Europa, stabilindu-se în Franța și în Spania, unde are slujbe modeste, reflectate, în numeroase texte ale sale, de ocupațiile protagoniștilor), Roberto Bolaño (1953 – 2003) este recunoscut, astăzi, drept unul dintre scriitorii reprezentativi ai spațiului cultural sud-american, opera sa având, de altfel, și un puternic impact asupra literaturii europene contemporane, iar viața sa fiind considerată de mulți critici și cititori un adevărat roman.

Răsplătit, în timpul vieții, cu prestigioase premii literare (Premiul Herralde pentru roman și Premiul „Rómulo Gallegos”), iar postum cu National Book Critics Circle Award, Bolaño se individualizează profund în contextul epocii noastre, pe de o parte prin modul de viață nonconformist pe care l-a adoptat mai cu seamă în timpul peregrinărilor prin Franța și Spania, iar pe de alta, prin preferința pentru o literatură capabilă să-și afirme mereu vocea proprie și inconfundabilă, fără a se identifica vreodată cu accentele realismului magic sau ale narațiunii cu note miraculos-mitice care a dominat multă vreme spațiul latino-american. Căci preferința lui Roberto Bolaño merge spre alte coordonate, scriitorul descoperindu-și și afirmându-și pe deplin originalitatea și forța de sugestie mai cu seamă după intuirea implicațiilor pe care tema exilului – fizic sau interior – le are în literatură. Proza sa scurtă mizează mult pe acest aspect, unii critici manifestând tendința de a cita povestirile lui Bolaño în cheie biografică și de

a stabili posibile identificari între protagoniștii acestor texte și autorul însuși. De asemenea, Bolano a intuit semnificațiile violenței într-un univers aflat în disoluție și a tratat-o într-un mod unic în contextul literaturii sud americane contemporane.

Exilul a fost adesea interpretat ca expatriere fizică determinată de condiții politice, sociale sau economice specifice, însă nu trebuie să uităm cazul particular al exilului interior, când cel implicat se simte fundamental înstrăinat chiar și pe meleagurile natale, nemaierceput ca pe un cămin spațiul în care îi este dat să se situeze. În cazul lui Bolaño, plecarea din Chile, unde situația politică se deteriorase grav odată cu instaurarea guvernului autoritar al lui Pinochet, reprezintă iluzia unei salvări cel puțin spirituale pe care scriitorul încearcă să și-o mențină, doar pentru a descoperi, după ani de zile, așa cum el însuși va mărturisi, că „aici, ca și acolo, singurătatea ajunge, în unele momente, să fie la fel de mare, doar cauzele care o determină rămânând diferite...” Exilul este, deci, pentru Bolaño, tocmai acea stare (sau senzație) „de a exista și a nu exista”, despre care vorbește în *Sensini* (povestirea sa încununată cu Premiul pentru Proză al orașului San Sebastian și unul dintre textele cele mai realizate ale autorului chilian, inclusă ulterior în volumul *Convorbiri telefonice*). Nu mai e vorba, acum, doar despre o expatriere fizică, pentru că, dacă citim cu atenție această povestire vom remarca fundamentala sa înruderire – de substanță, nu doar strict tematică – cu marea literatură europeană a secolului XX, fundamentul estetic al lui Bolaño nefiind diferit de cel al lui Samuel Beckett sau Milan Kundera, pentru care, se știe, călătoriile, îndepărtarea de pământul natal sau efemeritatea existenței omenești reprezentau elemente estetice și experiențe existențiale cu adevărat esențiale. Exilul, înstrăinarea, (în)depărtarea devin, astfel, mărci ale scriiturii lui Bolaño, dovadă deopotrivă a înruderii sale structurale cu marii reprezentanți ai prozei europene, dar și a individualității lui.

În *Literatură și exil*, conferința pe care a prezentat-o la Viena, în anul 2000 (ulterior inclusă în volumul *Entre paréntesis*⁴), Roberto Bolaño își exprimă în mod cât se poate de clar poziția față de problemele exilului, subliniind, de asemenea, și situația sa în contextul provocărilor lumii contemporane. Tocmai de aceea, el vorbește ironic despre „războaiele înflorite care au marcat lumea latino-americană” (în linii mari, în perioada 1959 – 1980) și care au determinat apariția unor adevărate „enclave ale infernului” pe acest continent, provocând, așa cum s-a întâmplat în cazul său, autoexilarea multor oameni de cultură sau, și mai grav, însingurarea lor (izolarea, în unele situații) în mijlocul unui univers care le devenea, treptat, străin. Dar, în egală măsură, Bolaño afirmă: „Nu cred în exil atunci când acest cuvânt e alăturat cuvântului «literatură»”. Căci, continuă el, „pentru scriitor, singura patrie posibilă e biblioteca, o bibliotecă ce poate fi la fel de bine reală, fizică, sau o bibliotecă

pe care orice scriitor adevărat o poartă în memorie. Cât despre nostalgie, despre care s-a discutat atâta în legătură cu exilul, poate, oare, cineva să simtă nostalgie față de țara unde a fost pe punctul de a-și pierde viața? Poți avea nostalgie la amintirea sărăciei, a intoleranței, a nedreptății? [...] Un om politic, da, ar putea fi nostalgic, dar un muncitor, la fel ca și un adevărat scriitor nu poate și nu trebuie să aibă nostalgii – patrie îi sunt propriile mâini”.² Așadar, accesul scriitorului la nostalgie e mediat de chiar munca sa, de modul în care fiecare reușește să se adapteze unui alt mediu, iar exact acest mediu străin ar putea, în anumite condiții, să-i accentueze libertatea de alegere și de acțiune și să-l facă să se identifice cu propria literatură, iar nu cu un spațiu definit în termenii geografiei politico-economice.

Literatura și exilul vor deveni, din perspectiva lui Bolaño, „cele două fețe ale aceleiași monede, destinul nostru de scriitori pus în mâinile hazardului”. Pentru a-și ilustra ideile, scriitorul chilian menționează numele câtorva mari autori latino-americani, printre care Alonso de Ercilla sau Ruben Dario, doi poeți care, pentru un timp, au trăit în Chile și care, fără să fie chilieni, au fost încadrați, cu timpul, în economia simbolică a acestui spațiu cultural, demonstrând lipsa de sens a oricărui naționalism, mai ales în domeniul artistic. Căci, atât Ercilla, cât și Dario „au fost în primul rând oameni care au călătorit mult, au străbătut lumea, depășind condiționările frontierelor politice – și referindu-mă la ei cred că am spus destul despre ceea ce cred cu privire la literatură și exil”. Iar opera narativă a lui Bolaño, ca și poezia sa, de altfel, se întemeiază pe dispariția, uneori traumatică, uneori indiferentă, a imaginii și semnificațiilor frontierelor naționale, astfel încât, odată anulat elementul specificului național, sunt eliberate potențialitățile unui discurs literar ce provoacă toate clișeele anterioare ale lecturii și receptării. Jorge Volpi consideră chiar că, procedând astfel, Bolaño reprezintă el însuși o graniță, „granița simbolică a ideii latino-americane impuse de reprezentanții generației *Boom*-ului, preocupați de a sublinia caracteristicile naționale și de a le raporta la universalitate, impunând ceea ce chiar el a numit suveranitatea lipsită de teritoriu și exilul ca atitudine în fața vieții”.³ Exilul devine, în acest fel, pentru Bolaño, o formă de a vedea și de a cunoaște lumea, un mod de a stabili relații interumane, exilatul tinzând să devină, după cum se exprimă el, „o figură contranațională”. Benedict Anderson compara, în studiile sale, importanța elementului național în construcția modernă a imaginarului social (iar, în epoca contemporană, chiar a naționalismului) cu rolul și locul religiei în societățile primitive, ținând seama de faptul că, după intrarea ideii de națiune într-un con de umbră odată cu realitățile lumii globalizate, imaginea subiectului care luptă pentru idealurile naționale devine desuetă, impunându-se, treptat, alta, și anume a celui care, luptând și fiind înfrânt în încercarea de a-și impune

idealurile estetice într-o lume prea puțin dispusă să-l asculte, alege să plece, să se rupă de spațiul unde s-a născut, adică, cu alte cuvinte, să se deznaționalizeze, simbolizând prin urmare ceea ce criticul numea „deplasare teritorială”.⁴ Acest lucru va determina descoperirea interiorității și accentuarea sentimentului de umanitate, câtă vreme exilul tinde să devină mai mult decât o situație nefavorabilă, transformându-se într-o „formă privilegiată de cunoaștere și într-o modalitate aparte de a stabili relații interpersonale.”⁵

Ținând seama de toate acestea, trebuie să subliniem că în opera lui Bolaño ideea de exil se caracterizează printr-o accentuată eterogenitate, fiind vorba despre rațiuni politice ori economice care îi determină pe protagoniștii săi să-și părăsească țara natală, sau, în alte cazuri, despre nevoia de aventură a altora ori, dimpotrivă, despre vagabonzi, criminali și detectivi care nu-și găsesc locul în ordinea obișnuită a lucrurilor. Așa se întâmplă în numeroase povestiri din volumele *Convorbiri telefonice* sau *Târfe asasine*, dar și în romanul *Detectivii sălbatici*. Iar această tematizare aparte a exilului a condus, nu o dată, la interpretarea operei lui Bolaño drept exercițiu narativ radical din punct de vedere politic, menit a sublinia pierderea legăturii personajelor cu realitatea socială și denunțarea instituționalizării politice, (în *Detectivii sălbatici*), literare (în *O stea îndepărtată*) ori a practicilor naționaliste și a așa-zisei „etici culturale” (în *Nocturnă în Chile*). Însă discursul narativ al lui Bolaño depășește aceste limite artificiale și țintește spre abordarea problemelor complexe ale relației ființei umane cu istoria și ale condiției umane contemporane în general, așa cum se vedește în *Detectivii sălbatici* sau în *2666*. Dar și spre multipla punere în scenă a condiției de exilat, situată întotdeauna dincolo și mai presus de jocurile politice ori de înfloriturile retorice.

Căci, dincolo de exil, există și posibilitatea întoarcerii, între aceste două coordonate fiind situată, practic, întreaga sa operă narativă. Interesant este însă și că, în ciuda imaginilor întoarcerii pe care le regăsim în unele dintre textele sale, personajele lui Bolaño nu simt că li se încheie exilul odată cu revenirea la un „acasă” pe care, în fond, nici nu-l mai pot considera altfel decât un alt spațiu, încă un spațiu unde le e dat să trăiască. Deci, practic exilul continuă, aparent paradoxal, chiar și după ce unii dintre protagoniștii săi decid să se întoarcă de unde au plecat. Chiar acasă, ei nu se simt altfel – ori alții – decât se simțiseră atunci când își asumaseră în mod deschis condiția de exilați. Dovadă, dacă mai era nevoie, că la Bolaño nu situarea geografică e relevantă, ci modul în care aceasta e resimțită de eroii ori antieroi prozei sale. De altfel, aici e identificabilă influența vietții autorului însuși, fiindcă se știe că Roberto Bolaño a revenit în Chile și în Mexic, după ce anterior considerase că părăsise pentru totdeauna aceste țări.

Exilul devine, privit în acest fel, un veritabil izvor al amintirii violenței care a marcat întregul secol XX –

în America Latină și nu numai. Iar opera narativă a lui Bolaño exprimă pe de-a-ntregul acest lucru, la el fiind evidentă punerea în discuție, pornind de aici, și a temei identității artistice, privită între teritorializare și realizare în plan estetic, marcată, în perioada contemporană și de abordarea, fie și în plan secundar, a libertății, atât de caracteristică pentru tot ce înseamnă modernitate. Rezultă de aici că exilul este, în opera lui Bolaño, o situație existențială diferită de simpla cetățenie (deci, de raportarea la nivelul politic), dar deopotrivă eliberată de subiectivitatea interiorității cu care autorii veacurilor trecute obișnuiau să împodobească această temă. Exilul înseamnă, pentru personajele lui Roberto Bolaño, despărțirea, uneori ruperea de polis, înțeles drept comunitate, iar acest lucru evidențiază distrugerea tuturor legăturilor sociale și transformă exilatul într-un subiect exterior, atât din punct de vedere teritorial, cât și simbolic, sau, după cum afirmă Giorgio Agamben, îl transformă într-un „concept-limită ce evidențiază criza tot mai evidentă a relației dintre națiune și stat”.⁶

Una dintre caracteristicile exilului e starea de nesiguranță, instabilitatea permanentă pe care o simte exilatul, iar acesta „e un element comun între exilații propriu-zisi și vagabonzii sau aventurierii ce străbat literaturii sfârșitului modernității”.⁷ Din acest motiv, numeroși intelectuali contemporani au început să perceapă exilul drept starea lor specifică, ori, în alte cazuri, să o interpreteze drept metafora ce exprimă cu maximă claritate condiția lor marginală, ceea ce i-a determinat să-și manifeste libertatea creatoare în spații periferice, nu centrale, la margine, nu în centrul lumii. Iar asta se vede și în romanele lui Bolaño, ca și în proza sa scurtă, foarte bine analizată de Sebastian Figueroa din această perspectivă⁸, căci numeroșii scriitori sau artiști par definiți de acest tip de exil interior, chiar și atunci când se află încă acasă. Dar s-ar putea face și o clasificare tematică a scrierilor lui Bolaño pe această temă, într-o primă categorie fiind incluse „texte ale exodului” (aparute de la începutul anilor ‘80 și întinzându-se, din punct de vedere temporal, până la *Literatura nazistă în America*), apoi „texte ale amintirii și rememorării” (*O stea îndepărtată*, *Amuleta*, *Nocturnă în Chile*, *Detectivii sălbatici*) și „texte ale prezentului sau viitorului” (mai ales *2666*).⁹ Există, însă, și așa-numitele „texte de interregnum”, aici fiind vorba în primul rând despre *Anvers* (1982), unde personajul sud-american apare și dobândește o importanță tot mai mare, contribuind la accentuarea unei tensiuni narrative care, de acum încolo, va deveni unul dintre semnele distinctive ale prozei lui Bolaño.

Text straniu, cinematografic și hipnotic, una dintre cele mai experimentale scrieri ale sale, *Anvers* aduce în prim plan și relația dintre polițist și delincvent, care va străbate toate romanele ulterioare ale scriitorului chilian. Dar în *Anvers* e evidentă și influența biografiei autorului, cel care a vorbit nu o dată despre singurătatea și starea materială precară care i-au marcat existența pe când lucra la acest

text. Tot aici apare pentru prima dată numele propriu al autorului real, integrat în trama narativă, fapt extrem de important în contextul autoreferențialității literare și al biografiei politico-estetice a lui Bolaño. Fragmentul intitulat chiar așa, *Mă numesc Roberto Bolaño*, plasat, ca un soi de aforism extins, la mijlocul textului, semnaleză faptul că însăși elaborarea ficțiunii e și un proces dificil al reconstrucției identității personale – prin intermediul literaturii. Imposibilitatea întoarcerii, convingerea din acel moment a lui Bolaño îl determină pe acesta să se refugieze în ficțiune, să își transforme numele, apoi pe sine însuși, în personaj al propriei sale opere pe cale de a fi scrisă. Exilul care îl determină să se transforme, apoi, și în narator, devine și o formă de critică socială și intelectuală îndreptată împotriva instituțiilor politice, culturale din lumea latino-americană. Aceasta e, de fapt, și epoca în care Bolaño lucrează la *Literatura nazistă în America*, unde regăsim cele mai acute accente ale criticii sale îndreptate împotriva instituționalizării faptului cultural și a corectitudinii politice, dar unde autorul intuiește și semnificațiile pe care exilul le poate dobândi, și anume posibilitatea de a călători, de a cunoaște lumea dincolo de închistarea specific chiliană, dar și de a evalua sensurile violenței determinate de alienare, de imposibilitatea comunicării, de pierderea sensului identității.

Problema relației dintre teritoriu și identitate în opera lui Bolaño a reprezentat de câteva decenii încoace o problemă deschisă pentru critica literară, mai cu seamă deoarece scriitorul rămâne plurivoc de-a lungul operei sale. Iar asta determină un tip de discurs narativ accentuând tema identității, dar refuzând să o lege (sau să raporteze explicit personajele implicate) de un spațiu anume, păstrând-o, altfel spus, de-teritorializată, fiind doar amănunte nesemnificative naționalitatea, ideologia sau originea socială. Esențială rămâne modalitatea aleasă de Bolaño pentru a reflecta destinul exilatului, posibilitatea de relaționare a acestui destin cu structurile literare specifice unei anumite epoci, de aici paradoxurile care-i străbat opera, dar și strategiile ironiei, ale umorului negru sau ale sarcasmului la care scriitorul recurge adesea. Toate acestea stau la baza elaborării fundamentului „construcției narative a diasporei din opera lui Bolano, excelentul text intitulat *Amuleta*”.¹⁰

În *Amuleta*, evenimentele sunt narate de Auxilio Lacouture, totul reprezentând ficționalizarea (dar cu puternice rădăcini în realitate) situației limită în care s-a aflat Alicia Soust, uruguayana exilată în Mexic, care ajunge să se ascundă la baie, în clădirea universității, pentru a-și salva viața în timpul ocupației militare din anul 1968. S-ar părea că rațiunile exilului său sunt politice, însă protagonistă afirmă: „Important e că într-o bună zi am ajuns în Mexic, fără să știu prea bine de ce, nici cum”. E evident că între exilul acesteia și exilul mexican al poetilor spanioli Leon Felipe și Pedro Garfias,

victime ale Războiului Civil și simboluri ale uneia dintre cele mai importante diaspore europene din secolul XX se stabilește o relație metonimică, însă asta nu reduce interpretarea faptelor la nivelul simplei conjuncturi. Căci, pe de altă parte, protagonistă va afirma chiar că „nu există vreun motiv precis al exilului” ei: „Poate că a fost doar nebunie acel impuls care m-a făcut să plec”.

Textul acesta e esențial pentru înțelegerea semnificațiilor exilului literar al lui Bolaño, cu atât mai mult cu cât autorul îl include și în *Detectivii sălbatici*, unul dintre romanele cele mai importante pe care le-a scris. În *Amuleta* întâlnim o galerie impresionantă de personaje care trăiesc aventuri existențiale – dar acestea devin, în mare măsură, și propriile lor aventuri literare, dat fiind mediul artistic din care provine fiecare. Cu toții se vor vedea înconjurați de nebunie, de sărăcie și de cele mai diverse manifestări ale violenței, critica literară vorbind chiar despre „afirmarea unei izotopii narative”, dar și despre nevoia memorării, evidente în cazul lui Auxilio, care ajunge să reprezinte memoria însăși, acea memorie care nu ezită să demistifice și să deconstruiască orice, mai ales acele adevăruri presupus consacrate ca atare, pentru a oferi o altă mereu posibilă interpretare a istoriei – fie ea personală ori marea istorie. Nicăieri nu sunt toate acestea mai evidente decât în ultima parte a cărții, unde cititorul descoperă un extraordinar fragment contemplativ, o viziune à la Casandra, a unui viitor presărat de paradoxuri și contradicții, vizând mai cu seamă soarta poetilor pe care Auxilio i-a cunoscut ori i-a citit în Mexic. Dar tot *Amuleta* vorbește și despre întoarcerea unui exilat în Mexic, un anume Arturo Belano, în Chile, țara sa natală. Iar această întoarcere acasă are loc în septembrie 1973, cu puțin înainte de lovitura de stat împotriva guvernului lui Salvador Allende. Belano, o anagramă a lui Bolaño, chiar dacă nu poate fi interpretat într-o manieră reduționistă ca un simplu alter-ego al autorului, e influențat, în mare măsură de biografia lui Roberto Bolano – cel care, la rândul lui, a revenit în Chile în iunie 1973, unde a și fost arestat. Acest drum de întoarcere e considerat de Auxilio Lacouture, în *Amuleta*, un soi de moment zero al lui Belano, fiind și anul în care are loc transformarea biografiei lui Bolaño în heterobiografie, clipa când acesta are revelația devenirii sale și a vocației lui literare. După ce e eliberat din închisoare, Belano va experimenta până la capăt violența contrarevoluționară, pentru ca, ulterior, acesta să întrindă o călătorie doar dus în Spania, în 1976, moment în care se desparte definitiv de poezia alături de care încercase să impună, în Mexic, o mișcare literară de avangardă.

Am avea de-a face, așadar, cu un adevărat „dublu exil”,¹¹ care, în conformitate cu teoretizările lui Edward Said s-ar caracteriza prin „maxima intensificare a diasporei”. Roberto Bolaño va reveni asupra personajului Belano și în *Detectivii sălbatici*, aici fiind din nou relatată experiența întoarcerii sale în Mexic, după aventurile

(contra)revoluționare din Chile. Evident, acest personaj desacralizează complet condiția și imaginea exilatului politic, câtă vreme discursul său (care se presupune că ar trebui/putea să fie unul prin excelență al exilului, date fiind experiențele prin care a trecut) nu are niciodată retorica sau aura de eroism a altor personaje de acest fel. El nu face altceva decât să repete și să recepteze situația catastrofei sociale drept comedie, nu tragedie (care ar fi fost, poate, mai adecvată, dacă ținem seama de numărul celor care au suferit ori au murit în timpul regimurilor dictatoriale latino-americane).¹² Astfel încât acea întoarcere a lui Belano/Bolaño în Chile, în anul 1973, e, pe de-o parte, un soi de dovadă a ceea ce scriitorul numea „moarte a națiunii și a visului naționalist” (mișcările revoluționare latino-americane înțelese drept încercări eroice de eliberare de lanțurile imperialismului...), dar și – mai important – dovada supremă a nașterii ficțiunii unei noi identități sociale, ca semn al unei noi paradigme. De aceea, dublul exil determină o dublă distanță – o dată față de țara ce i-a determinat plecarea (plus eșecul proiectului revoluționar), iar apoi față de indiferența societății cu privire la reprobabilele fapte ale asasinilor și tortionarilor, acceptați tacit de medii sociale diverse, toate aceste aspecte regăsindu-se și în *Nocturnă în Chile* și în *O stea îndepărtată*. În acest ultim text, Belano chiar își dezvăluie numele – identitatea adevărată – în conversația pe care o poartă cu Romero, detectivul care lucrează la clarificarea cazului lui Carlos Wieder, poet și militar, presupus autor al mai multor asasinate. Aici, cititorul poate stabili o serie de legături textuale între situația lui Belano, ca narator, și cea a lui Bolaño, ca autor autoexilat, dar poate raporta totul și la situația precară a migrantului, condamnat la singurătatea unei camere modeste și la izolarea determinată de o slujbă cel mai adesea modestă. Importanța acestui text în opera lui Bolaño constă în faptul că deja autorul încearcă să abordeze problema răului absolut (care se prefigura deja în *Literatura nazistă în America* și care își va găsi expresia pleneră în *2666*), care împiedică oprirea spiralei infernale a violenței dezlănțuite.

Violența și conștiința ei, precum și aceea a impunității determină, în opera lui Roberto Bolaño, reprezentarea obsesivă a imaginilor catastrofei sociale cauzate de eșecul statului de a reglementa universul uman, dar și evidențierea semnificațiilor exilului, înțeles ca unică soluție de salvare într-un asemenea context. În *Detectivii sălbatici*, de pildă, istoriile exilului ar putea fi (au și fost, de altfel) interpretate ca original omagiu adus tinereții și entuziasmului unei întregi generații marcate de violență și afectate de excluziunea socială, la fel cum se întâmplă și cu personajele din unele povestiri incluse în volumele *Convorbiri telefonice* sau *Tărfe asazine*. De aceea, pentru unele dintre aceste personaje, întoarcerea va reprezenta o opțiune reală și, în egală măsură, o experiență care consacră eșecul și evidențiază boala și moartea (fizică ori spirituală), chiar dacă, uneori, acestea sunt transformate/

interpretate și în/ca revelație a sublimului.

Exegeții au discutat mult, în cazul lui Roberto Bolaño, și despre semnificațiile scurtei sale reveniri în Chile, la sfârșitul anului 1999, ca membru al juriului unui concurs literar. Acum, în cadrul câtorva interviuri pe care le-a acordat mai multor publicații culturale, scriitorul a insistat în a-și asuma naționalitatea chiliană, dar și de a sublinia completa nerelevanță a identității teritoriale în cărțile sale. Dezamăgirea față de multe dintre realitățile din Chile, față de climatul cultural și față de *establishment*-ul literar (și mai ales față de lipsa de reacție a oamenilor de cultură la adresa ororilor care au marcat istoria chiliană a ultimei jumătăți de veac, pentru majoritatea fiind mai ușor să pretindă că nu știu nimic despre ce se petrece decât să ia poziție și, în acest fel, să riște să-și pericliteze succesul comercial sau legăturile sociale...) se vădesc în cuvintele sale: „Iată ce am învățat de la literatura chiliană: Nu cere nimic căci nu ți se va da nimic. Nu te îmbolnăvi căci nimeni nu te va ajuta. Nu lupta căci oricum vei fi întotdeauna învins”.¹³ În paranteză fie spus, e celebră relatarea pe care Bolaño o face unei cine la care a participat, în casa scriitoarei Diamela Elit, relația dintre ei fiind extrem de tensionată pe parcursul întregii seri, Bolaño ținând să-și exprime admirația față de Pedro Lembel și creația acestuia („e cel mai important scriitor din Chile, la ora actuală”), știind foarte bine că Lembel nu ar fi niciodată invitat în casa lui Elit... Toate aceste aspecte se regăsesc, trecute prin filtrul sensibilității lui Bolaño și în *Nocturnă în Chile*, unde critica la adresa dictaturii, respingerea violenței, conștiința acută a realității sociale nedrepte și imposibil de îndreptat în asemenea circumstanțe ating apogeul. Dar meditațiile asupra libertății (de exprimare, de alegere etc.) străbat și romanul *2666*, mai cu seamă *Partea criticilor*, unde călătoria în Mexic, în căutarea lui Archimboldi, scriitor cvasi-necunoscut ale cărui urme se pierd în nordul acestei țări simbolizează un soi de neașteptată întoarcere literară în țara unde Bolaño a trăit el însuși în tinerețe. Mexicul se constituie, astfel, într-un referent al întoarcerii extrem de puternic conturat în *2666*, atmosfera cea mai reușită (și imposibil de uitat pentru cititor) fiind descrisă în *Partea lui Amalfitano*, unde Oscar Amalfitano, profesor chilian de filosofie exilat la Barcelona, ajunge finalmente în orașul Santa Teresa din nordul Mexicului pentru a preda la universitatea de aici. Exilul personajului respectiv în Mexic devine, privit cu atenție, și o întoarcere imaginară a lui Bolaño în țara pe care o părăsise în 1976, ficțiunea împletindu-se cu datele existenței reale pentru a crea un text cu adevărat unic în întreaga literatură contemporană.

Mască, identitate, exil

„(...) singurele lucruri pe care le făceam erau scrisul și lungile plimbări ce începeau la șapte seara, moment

cand corpul meu era cuprins de senzația de a exista și de a nu exista, de distanțare față de ceea ce mă înconjura, de vagă fragilitate”. Acestea sunt amănuntele pe care le află cititorul chiar din primul paragraf al povestirii intitulate *Sensini*, incluse în volumul de proză scurtă al lui Roberto Bolaño, *Convorbiri telefonice*,¹⁴ publicat în anul 1997.

Așa cum am subliniat deja, întreaga operă a lui Bolaño tematizează exilul prin excelență, chiar dacă, uneori, scriitorul face acest lucru în mod indirect. Scriitura se întemeiază pe condiția – dureroasă și tragică – a exilatului, textele în proză fiind centrate pe starea de însingurare, pe incapacitatea protagoniștilor de a se simți vreodată integrați într-o comunitate sau într-un spațiu cultural ori geografic, pe sentimentul acut al excluderii. Senzația aceea „de a exista și a nu exista” domină, însă, mai ales volumul *Convorbiri telefonice*, considerat adesea cel mai reușit din întreaga proză scurtă a lui Bolaño. În fond, autorul percepe și tratează exilul nu doar ca pe un element ce determină producerea textului din punct de vedere tematic, ci aproape ca pe o instanță narativă *sui generis*, ce contribuie la forma specifică a structurării unui anumit tip de discurs literar.

Volumul *Convorbiri telefonice* este pus, în mod clar, sub acest semn tutelar al exilului sau, dacă nu, al unor teme ce-i sunt, direct ori indirect, subordonate. Deși diferite ca structură și descriind protagoniști care cu greu ar putea fi interpretați printr-o grilă unică de lectură, textele acestea au o coerență ce dă substanță ansamblului narativ. Ele nu țin exclusiv nici de domeniul ficțiunii pure, dar nici de acela al literaturii fantastice ori polițiste și nici măcar de cel al așa numitei „literaturi a eului” (recuperând experiențe estetice relatate la persoana întâi), ci, preluând din fiecare aceste genuri câte ceva, își vădesc profunda originalitate și pregnanța mesajului care nu se diluează nicio clipă și în nicio pagină. Astfel, dacă în *Sensini*, prima povestire din carte, subiectul este structurat în jurul schimbului de scrisori dintre un tânăr aspirant la gloria literară, plecat de acasă și aflat în Spania, la Girona, și un scriitor argentinian consacrat, exilat și el din Buenos Aires-ul natal, *Zăpada* prezintă istoria vieții fiului unui sindicalist de stânga exilat în Rusia, după lovitura de stat militară din Chile, din 1973. Perspectiva narativă este diferită, căci, dacă *Sensini* includea un narator protagonist care relata totul la persoana întâi, în *Zăpada*, ca și în alte povestiri, cum ar fi chiar *Convorbiri telefonice*, textul care dă și titlul cărții de față, autorul utilizează narațiunea la persoana a treia. La fel se întâmplă și în *Viața Annei Moore*. Pentru ca, în *William Burns*, Bolaño să-și alcătuiască o strategie mai elaborată, utilizând convenția intermediarului care, pe de o parte, a fost martorul evenimentelor relatate, iar pe de alta devine transmitătorul istoriei lor, prezentat, deloc întâmplător, drept un cunoscut al naratorului însuși... Naratorul poate, deci, coincide, uneori, cu protagonistul – aceasta nedevenind, însă, regula lui Bolaño – dar alteori cititorul va întâlni o instanță mai

subtilă, un soi de narator tranzitoriu, a cărui cunoaștere a evenimentelor rămâne, oricum am lua-o, parțială, fragmentară și care oferă, implicit, o perspectivă nu într-un tot credi(ta)bilă asupra faptelor relatate.

Textele acestui volum reprezintă, primate și evaluate în ansamblu, încercarea de descoperire și de afirmare a unui adevăr (mai ales estetic, desigur!) dar, în egală măsură, și o tentativă mereu reluată de construire a unei identități coerente și convingătoare a protagonistului, chiar dacă acest demers va sfârși, câteodată, în aducerea în fața cititorului a unei simple imagini temporare a veridicității unei identități asumate doar momentan ori chiar accidental. Se întâmplă astfel tocmai din cauza acutului sentiment de înstrăinare resimțit de toți protagoniștii, marcați indiscutabil de permanenta senzație de a exista și de a nu exista deopotrivă, de a aparține unui spațiu și, în același timp, de a nu-l putea recunoaște drept căminul mult visat.

Nici măcar dragostea, care este o altă temă majoră a textelor incluse în acest volum nu poate reprezenta, în acest context dat, o veritabilă salvare, ci doar o dulce iluzie pe care, e drept, toți protagoniștii încearcă să și-o cultive cât mai multă vreme, doar pentru a o pierde, la un moment dat, în mod tragic. Așa stau lucrurile, cel puțin aparent, în *Convorbiri telefonice*, unde povestea de dragoste dintre B și X, abandonată din cauza tinereții și a lipsei de experiență, este redescoperită, după ani de zile, când deja e prea târziu pentru logodnicii de altădată, care vor alege, dorind cumva inconștient să prelungească visul posibilei fericiri, să nu se mai întâlnească, ci doar să vorbească la telefon – deci să aibă o comunicare indirectă, semn clar al celei mai acute imposibilități de a menține un real dialog în cuplu – până la moartea lui X, ucisă în circumstanțe neelucidate, de un fost iubit, se pare. Însă, așa cum vom vedea în paginile care urmează, în acest text reprezentativ pentru întreaga creație a lui Bolaño, lucrurile nu sunt atât de simple, iar aparențele se pot dovedi înșelătoare.

Sigur, înstrăinarea și însingurarea personajelor sunt, de cele mai multe ori, o trimitere clară la situația scriitorului însuși, a artistului întotdeauna marginalizat de o societate incapabilă sau prea puțin doritoare să recepteze în mod real un mesaj estetic. Nimic altceva decât o imagine indirectă a unui altfel de exil, de astă dată trăit poate chiar în mod mai acut, unul interior. Căci exilul pe care îl are în vedere Bolaño nu este doar fizic, ci mizează mult pe modul în care protagoniștii săi percep lumea exterioară sau se raportează la ea, resimțind de cele mai multe ori universul exterior ca pe o amenințare care le afectează chiar prezentul. Accente ale acestei stări (și stări de lucruri) se regăsesc și în *Sensini*, cată vreme senzația de a exista și a nu exista definește prin excelență situația scriitorului în contextul lumii tehnizate și grăbite a secolului XX. Accentele de tragism nu lipsesc, deși nu sunt niciodată acute: scriitorul consacrat cu ani în urmă ajunge să se

bucure de obscurele premii provinciale ale Spaniei, de publicarea câte unui text în vreo revistă fără circulație și fără prea mulți cititori și mai ales de puținii bani care îi sunt trimiși ca recompensă, asemenea mult mai tânărului său amic epistolar. Nu e deloc de mirare că Sensini decide să se întoarcă acasă, simțindu-și sfârșitul aproape, pentru a muri la Buenos Aires. Pentru cineva care, asemenea lui, trăise până la capăt amărăciunea exilului fizic și a umilințelor financiare, un adevărat cămin nu mai poate fi găsit nicăieri, peste tot e la fel, însingurarea și înstrăinarea fiind aceleași la Buenos Aires ca și la Madrid sau Girona. Atâta doar că, într-un ultim efort de autoiluzionare, protagonistul-scriitor mai încearcă să se convingă că, oricât ar fi de greu, totuși, acasă e mult mai ușor de suportat totul – chiar și indiferența oamenilor; ori moartea.

Întregul volum de povestiri include, după cum consideră critica literară, numeroase elemente de transgresiune, de natură a configura un adevărat sistem de semnificații ce se va extinde în toată opera narativă a lui Bolaño. Iar această transgresiune se concretizează „fie prin intermediul unei viziuni aparte asupra lumii, fie prin evaluarea, directă sau subtextuală, a tuturor formelor de manifestare a violenței”¹⁵ și, deopotrivă, a implicațiilor sale. Desigur, trebuie să ținem seama și de influența biografiei autorului însuși asupra creației sale, căci Roberto Bolaño afirma:

„Sunt convins că singurele autobiografii interesante, în realitate singurele biografii interesante, sunt cele ale polițiștilor celebri sau ale marilor criminali. [...] În biografiile sau autobiografiile acestora găsești întotdeauna altceva față de modelele comportamentale sau estetice obișnuite, o propunere, un joc, un simbol care par a-ți spune apropie-te de oglindă și privește”.¹⁶

De aici fascinația autorului pentru motivul dublului și pentru simbolul oglinzii, pentru numeroasele reduplicări și pentru jocul perspectivelor narrative ori al vocilor ce se întretaie și-și răspunde pe parcursul desfășurării evenimentelor relatate. Un soi de nouă artă a la E.A. Poe combinată în permanentă cu inteligența borgesiană, completată de o serie de note de umor negru și de viziunea parodic-ironică asupra realității, toate acestea pe fondul marilor teme ce-i străbat opera, exilul și violența, fac din textele lui Bolaño o provocare pentru cititor, dar și o problemă încă deschisă pentru exegeți.

Elementele de sexualitate dezlănțuită despre care s-a discutat adesea în studiile critice dedicate operei lui Bolaño trimit, desigur, la imaginea Celuilalt și la relația pe care oamenii încearcă să o stabilească între ei, dar, în egală măsură, dezvăluie implicațiile violenței, agresivității fizice sau morale ce amenință, uneori, chiar integritatea individului. Apropiat de unele dintre cele mai dure pagini ale lui Cormac McCarthy, scriitorul chilian încearcă să exprime, prin proza sa scurtă, dar

și prin marile romane, descriind scene violente, nu doar eșecul legăturilor interumane, ci și reprimările manifestărilor opoziției de către regimul Pinochet, corupția și lipsa de reacție a unei întregi „societăți anesteziate”, așa cum o numea Bolaño,¹⁷ incapabile să găsească vreun răspuns adecvat în fața urii dezlănțuite și a terorii. În acest context, transgresiunile analizate de critica literară dobândesc noi semnificații. De pildă, în *Zăpada*, sexul, ca punct central al triumphiului amoros, contaminează de-a dreptul evenimentele relatate și favorizează reacțiile neașteptate și uneori aberante ale personajelor, puse sub semnul unei duble personalități ce le determină atitudinile. Violența devine, aici, ca și în *Henri Simon Leprince*, un soi de joc dublu articulat, ce ezită între latura fizică și cea morală, în acest fel Bolaño realizând un proces de dislocare a semnificațiilor, câtă vreme majoritatea personajelor din *Convorbiri telefonice* sunt construite pe principiul reluării ori dedublării. Dată fiind această situație, nu e de mirare că majoritatea povestirilor sfârșesc cu eșecul protagoniștilor, uneori chiar cu căderea în nebunie, trecând prin temporara evaziune în sexualitate și violență.

Cel dintâi semn al nebuniei ce va afecta personalități tulburate e obsesia dublului, ruptura identitară care afectează numeroase personaje din acest volum. De pildă, în *O aventură literară*, totul culminează în întâlnirea dintre narator și autor, pentru ca jocul dedublărilor să îmbrace o formă superioară în *Detectivi*, text cu accentuate note autobiografice, construită pe baza principiului imaginii în oglindă ce dezvăluie un chip străin celui cunoscut, Arturo Belano, cel pe care îl regăsim în întreaga sa operă) nemaiputând distinge între identitate și alteritate, între imaginea de sine și cea reflectată. Același lucru se va întâmpla și în povestirea ce dă titlul volumului, *Convorbiri telefonice*, unde victima și criminalul, naratorul și personajul se suprapun permanent, Bolaño creând o ambianță hipnotică ce se regăsește, de altfel, și în *William Burns*, unde ambiguitatea e dusă la extrem, atmosfera fiind voit confuză de la un capăt la celălalt, cititorul fiind prins în vertijul imaginilor și semnificațiilor textuale.

„Umorul e ceva asemănător cu fericirea, cu revoluția și cu iubirea”, spunea Roberto Bolaño. Iar jocul dublelor semnificații și al rupturii deliberate a interpretării pe care le regăsim în textele sale demonstrează, în plus, că ironia e expresia pe care scriitorul o consideră cea mai adecvată pentru a exprima tristețea și singurătatea, un soi de soluție de salvare în momentele cele mai încărcate de tensiune de pe parcursul textului. Dar, deopotrivă, ironia e și un demers eliberator, râsul fiind expresia pleneră a vieții, chiar și atunci când e destinată morții, după cum afirma autorul însuși... Acest detaliu e evident în *Sensini*, de pildă, dar și în *Zăpada*, prefigurând modul în care, în opera sa ulterioară, Bolano va trata tema singurătății, înțelegând drept abis care amenință ființa, salvarea fiind reprezentată de posibilitatea acceptării

umorului și ironiei drept veritabile arme și strategii de supraviețuire în fața alienării progresive și a reificării mereu posibile într-un astfel de univers ficțional.

Revenim la povestirea intitulată *Convorbiri telefonice*, pentru a analiza o serie de strategii narative specifice lui Bolaño – și pe care le vom întâlni și în marile sale romane. Căci creația acestui scriitor reprezintă o țesătură complicată alcătuită din întâmplări sau personaje – ori, dacă nu, măcar nume de personaje – care apar, reapar, modificate sau identice, se suprapun și se continuă, pentru aprinde cititorul într-un adevărat vertij. Legăturile intra și intertextuale ce străbat opera lui Bolaño au fost analizate nu o dată de critica literară, dar, dincolo de intertextualitatea asumată ca atare de către autor, creația lui Bolaño include câteva texte ale căror semnificații impun o serie de modele simbolice, tematice și stilistice care dau coerență universului narativ al chilianului autoexilat. De pildă, *Convorbiri telefonice* folosește formula povestirii polițiste, doar pentru a o submina și de a-i pune în discuție resorturile, mai cu seamă prin intermediul strategiilor ironiei. Căci, în acest text e imposibil pentru cititor să stabilească o posibilitate unică în care textul poate fi interpretat, fiecare nouă lectură sau fiecare abordare ținând seama de elemente textuale diferite aducând noi posibilități de descifrare a sensurilor – care se dovedesc mereu multiple.

Aparent, lucrurile sunt simple. B a fost îndrăgostit de X, numai că, după o vreme relația lor se destramă, iar B îi telefonează într-o bună zi lui X și nu vorbește. La puțină vreme, doi polițiști sosesc la ușa lui B și îi aduc la cunoștință că X a fost ucisă, B fiind el însuși cercetat de autorități în legătură cu acest caz. După un timp, fratele lui X îi spune lui B că poliția a prins asasinul, un fost iubit al femeii, care avea obiceiul de a-i da acesteia telefon și a nu vorbi. Evident că, povestită astfel, povestirea își pierde întregul farmec, dar și întreaga complexitate. Căci Bolaño se joacă cu toate convențiile literare și pune în mișcare diverse mecanisme textuale, pentru ca, în acest fel, totul să pară foarte simplu, dar nimic să nu fie sigur. Astfel, numele proprii sunt reduse la inițiale, ca în rapoartele poliției, asasinul e prins, iar povestea de dragoste a celor doi, B și X, primește punctul final, prin moartea femeii și, deci, imposibilitatea vreunei viitoare reconcilierii. Dincolo, însă, de aceste elemente aparent clare și simple, textul lui Bolaño ascunde o tensiune greu de descoperit în prea multe texte ale literaturii contemporane. La fel ca în, de pildă, *The Turn of the Screw* (O coardă prea întinsă), celebra povestire a lui Henry James, în *Convorbiri telefonice* nimic nu e (chiar) ceea ce pare. Linda Hutcheon vorbea despre caracteristica „edgy” a majorității textelor în care putem descoperi funcționarea ironiei – și așa se întâmplă și în cazul acestei mici bijuterii semnate de Roberto Bolaño. Căci ceva rămâne neexplicat, aluziile și ambiguitatea domină mai cu seamă cea de-a doua parte a textului,

iar o a doua lectură va descoperi, dincolo de claritatea voită a subiectului, numeroase complicații neașteptate. Limbajul minimalist, scuturarea tuturor podoabelor stilistice, strategia îndoielii picurate pe nesimțite în mintea și sufletul cititorului reprezintă un excelent exemplu al modului în care o poveste ce pare de dragoste (sau, cel puțin, despre dragoste) se dovedește, de fapt, a fi un text polițist deschis interpretărilor și care nu exclude nici o posibilitate. O adevărată poetică a ambiguității desfășurată cu măiestrie de către Bolaño în doar câteva pagini.

De altfel, chiar structura textului evidențiază fisurile pe care autorul le include voit în structura narativă. Căci, după prezentarea succintă a poveștii de dragoste eșuate a celor doi, B și X, naratorul subliniază, ironic, că până aici istoria e vulgară. Lamentabilă, însă vulgară, obișnuită, în acest fel cititorul fiind îndepărtat de orice posibilă identificare cu situația în care se găsesc ori s-au găsit personajele, și tot în acest fel insinuându-se câteva elemente de suspans care, ulterior, vor ajunge să domine povestirea. Imediat, apare prezentarea asasinatului, care pare a duce totul înspre logica literaturii realiste specifice secolului al XIX-lea, naratorul fixând, aparent, punctele de reper ale unui pact de lectură și ale unui orizont de așteptare comun, doar pentru a putea să-l anuleze complet, în paginile care urmează. Subconștient, cititorul așteaptă ca în scenă să apară asasinii ori cel puțin suspectii, pentru a fi parte activă în descifrarea enigmei și în clarificarea și rezolvarea cazului, așa cum se întâmplă, de exemplu, în *Crimele din Rue Morgue*, de Edgar Allan Poe, cea dintâi povestire polițistă, publicată în 1841. Numai că, de acum înainte, cititorul-detectiv își va vedea în permanență frustrate așteptările, căci autorul se îndepărtează treptat de realitatea pe care tot el o construise (crima căreia îi căzuse victimă X), pentru a evidenția alte elemente, esențiale din punctul de vedere al lecturii/lecturilor pe care un astfel de text le propune și pe care le include în chiar structura sa de profunzime.

Tzvetan Todorov considera că în cadrul unei povestiri polițiste am avea de-a face cu două istorii, pe de o parte cea a crimei (ceea ce s-a întâmplat), iar pe de alta, cea a investigațiilor detectiviste (modul în care cititorul sau uneori naratorul iau cunoștință de ceea ce s-a întâmplat, apoi relatează totul). În *Convorbirile telefonice* ale lui Bolaño, ambele istorii sunt puse sub semnul întrebării – și al ambiguității. Căci nu se povestește exact cum s-a petrecut crima, nici cum a reacționat B când și-a dat seama cine e criminalul, iar cititorul nu știe, din aceste motive, cum să se raporteze exact la tot ce se petrece ori la tot ce s-a petrecut în acest univers al permanentei îndoieli. „Povestirea polițistă tradițională tinde să fie o revelație, nu o ocultare a adevărului, încercând să evidențieze tocmai logica aparent secretă a evenimentelor”, afirma Ricardo Piglia.¹⁸ Numai că Bolaño procedează altfel, raportându-se, implicit, la modelul lui Jorge Luis Borges, care, inversând formula celebră

a lui Coleridge, în conformitate cu care orice lectură și interpretare pornesc de la o suspendare voluntară a incredulității din partea cititorului, îi atribuie lectorului modern puterea de a începe orice interpretare a vreunui text prin suspendarea voluntară a credulității. Iar în *Convorbiri telefonice* acest lucru este evident, câtă vreme cititorul-detectiv nu poate accepta atât de ușor finalul gratuit expus succint, în conformitate cu care un anonim, un oarecare este vinovat de crima asupra lui X. Prin urmare, ca orice bun detectiv, va relua lectura și va descoperi o serie de elemente aparent ascunse în text, care demonstrează că lucrurile, în proza lui Roberto Bolaño, nu sunt niciodată așa cum par. Să nu uităm că B însuși a sunat-o o dată pe X și nu a vorbit, iar poliția a arestat și a acuzat un bărbat, fost amant al lui X, care avea obiceiul să-i telefoneze acesteia și să nu vorbească... Am avea, deci, un singur suspect, pe B. Iar întrebarea inițială: „Cine a ucis-o pe X?” se transformă pe nesimțite în alta: „Este B vinovat cu adevărat sau nu?”

Textul lui Bolaño funcționează pe principiul dedublării și al vocilor narative care se întretaie și care se încapățânează să rostească doar jumătăți de adevăr, pentru ca, în felul acesta, procesul lecturii să nu rămână la stadiul tradiționalei pasivități. E evident, dacă recitim povestirea din această perspectivă, sentimentul de nesiguranță pe care-l trăiește B de la început și până la sfârșit. Și se ridică, prin urmare, întrebarea cine e cel care relatează toate evenimentele? Un narator heterodoegetic situat în afara scenei, sau un subiect care se simte el însuși vinovat. Fragmentele care evidențiază această dualitate a perspectivei sunt numeroase, Bolaño structurând o extraordinară dedublare a vocii/vocilor narative pe care le aude cititorul pe parcursul desfășurării evenimentelor sau al relatării lor. Amănuntul acesta nu-i poate surprinde pe cititorii obișnuiți cu maniera de a scrie a lui Bolaño, „marele maestru al figurilor autoficționale cu care se joacă la infinit.”¹⁹

Ținând seama de distanța disimulată prin adoptarea narațiunii la persoana a treia și identificarea sa reală cu B, naratorul nu pare a fi creditabil cu adevărat, căci nu spune niciodată cititorului tot ceea ce știe. Dacă în povestirile polițiste tradiționale doar relatarea naratorului evidențiază adevărul de dedesubt oricăror aparențe, aici, lectura la suprafața textului nu aduce vreo revelație. Doar atenția acordată detaliilor aparent neesențiale va dezvălui adevărul – care, însă, rămâne pentru totdeauna doar sugerat, niciodată rostit până la capăt. Să nu uităm că, în *Convorbiri telefonice*, la capătul unui somn agitat în timpul căruia a avut un vis straniu, B crede că știe cine e asasinul. „Îi văzuse chipul”, afirmă cu convingere naratorul. E fragmentul cel mai ambiguu și mai enigmatic de pe parcursul întregului text, cititorul fiind literalmente silit să se întrebe ce chip a văzut B în vis, mai precis, al cui chip era acela? Până acum au fost menționate, în text, doar câteva personaje, X, B, fratele lui X, polițistii, iar concluzia e

neasteptată, căci, în conformitate cu logica ficțională, unicul chip pe care putea să-l vadă (nu să-l ghicească, să-l presupună, să-l suspecteze, ci să-l vadă!) B, era chiar al său. Atunci, este el cu adevărat vinovat? Exegeții au presupus, pornind de la aceste amănunte, că, de fapt, vocea narativă care relatează totul ar fi chiar a lui B, dar face acest lucru într-un mod extrem de insidios, fiind un „maestrul disimulărilor textuale”.²⁰ Doar în acest fel lumea ficțională își redobândește coerența, iar cititorul participă în clarificarea resorturilor care au pus în mișcare totul, în conformitate cu opinia exprimată de Bolaño, conform căreia „Asasin sau detectiv, trebuie să alegi; nu există altă posibilitate pentru ființa umană.”²¹

Interesant este însă că și cititorul este implicat în permanență în jocurile textuale imaginate de Bolaño. Numai că lectorul nu va intra, așa cum, poate, ar fi fost de așteptat, în rolul detectivului, ci în acela al unui judecător care trebuie să evalueze atent implicațiile faptelor relatate și ale evenimentelor petrecute. E adevărat că în povestirea polițistă de factură tradițională rolul cititorului devenea, pe parcurs, acela de detectiv, numai că autorul *Convorbirilor telefonice* intenționează să submineze prin toate mijloacele acest model, pe care îl consideră revolut. Astfel încât, de la încercarea autorilor formați după modelul (post)realismului, de a descoperi, alături de vocea naratorului și de cititorul intrat în rolul de simbolic detectiv, identitatea vinovatului (și, eventual, de a-l prinde ori chiar de a-l pedepsi), Roberto Bolaño pune în discuție însăși problema identității – care, însă, în povestirea aceasta, devine prin excelență imagine a măștii, semn al tuturor măștilor și convențiilor sociale și ale lumii contemporane, în ansamblul său. Cu alte cuvinte, acum nu chipul definește identitatea posibilului vinovat, nici personalitatea ori faptele acestuia, ci masca pe care el și-o construiește și pe care o poartă, ajungând, treptat, să considere că dincolo de ea nu mai există nimic. De altfel, în mod simbolic, semnul acesta al golului, al vidului (existențial sau nu) apare în text încă de când numele personajelor dispar, fiind reprezentate excusiv de inițiale, ca într-un joc de șah, unde contează în primul rând mișcarea și intuirea, cu un pas înainte, a posibilelor mutări ale adversarului. La nivelul strict al desfășurării acțiunii, singurul moment în care este identificat asasinul are loc imediat după visul lui B, cel care spune, când se trezește, că i-a văzut chipul.

Interesant este, de asemenea, că Roberto Bolaño construiește, aici, o adevărată poetică a ambiguității, pentru că, dacă, pornind de la aceste cuvinte, cititorul e tentat să-l identifice pe B însuși cu criminalul, exact de la aceleași cuvinte am putea face și încercarea de a-l exonera pe B de orice vinovăție. Căci acel chip pe care-l vede B nu primește, cel puțin la nivel strict textual, și o identitate definită, e un chip lipsit de nume și de însușiri, aceasta fiind și drama profundă a lui B, elementul esențial și punctul nodal al textului construit în jurul culpabilității sau nevinovăției protagonistului. Ca să punem altfel

problema, ne putem întreba, ca cititori, dacă în momentul în care vede acel chip în vis B nu cumva nu-și recunoaște propriul chip. Sau ar putea recunoaște chipul, dar nu și masca (socială) pe care respectivul o poartă. Atunci, dincolo de această mască socială, se află sau nu vreun chip – a se citi, o identitate definită? În alte texte ale lui Bolaño, identitatea personajelor e adesea în mișcare sau transformare, supuse jocului interșanjabilității, așa cum o dovedește vocația autoficțională a autorului. În povestirea de față avem un vis în care subiectul vede ceea ce pare a ști deja, însă dintr-un unghi diferit, ceea ce, evident, oferă cititorului o perspectivă anamorfoică, semnificațiile, ca și imaginea reflectată, multiplicându-se parcă la infinit. Iar această ambiguitate a anamorfozei apare și în modul în care funcționează strategiile ironiei de care se folosește Bolaño în *Convorbiri telefonice*, totul fiind focalizat în revelația visului. Dar dacă, totuși, B nu e vinovat, ci doar trăiește o dureroasă identificare, o neașteptată dedublare cu criminalul? Căci până și X, victima, e convinsă (asta se vede din relatarea ulterioară făcută de fratele ei) că B e cel care îi telefonează fără să vorbească, deși cititorul știe că B a procedat astfel o singură dată. Simbolic, încă înainte ca asasinatul să aibă loc, victima, X, suprapusese imaginea ucigașului peste cea a fostului iubit de care se despărțise. Exact această revelație, că X l-a crezut pe el autorul apelurilor anonime (implicit, al viitoarei crime) îl destabilizează complet pe B și îl determină să se îndoiască și el, la rândul său, de sine. Dureroasa perplexitate și teroarea/oroarea de a se simți vinovat chiat și fără vină îl doboară.

Ceea ce generează totul, neașteptata revelație – de astă dată, nu a cititorului, ci a protagonistului – e confuzia între identitate și alteritate, incapacitatea de a distinge între eul profund și mască, între sine și alteritatea periculoasă. Căci B vede în vis un chip generic, al nimănui și al tuturor, iar la trezire, va vedea în oglindă propriul chip, pe care-l recepționează ca fundamental străin. Care e al său, teoretic, dar care, personajul nemaisimțind identificarea cu sinele și nemiareceptând ca atare propria identitate, poate fi al criminalului, al celui vinovat – dacă nu de altceva, cel puțin pentru a nu fi reușit să împiedice despărțirea de X. Motivul dublului se insinuează pe nesimțite în text, la fel ca și în celebra ficțiune borgesiană *Moartea și busola*, unde în final detectivul devine imagine, oglindă, reduplicare a criminalului... Atunci, chiar dacă nu a comis crima, mai este oare nevinovat B, mai poate fi el nevinovat? Mai poate fi cineva nevinovat într-un univers al permanentelor oglindiri? Nu e cumva chiar mai grav să fii nevinovat și să nu ai absolut nici o explicație logică cu privire la modul în care s-au petrecut faptele care au determinat sfârșitul tragic al persoanei iubite? Stephanie Decante Araya a semnalat, în textul acesta, o adevărată „izotopie a chipului”,²² care poate fi analizată în relație cu ideile lui Giorgio Agamben cu privire la identitatea lipsită de persoană, câtă vreme în jurul acestei identități lipsite de

chip pe care B o vede în vis și pe care o contemplă în oglindă se învârtă și se construiește dinamica textului lui Bolaño, dar și a întregii sale opere narative, pentru care povestirea *Convorbiri telefonice* reprezintă o veritabilă cheie de lectură și o simbolică introducere. Masca devine identitate, iar identitatea se vede lispită de chip, de aici confuzia, neliniștea, nesiguranța trăite de B, caracteristici ale societății contemporane și ale pierderii progresive a legăturii cu sinele pe care omul lumii de azi o experimentează.

Interesant este, de asemenea, că modul în care autorul tratează tema identității determină, în *Convorbiri telefonice* și, din nou, în întreaga operă a lui Bolaño, o autoexilare de care majoritatea personajelor scriitorului chilian nu pot scăpa sau pe care și-o asumă. Masca, oglinda, visul devin, pe rând, simboluri ale înstrăinării, ale însingurării și ale dificultății (imposibilității?) comunicării, nimic altceva decât expresii ale unui dureros exil de sine, unic, în intensitatea și dramatismul său, în întreaga literatură contemporană. Borgesian de-a dreptul, Bolaño tratează, și nu tocmai tangențial, și problema complicității cititorului devenit, simbolic, dublu al criminalului, și, deci, pe aceea a pierderii inocenței prin intermediul actului istorisirii și al receptării. Nu putem vorbi despre narațiune și justiție, ci despre narațiune și aducere în prim plan a existențelor anonime care par a scăpa, de fiecare dată, atenției noastre, ca cititori. Bolaño își provoacă lectorul să mediteze asupra capacității proprii de a găsi sensul adevărat (altfel spus, de a citi corect!) evenimentele și faptele ce marchează existența cotidiană, dar și asupra curajului de a duce lectura până la capăt, indiferent de consecințe, indiferent cine ar putea fi, în acest context, vinovatul – sau victima.

Note:

1. Roberto Bolaño, *Entre paréntesis* (Barcelona: Anagrama, 200), 40-46.
2. *Ibid.*, 43.
3. Jorge Volpi, „Bolaño, epidemia”, în *Bolaño salvaje*, eds. Edmundo Paz Soldano, Gustavo Faveron Patriau (Barcelona: Candaya, 2008), 194.
4. Benedict Anderson, *Comunidades imaginadas. Reflexiones sobre el origen y la difusión del nacionalismo* (Mexico: Fondo de Cultura Económica, 1993), 22.
5. Claudio Guillén, *El sol de los desterrados. Literatura y exilio* (Madrid: Sirmio, 1995), 87.
6. Giorgio Agamben, „Política de exilio”, în *Archipelago*, no. 26-27 (1996): 43.
7. Sebastian Figueroa, „Exilio e retorno en la obra de Roberto Bolaño”, în *Boletín Hispanico Helvético* 21 (2013): 192.
8. Sebastian Figueroa, „Exilio interior y subjetividad post-estatal. El gaucho insufrible de Roberto Bolaño”, în *Revista chilena de literatura*, no. 72 (2008): 149-161.
9. Figueroa, „Exilio”, 192-193.
10. *Ibid.*, 194.
11. *Ibid.*, 196.
12. *Ibid.*, 197.
13. Bolaño, *Entre paréntesis*, 67.
14. Roberto Bolaño, *Convorbiri telefonice*. Traducere și note de Dan Munteanu Colán (București: Editura Leda, 2011).
15. Javier Lopez Quintans, „Elementos de transgresión en *Llamadas telefónicas, Putas asesinas y El gaucho insufrible* de Roberto Bolaño”, în *Revista de Filología y Linguística de la Universidad de Costa Rica* 42, no. 2 (2016): 46.
16. Bolaño, *Entre paréntesis*, 123.
17. Lopez Quintans, „Elementos de transgresión”, 48.
18. Ricardo Piglia, *Formas breves* (Buenos Aires: Grupo Editorial Temas, 1999), 91.
19. Nanne Timmer, „Identidad sin rostro o rostro sin identidad en *Llamadas telefónicas* de Roberto Bolaño”, in *Bolaño en sus cuentos*, eds. Paula Aguilar, Teresa Basile (Leiden: Almenara, 2015), 95.
20. *Ibid.*, 96.
21. *Bolaño por sí mismo*. Entrevistas escogidas (edición revisada) (Santiago de Chile: Ediciones Universidad Diego Portales, 2011), 109.
22. Stephanie Decante Araya, „*Llamadas telefónicas*, claves para una escritura paratopica”, în *Roberto Bolaño, una literatura infinita*, ed. Fernando Moreno (Poitiers: Centre de Recherches Latino-americanes, Archives, Université de Poitiers, 2003), 127.

Bibliography:

- Bolaño, Roberto. *Convorbiri telefonice* [Phone Calls]. Traducere și note de Dan Munteanu Colán. Bucharest: Editura Leda, 2011.
- Bolaño, Roberto. *Entre paréntesis* [Between Parentheses]. Barcelona: Anagrama, 2004.
- Braithwaite, Andrés ed. *Bolaño por sí mismo. Entrevistas escogidas (edición revisada)*. Santiago de Chile: Ediciones Universidad Diego Portales, 2011.
- Agamben, Giorgio. “Política de exilio.” *Archipelago*, no. 26-27 (1996).
- Anderson, Benedict. *Comunidades imaginadas. Reflexiones sobre el origen y la difusión del nacionalismo*. Mexico: Fondo de Cultura Económica, 1993.
- Araya, Stephanie Decante. “*Llamadas telefónicas*, claves para una escritura paratopica.” In *Roberto Bolaño, una literatura infinita*, edited by Fernando Moreno. Poitiers: Centre de Recherches Latino-americanes, Archives, Université de Poitiers, 2003.
- Figueroa, Sebastian. “Exilio e retorno en la obra de Roberto Bolaño.” *Boletín Hispanico Helvético* 21 (2013).
- Figueroa, Sebastian. “Exilio interior y subjetividad post-estatal. El gaucho insufrible de Bolaño, Roberto.” *Revista chilena de literatura*, no. 72 (2008).
- Guillén, Claudio. *El sol de los desterrados. Literatura y exilio*. Madrid: Sirmio, 1995.
- Quintans, Javier Lopez. “Elementos de transgresión en *Llamadas telefónicas, Putas asesinas y El gaucho insufrible* de Roberto Bolaño.” *Revista de Filología y Linguística de la Universidad de Costa Rica* 42, no. 2 (2016).
- Piglia, Ricardo. *Formas breves*. Buenos Aires: Grupo Editorial Temas, 1999.
- Timmer, Nanne. “Identidad sin rostro o rostro sin identidad en *Llamadas telefónicas* de Roberto Bolaño.” In *Bolaño en sus cuentos*, edited by Paula Aguilar and Teresa Basile. Leiden: Almenara, 2015.
- Volpi, Jorge. “Bolaño, epidemia.” In *Bolaño salvaje*, edited by Edmundo Paz Soldano and Gustavo Faveron Patriau. Barcelona, Candaya, 2008.

SENECA ȘI CLAUDIUS. APOTEOZĂ RĂSTURNATĂ

Alexandra CIOCĂRLIE

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
G. Călinescu Institute of Literary History and Theory
Personal e-mail: aciocarlie@gmail.com

SENECA AND CLAUDIUS. THE OVERTURNED APOTHEOSIS

Life's trials determined Seneca to radically modify his attitude towards the emperor Claudius. Exiled by Claudius, Seneca tries to gain the emperor's benevolence by an encomiastic writing hidden under the form of a consolation for an influent figure from Claudius' court, the imperial freedman Polybius. Due to the interventions of Agrippina, Seneca returns to Rome in order to become the mentor of the teenager Nero. After Claudius' suspect death by poison, Seneca writes a grim lampoon directed against him. In this satire, Seneca is attacking the practice of apotheosis, in other words, the assimilation of the dead sovereigns with the gods, and inserts an apologetic passage for the new emperor Nero.

Keywords: Seneca, Claudius, apotheosis, political satire, consolatory work

După moartea împăratului Claudius otrăvit de cea de-a patra lui soție, Agrippina, tânărul succesor la tron Nero a organizat funeralii somptuoase și i-a conferit defunctului titlul de zeu, glorificare atribuită odinioară lui Augustus, întemeietorul dinastiei. Tacit explică ipocrizia ucigașei în stare să recurgă la orice mijloc spre a-și vedea fiul la cârma statului, dar în același timp dornică să-și celebreze victima în cel mai spectaculos mod: „Se decretează pentru Claudius onoruri divine și ceremonia înmormântării se săvârșește întocmai ca aceea pentru Augustus, deoarece Agrippina nu voia să rămână mai prejos decât străbunica ei Livia în ce privește fastul” (*Anale*, XII 69)¹. Pe de altă parte, istoricul surprinde reacția anturajului la gesturile fățarnice ale celor implicați în asasinat. La comemorarea lui Claudius cât timp Nero „înșiră vechimea neamului” ori numărul mare al „triumfurilor dobândite de strămoșii împăratului, atât vorbitorul, cât și ascultătorii aveau o înfățișare gravă”, tot astfel a fost urmărit „cu bunăvoință

și când aminti de activitatea literară” a suveranului și de faptul că în timpul domniei sale „nu s-a abătut asupra imperiului nicio năpastă din afara hotarelor”. În schimb, când a început să vorbească „despre simțul lui de prevedere, de înțelepciunea lui, nimeni nu-și mai stăpâni râsul” (*Anale*, XIII 3). Suetoniu consemnează, de asemenea, ostentativele „demonstrații de pietate” prin care Nero „îi făcu lui Claudius mărețe funeralii, îi pronunță discursul funebru și-l trecu în rândul zeilor” (*Nero*, IX)². Biograful reține însă și faptul că mai târziu el și-a dezvăluit complicitatea la omorul comis de mama lui „numind cu expresia greacă «hrană a zeilor» ciupercile cu care otrăvisese pe Claudius” și și-a arătat disprețul față de tatăl său vitreg prin felul cum „îi întina memoria cu tot felul de insulte, în vorbe și fapte, acuzându-l uneori de nebunie, alteori de cruzime” (*Nero*, XXXIII). Satiricul Iuvenal insistă la rândul lui asupra echivocului acestei omucideri însoțite de proslăvirea supremă: „Ciuperca Agripinei va fi fost deci mai puțin vătămătoare, dacă

n-a tăiat suflarea decât unui bătrân, făcându-l să coboare... în cer” (VI 620-623)³. Pliniu cel Tânăr opune devoțiunea autentică a lui Traian față de tatăl său adoptiv Nerva omagiilor nesincere ale altor principii la adresa înaintașilor: „I-ai adus cinstire acestui împărat, în primul rând prin lacrimi, așa cum se cădea pentru un fiu, apoi prin temple, fără să-i imiți pe aceia care au făcut tot așa, dar cu alte intenții”. În interpretarea panegiristului, Tiberius i-a acordat apoteoza lui Augustus „ca să poată introduce acuzația de lezmajestate”, iar Nero lui Claudius „în bătaie de joc”. Titus l-a onorat în același chip pe Vespasian și Domițian pe Titus, dar „primul, pentru ca să fie socotit fiul, celălalt fratele unui zeu” (*Panegiricul lui Traian*, XI)⁴. După mai mult de un secol de la desfășurarea evenimentelor, Dio Cassius subliniază și el dubla natură a crimei: „Agrippina și Nero simulară nesfârșită jale pentru cel ce-l ucisese și-l înălțară spre ceruri pe cel pe care îl scosese pe o targă de la banchet”. În falsa preamărire este angajat încă un personaj cu o atitudine la fel de ambiguă ca a protagoniștilor, observă istoricul. E vorba de Seneca, dascălul lui Nero, autorul elogiului mortuar citit de proaspătul împărat pentru predecesorul său, dar și al unui pamflet nemilos care îl discreditează pe Claudius și ia în răs practica apoteozei, „o scriere intitulată *Apokolokyntosis*, adică «Prefacerea în dovleac»” (*Istoria romană*, LX 35)⁵. Ca substitut derizoriu al însemnelor divine bostanul simbolizează farsa jucată unui ins cu ambiții deșarte.

Satiră menipee în tradiția celor compuse de Varro, lucrarea în cauză respectă canoanele genului și îmbracă în haine comice un conținut grav, îmbină proza și versurile, împletește stilul familiar cu cel înalt, solemn. Scriitorul imaginează cu vervă caustică ascensiunea la cer și coborârea în infern a lui Claudius în încercarea de a-și găsi locul potrivit în lumea umbrelor. De la început, prezentarea celor întâmplate din momentul morții lui în 13 octombrie 54 se cere pusă la îndoială. Parodiind declarațiile de imparțialitate ale istoricilor autorul, condamnat odinioară de Claudius la exil, anunță că nu se va „lăsa influențat nici de amintirea jignirilor nici de recunoștință”⁶. Cel care înfățișează faptele refuză însă să garanteze veridicitatea spuselor sale: „Dacă cineva mă va întreba de unde știu că aceste lucruri sunt adevărate, din capul locului îi voi răspunde numai de voi avea poftă. Cine m-ar putea constrânge? [...] Dar dacă aș avea chef să răspund, aș spune tot ce mi-ar sta pe limbă”. Somat să-și certifice aserțiunile printr-o depozitie credibilă, el invocă în derădere doar spusele senatorului care a pretins sub jurământ că a fost de față la înălțarea în văzduh a Iuliei Drusilla, sora lui Caligula, divinizată după moarte de senat: „Cine a cerut vreodată martori de la un istoric? Totuși, dacă e nevoie să aduc un chezaș, întrebați-l pe cel care a văzut-o pe Drusilla suindu-se la cer. [...] Vând ca sigure și neîndoielnice toate câte le-am auzit de la el” (I). Naratorul va lăsa și în alte ocazii să planeze dubile referitoare la autenticitatea istorisirii.

De pildă, după ce reproduce ultimele cuvinte ale lui Claudius că are impresia că s-a scăpat pe el, relativizează această afirmație grotescă cu precizarea „dacă a făcut-o cu adevărat, nu știu: însă e drept că se scăpa mereu pe toate” (IV). Ulterior, reconstituie aventurile împăratului în adunarea zeilor pe baza informațiilor primite de la un ins dispus să-și întărească vorbele prin legământ solemn: „Este de prisos să mai povestesc cele ce s-au petrecut după aceea pe pământ. Căci le știți și voi foarte bine [...] Ascultați mai bine ce s-a întâmplat în cer: cel care mi le-a povestit se jură că nu m-a mințit” (V). După expunerea schimbului de replici al olimpienilor cu privire la soarta lui Claudius, declară, cu reticența unui istoric serios, că nu poate reda și argumentele lui Ianus pentru că nu există o consemnare scrisă: „Întrucât scribul notar n-a putut să urmărească vorbele lui, nu voi reproduce nici eu cuvântarea, ca să nu pun alte cuvinte în locul celor rostite de Ianus” (IX). Departe de a susține obiectivitatea relatării, autorul sugerează de mai multe ori că totul stă sub semnul plăsmuirii. În chip similar, la începutul *Istoriei adevărate*, descriere a unei călătorii fabuloase în tărâmurii imaginare, Lucian din Samosata anunță că va înfățișa doar peripeții născocite de el: „...de vreme ce nu aveam de povestit nimic adevărat – căci nu avusesem parte de nicio întâmplare interesantă – m-am întors către minciună, dar o minciună cu mult mai cinstită decât ale altora, fie și numai pentru aceea că eu nu mint când spun că mint”. Avertismentul către cititori este limpede, povestirea nu va conține niciun dram de adevăr, totul fiind doar o invenție agreabilă: „Așadar, scriu despre lucruri pe care nici nu le-am văzut, nici nu le-am trăit, nici nu le-am aflat de la alții, și mai ales lucruri ce de fapt nici nu există, nici nu pot exista în nici un chip. De aceea, cei ce le citesc trebuie să nu le creadă cătuși de puțin”⁷.

În *Apokolokyntosis* se dezbate pe larg dacă merită Claudius să fie trecut la deces în rândul zeilor aidoma altor principii romani dinaintea sa și totodată e pusă în cauză legitimitatea apoteozei ca practică a decernării statutului divin prin decret senatorial. Deși nu mai acceptă să facă declarații publice, senatorul care a adevărit ascensiunea la cer a Drusillei poate autentifica și parcursul similar al lui Claudius. Ca administrator al Viei Appia, el deține postul de observație ideal, de vreme ce pe aici au fost readuse la Roma după moarte trupurile lui Augustus și Tiberius în vederea deificării: „Vrând, nevrând, el e nevoit să vadă toate câte se petrec în cer. A fost pus să supravegheze Via Appia, pe unde știm cu toții că s-au urcat la zei atât divinul August, cât și Tiberiu” (I). În Olimp, zeul suprem îl însărcinează pe Hercule să cerceteze originea lui Claudius, intrusul sosit în adunare (V). Înălțat la cer pentru faptele sale eroice comise pe pământ, fiul lui Iupiter cu muritoarea Alcmena are o bună calificare pentru o astfel de anchetă. Semizeul care a dobândit dreptul de a sta alături de nemuritori îl susține pe Claudius în tentativa lui de a atinge o poziție

similară. În schimb, cel dintâi care intervine în sfatul ceresc arată că defunctul nu se încadrează în accepțiunea dată divinității de diferitele școli filosofice. În plus, el respinge dorința lui Claudius de a obține oficial condiția de zeu după ce a fost cinstit deja ca atare de către britani în sanctuarul de la Camulodunum, deși tradiția romană interzice zeificarea suveranilor în viață: „...nu-î e de ajuns că are un templu în Britania, unde i se închină barbarii și invocă ca pe un zeu ființa acestui nebun, încercând să și-o facă prielnică” (VIII). La controversa din Olimp Ianus se referă la „demnitatea zeilor” când arată că „nu trebuie împărțită orbește în dreapta și în stânga cinstea de a fi zeu”. După ce atrage atenția că „odinioară era mare lucru să ajungi zeu”, sacralizare devenită acum „o vorbă goală”, el preconizează o normă generală, iar nu o simplă măsură îndreptată împotriva lui Claudius: „...începând din această zi, să nu mai fie făcut zeu nimeni dintre cei care trăiesc doar din rodul ogoarelor” (IX). Dimpotrivă, Diespiter sprijină în limbaj juridic apoteoza lui Claudius în temeiul înrudirii sale cu ceilalți împărați romani care au dobândit deja acest rang: „...întrucât divinul Claudiu este rudă de sânge cu divinul August și totodată cu divina Augusta, bunica sa, pe care el însuși a făcut-o zeiță, [...] propun ca divinul Claudiu să fie considerat zeu începând din această zi, cu drepturile depline hărăzite celor ce au devenit nemuritori înaintea sa”. Acest statut privilegiat ar trebui înscris în *Metamorfozele* lui Ovidiu, poem care înregistrează divinizarea lui Romulus și a lui Caesar și face aluzie la cea a lui Augustus, adaugă Diespiter. Sugestia are în vedere apoteoza oricărui împărat roman, merituos sau nu, precum și operele literare care validează o astfel de practică (IX). Disputa legată de soarta postumă a lui Claudius este tranșată prin intervenția lui Augustus, el însuși beneficiar al înălțării la cer. Fondatorul imperiului amintește de numeroasele victime ale lui Claudius trimise la moarte fără a li se acorda drept de apărare și conchide că, prin înclinațiile native și prin purtare, el nu justifică primirea onorurilor divine: „Dacă faceți zei de teapa lui, nimeni n-o să vă mai creadă zei nici pe voi” (XI). Opinia lui Augustus triumfă asupra celorlalte, așa încât Claudius este alungat din Olimp fiind trimis în Infern sub escorta lui Mercur. Confuzia cu privire la situația sa persistă o vreme printre oameni. În timp ce străbate Via Sacra, el vede alaiul de la propriile funeralii, „cea mai frumoasă dintre înmormântări” întrucât cei de la Curte „nu se uitaseră la cheltuieli, ca să afle toată lumea că înmormântau un zeu” (XII). Umbra libertului Narcissus obligat să se sinucidă la ordinul Agrippinei îi întâmpină în Infern pe fostul împărat și pe însoțitorul lui celest cu exclamația: „...ce mai e și asta, vin zeii printre oameni?” (XIII). De fapt, Claudius urmează să primească osânda eternă decisă de judecătorul Eac și să-și ocupe locul de veci alături de marii păcătoși ai lumii.

Personajul central al scrierii lui Seneca nu are cum să fie socotit zeu câtă vreme reprezintă opusul principelui ideal. Defectele sale fizice sunt evidențiate din primul

moment. Claudius este șchiop și intră în scenă „cu pași inegali” (I). La sosirea în Olimp, acest om în vârstă „cu părul albit zdrăvan de tot” își „tăra după el piciorul drept” (V). Vorbirea neclară și tremurul lui îi împiedică pe nemuritori să-și dea seama cu cine au de-a face: „...nu putea pricepe nimeni ce amenințări bolborosea el, căci dădea mereu din cap”. Însărcinat de Iupiter să afle de unde vine ciudatul vizitator, Hercule are impresia că trebuie să dea piept din nou cu o făptură de spaimă asemenea celor răpuse în faimoasele sale isprăvi: „La întâia privire, Hercule s-a tulburat strașnic, ca unul care nu apucase să înfrunte toți monștrii. A văzut chipul unui ins dintr-un neam necunoscut, un mers neobișnuit, o voce răgușită și împleticită, care nu aparținea vreunei fiare pământene [...] a socotit atunci că a ajuns la a treisprezecea muncă” (V). După ce Febra personificată dezvăluie că el s-a născut în ținutul galilor, Claudius izbucnește într-un potop de vorbe nedeslușite, manifestare de violență și de slăbiciune totodată: „...se aprinse tot și se puse să mormăie mâniaș, cât putea de tare. Nimeni nu pricepea ce spune el. De fapt el porunceă să fie dată Febra pe mâna călăului” (VI). Când îl iscodește pe Claudius despre neamul lui într-o declamație de „actor de tragedie”, Hercule remarcă imperfecțiunile fizice ale celui chestionat: „Ce-i băguiala asta cu tulbure glas turuită? Clătinătorul tău cap l-a ivit ce popor și ce țară?” (VII). După cum observă Augustus, trupul plin de beteșuguri al acestuia pare „zămislit pe când zeii erau mânioși”. Căutând să-i convingă pe olimpieni să nu-l primească între ei pe urmașul său, cel dintâi împărat al Romei atrage atenția asupra bălbâielii lui și îl provoacă să rostească limpede câteva cuvinte: „...să spună iute trei vorbe și, dacă izbutește, n-are decât să mă ia cu el ca sclav” (XI). Pe drumul spre Infern, cel refuzat de zeii din cer își întâlnește propriul cortegiu funebru cu atât de mulți cântăreți „încât chiar Claudiu i-ar fi putut auzi” în pofida surzeniei sale. Cântecele de jale în amintirea lui îi subliniază în derâdere încetineala: „Cu elanu-i rapid/ El putea birui/ pe cei sprinteni la fugă” (XI). În fața tribunalului lui Eac, singurul avocat al apărării este Publius Petronius, „vechi tovarăș” și „om demn de elocința lui Claudiu”, împărtășindu-i cusurul de vorbire (XIV). Pe de altă parte, împăratul apare ca ins stupid, obiect al amuzamentului lui Mercur, cel mai ager dintre zei, care „se desfătase totdeauna din pricina minții lui Claudiu” (III). Bocetul parodic îi evidențiază prin antifrază inteligența și curajul de neegalat: „Cum s-a stins de sublim/ Cel atât de mintos/ Un viteaz cum n-a fost/ Niciun om pân-acum” (XII). Departe de a semnifica erudiția și seriozitatea, predilecția lui pentru exprimarea în elină și râvna de a scrie opere istorice pline de acribie sunt luate în răs ca manifestări ale pedanteriei și vanității auctoriale: „Claudiu se bucură că și aici sunt filologi; speră că va găsi loc chiar și pentru *Istoria* scrisă de el. De aceea și răspunse cu un vers homeric” (V). Într-un portret deloc măgulitor, carențele intelectuale ale

protagonistului le dublează pe cele fizice.

Întrebat de Hercule unde s-a născut, Claudius arată că provine din Ilion ca descendent al Iulio-Claudianilor, ceea ce determină comentariul că în cazul unui cărmaci atât de nociv pentru propria cetate adecvat ar fi epitetul de nimicitor al Troiei (V). Oricum, Febra corectează declarația arătând că locul de baștină al lui Claudius este Lugudunum, astfel că el poate fi socotit gal, apreciere certificată de comportamentul său distructiv similar celui al compatrioților lui Brennus care au invadat Roma în secolul al IV-lea a. Chr.: „Omul acesta toarnă numai minciuni [...] s-a născut la Lugudunum [...] E gal curat. Din pricina asta a cucerit Roma, așa cum îi șade bine unui gal” (VI). Dându-și seama că în fața lui Hercule nu se bucură de aceeași trecere ca în capitala imperiului, Claudius acceptă validitatea unei expresii proverbiale cu privire la *gallus* □ termenul pentru „cocos” dar și pentru „gal” □, ceea ce îi confirmă o dată în plus ascendența provincială, nepotrivită pentru un conducător al Romei: „Cocoșul e stăpân doar în găinațul său” (VII). Pe de altă parte, obârșia lui Claudius pare să-i fi încurajat generozitatea în acordarea cetățeniei romane. Când Mercur îi cere unei Parce să-l ajute pe Claudius să-și dea sufletul, Clotho își explică întârzierea prin dorința de a-i oferi acestuia răgazul să extindă drepturile civice la cât mai mulți provinciali, inițiativă deranjantă pentru romanii neași: „...mă gândeam să-i mai las nițel timp ca să apuce să-i facă cetățeni și pe cei câțiva care au mai rămas nefăcuți; căci era hotărât să îmbrace în togă pe toți grecii, galii, hispanii, britanii” (III). Nu întâmplător, Diespiter, zeul italic al luminii susținător al lui Claudius în încercarea de a dobândi un loc în Olimp, este calificat drept „mărunt agent de schimb”, traficant care „vindea și ceva drepturi de cetățean roman” (IX). Ca și însușirile sale fizice ori intelectuale, originea împăratului nu corespunde cerințelor obișnuite.

Pe parcursul călătoriei în cer și în Infern sunt dezvăluite pe rând cusururile lui Claudius, mari sau mici. Dintre păcate, cel mai grav pare a fi ușurința de a ucide. De la început, mândros împotriva Febrei care i-a deconspirat extracția provincială, el face semn să fie executată „cu brațul lui slăbănog, bun numai pentru a ordona să se taie capul oamenilor” căci crede că dispune și pe lumea cealaltă de puterile discreționare de la Roma (VI). Făcând o lungă listă a victimelor lui Claudius dintre rude și apropiați, Augustus se opune primirii lui în rândul zeilor pentru că, în pofida aparenței blajine, el condamnă pe oricine la moarte fără ezitare: „...chiar dacă vi se pare că n-ar putea omorî nicio muscă, ucidea oamenii tot atât de ușor cum iese câinele la zaruri” (X). În Infern, împăratul este interpelat de mulțimea celor asasinați din porunca lui: „Cine altul ne-a trimis aici, dacă nu tu, ucigaș al tuturor prietenilor tăi?” (XIII).

Împătimit al soluționării litigiilor, Claudius îi amintește lui Hercule cum împărțea „dreptatea toată vremea înaintea templului” său „ascultând pe avocați

și și noapte” (VII). Această râvnă nu exclude predilecția pentru judecata sumară și expeditivă, temei al reproșurilor lui Augustus: „...spune-mi, divine Claudiu, de ce i-ai condamnat pe toți pe care i-ai trimis la moarte, înainte de a cerceta învinuirile, înainte de a-i lăsa să se apere?” (X). Dintre inovațiile sale în materie, notabilă e favorizarea avocaților în dauna jurisconsultilor specialiști în dreptul tradițional. De altfel, lucrurile revin la normal prin restabilirea ordinii profesionale abia după dispariția celui care patronase noul sistem pervertit: „Toți erau bucurosi; poporul roman umbla încoace și încolo, căci se simțea liber. Numai Agatho și câțiva avocați plângeau, dar de bună seamă din toată inima. Jurisconsultii ieșeau la lumină, galbeni la față, firavi, abia trăgându-și sufletul, ca unii care abia atunci își recăpătau puterile” (XII). Bocetul batjocoritor pentru Claudius reține de asemenea preferința sa pentru o justiție rapidă și părtinitoare: „Jeliți pe bărbatul/ Ce în stare a fost/ Mai curând decât toți/ Să împartă dreptatea/ Ascultând la proces/ Doar o singură parte,/ Mai adesea niciuna./ Dar ce judecător/ Ar conduce atâtea/ Judecăți într-un an?” (XII).

În călătoria pe lumea cealaltă, Claudius lasă la iveală mai multe atitudini blamabile ori doar bizare manifestate de-a lungul domniei. Încrederea lui excesivă în libertăți care nu se sfiesc să treacă peste dispozițiile imperiale este deconspirată cu ocazia tentativei de a condamna Febra la moarte: „Poruncise să se reteze capul Febrei, dar ai fi crezut că toți sunt libertăți săi, căci nimeni nu-l lua în seamă” (VI). În Infern Claudius capătă rolul de a-l servi pe un libert, poziție subordonată care evocă răsturnarea socială introdusă de împărat la Roma prin privilegierea acestor indivizi de origine umilă: „Eac l-a încredințat pe Claudiu libertului său Menandru, spre a-i sluji ca secretar în anchetele sale” (XV). Lăcomia suveranului e sugerată ironic în pledoaria lui Diespiter ca succesul lui Caligula să fie divinizat pentru a se putea așeza la masa austeră a lui Romulus și a împărți cu acesta niște napi fierbinți (IX). Lipsa de vigoare în politica externă face obiectul bocetului parodic care aclamă așa-zisele isprăvi războinice ale celui dornic să supună regatul part, Britania sau chiar Oceanul: „El putea birui/ Pe cei sprinteni la fugă/ Și să-mprăștie pe/ Răzvrătiții de parți/ [...] El sili pe britanii/ Cei de peste țărâmul/ Cunoscutele mări/ [...] Să își plece grumazul/ Sub cătușa lui Romulus./ Poruncindu-i să tremure/ Și Oceanului sub/ Rânduiala cea nouă/ A securii romane” (XII). Permisivitatea față de cultele orientale răspândite la Roma în timpul stăpânirii sale transpare indirect din strigătul victimelor lui Claudius la apariția sa în Infern. Aclamațiile acestora le imită pe cele ale fidelilor lui Isis și Cybele care celebrează revenirea la viață a lui Osiris și Attis: „Ca din pământ au răsărit o seamă de inși care băteau din palme și cântau: «L-am găsit: să ne bucurăm»” (XIII).

Seneca aduce în discuție în mai multe rânduri altă

trăsătură rușinoasă a lui Claudius, patima pentru jocurile de zaruri interzise de vechile legi ale Romei. Augustus atrage atenția că urmașul său ucidea la fel de lesne cum iese o combinație proastă la zaruri (X). Bocetul rezervă o secțiune poezilor de curte care și-au sporit averea la masa de joc: „Jeluiți-l la fel./ O, poezilor noi./ mai cu seamă și voi/ Ce în stare ați fost/ Să vă îmbogățiți/ Prin cornetul de zaruri” (XII). Cazna eternă menită lui Claudius la tribunalul lui Eac, replică derizorie a chinurilor lui Sisif și Tantal, este de a căuta să azvârle zaruri cu un pahar spart: „Au propus să se stabilească o nouă pedeapsă, născocită pentru Claudiu o trudă zadarnică, în care el să descopere o dorință amăgitoare, fără sfârșit și fără împlinire. Iată-l [...] umblând mereu după zarurile care cădeau din cornet, fără a izbuti vreodată să joace cumsecade cu ele” (XIV). Exprimată în versuri, sentința se dovedește la fel de crâncenă ca aceea rânduită marilor nelegiuți din Infern: „...printre degete chiar îi alunecă veșnic/ Zarul cel înșelător; pe furiș strecurându-se, scapă,/ Cum, chiar în clipa când piscul de munte acuș îl atinge,/ De pe grumazul lui Sisif alunecă cruda povară!” (XV).

Cu defectele sale mari sau mici, în parte atestate istoric⁸, Claudius cel nevrednic de rangul divin merită în schimb să primească numele de „principe al Saturnalelor”; calificarea trimitând la dezordinea generală instituită în timpul domniei lui, asemănătoare celei din perioada sărbătorilor din decembrie: „...n-ar fi obținut titlul de zeu nici dacă l-ar fi cerut lui Saturn a cărui lună o prăznuia tot anul” (VIII). Sugestia gravă implică renunțarea la regulile normalității într-o lume pe dos. Nu e de mirare că după moartea lui Claudius un jurisconsult persecutat de el le amintește avocaților care îi deplâng dispariția că răsturnarea rânduielilor firești nu poate dura la nesfârșit: „Vă spuneam eu vouă: n-or să fie mereu Saturnale” (XII).

Satira menipee a lui Seneca își discreditează personajul principal și totodată pune în discuție procedee ale literaturii înalte care oferă o imagine eroică asupra lumii. Mai multe pasaje homerice în elină apar cu sens deviat în relatarea despre aventurile postume ale lui Claudius. De la început, Hercule îl somează pe fostul suveran să-și declare originea cu o formulă din *Odiseea*, I 170: „...a vorbit, cum șade bine unui grecotei «Care ți-e neamul? Cetatea ta care-i? Părinții tăi cine-s?»”. Citatul familiar oricărui om cultivat, cum era de fapt soțul Agrippinei, determină o replică în termenii din *Odiseea*, IX 39: „Claudiu se bucură că și aici sunt filologi [...] De aceea și răspunse cu un vers homeric, dorind să arate că de fapt el este împărat «Tocmai din Iliion vântul m-a dus până la țarmul ciconic». Comentariul referitor la atitudinea cărmuitorului față de concetățenii nimiciți chiar de el se inspiră din aceeași sursă reluând exprimarea din *Odiseea*, IX 40: „Versul următor, tot homeric ar fi fost, însă, mai aproape de adevăr: «Iliion unde surpat-am cetatea, stărpind pe localnici»” (V). Capabil să observe

multe înaintea și înapoia lui, Ianus cel cu două fețe este asemuit, printr-un calificativ din *Iliada*, III 109, bătrânului Priam cu o lungă experiență de viață: „...este bărbat tare isteț, căci totdeauna vede «și în față și în spate»” (IX). Recomandarea lui Ianus ca muritorii să nu mai primească onoruri divine întrebuițează cuvintele din *Iliada*, VI 142 și VIII 486: „...să nu mai fie făcut zeu nimeni dintre cei care «trăiesc doar din rodul ogoarelor» sau dintre cei pe care-i hrănește «ogorul ce grâne ivește»” (IX). Două imagini din *Iliada*, I 591, respectiv XV 18, despre sancționarea lui Hefaistos și a Junonei de către Iupiter pun în evidență cruzimea lui Claudius, mai cumplit în furia sa decât zeul suprem: „Uită-te la Iupiter, care domnește de atâta vreme. Numai lui Vulcan i-a rupt un picior căci «L-a înșfăcat de picior, din lăcașul ceresc azvârlindu-l». S-a mâniat pe nevastă și a atârnat-o în văzduh” (XI). Numărul victimelor împăratului este măsurat cu o sintagmă din *Iliada*, IX 385: „A ucis 35 de senatori, 221 de cavaleri romani, iar dintre oamenii de rând, «cât nisipul și pulberea drumului»” (XIV). Câteva stihuri vergiliene furnizează și ele repere ale distanței dintre lumea epică și cea satirică. De la prima sa apariție, Claudiu se înfățișează ca versiune derizorie a unui personaj de epopee, mersul lui schiopătat aducând cu al micului Iulus, fiul lui Enea, surprins în *Eneida*, II 724: „...l-a văzut pe Claudiu făcând drumul «cu pași inegali»” (I). Îndemnul lui Mercur către Clotho de a înlesni înlocuirea lui Claudius cu un cărmaci mai destoinic reia povața din *Georgicele*, IV 90 pentru apicultorul sfătuit să elimine din stup matca nevrednică: „Fă o dată ceea ce trebuie făcut «Stinge-l și-un altul mai bun să domnească-n palatul său liber»” (III). Precizarea momentului morții lui Claudius se face prin parodierea epopeilor la modă, cu exces de referințe mitologice întortocheate și obscure: „Iată că Cynthia biruitoare-și sporise regatul;/ Iarna cea hâdă lipsea de odoarele-i mândre bogata/ Toamnă și-n vreme ce Bacchus tot îmbătrânea la poruncă,/ Culegătorul zăbavnic strângea mult răritu-i ciorchine. Socot că aș vorbi mai limpede dacă aș arăta că era luna octombrie, a treia zi înainte de idele lui octombrie” (II). Tot astfel, *Apokolokyntosis* valorifică în chip amuzant și tragedia, altă specie literară nobilă. Un vers din lucrarea dramatică a lui Euripide *Cresphontes* despre alaiul prietenilor care îl înconjoară pe răposat bucurându-se că a scăpat de greutatea vieții descrie înlocuirea vechiului stăpân al palatului cu tânărul său succesori: „În ce-l privește pe Claudiu, toți cer într-un glas «Voi cu urale, cu chiot să-l scoateți afară din casă»” (IV).

Satira menipee a lui Seneca exploatează parodic genuri literare diverse. Cum am văzut deja, povestirea debutează prin declarația solemnă a autorului că nu va ține seama „nici de amintirea jignirilor și nici de recunoștință”. Anulată numaidecât prin nesiguranța cu privire la autenticitatea relatării, expresia imită o sintagmă uzuală în istoriografie, de pildă, „*sine ira et studio*” / „fără ură și părtinire” din deschiderea *Analelor* lui Tacit. Dezbaterea

despre locul convenit lui Claudius după moarte aduce în discuție problema naturii divinității. Naratorul menționează disputele dintre înțelepți la fel de greu de tranșat ca stabilirea momentului real al decesului lui Claudius, vestit cu întârziere din rațiuni politice: „Nu pot să-ți precizez ora: mai ușor se înțeleg între ei filosofii decât orologiile” (II). Un reprezentant al olimpienilor respinge, prin examinarea surselor livești, ideea că împăratului i s-ar potrivi definiția epicureică sau stoică a divinității. O frază a lui Epicur, transmisă de Diogenes Laertios, X139, exclude apropierea de formula beatitudinii divine prin neintervenția în ordinea cosmosului ori în destinul oamenilor: „Nu poate să fie zeu epicureu «care n-are nicio încurcătură el însuși și nici n-o pricinuieste altora»”. Concepția adepților stoicismului că divinitatea s-ar confunda cu universul de formă sferică e persiflată cu un fragment dintr-o satiră menipee a lui Varro: „Oare un zeu stoic? Cum ar putea fi rotund, adică «fără cap, fără puță», așa cum spune Varro. Văd, e drept, că are ceva de zeu stoic în el: n-are nici căpățână, nici inimă” (VIII). Mai mulți poeți latini sunt citați în răspăr în pamfletul lui Seneca. Discrepanța dintre tentativa lui Claudius de a atinge cerul și comportamentul nedemn al celui angajat într-o căsătorie incestuoasă cu nepoata sa Agrippina e evidențiată printr-un vers al arhaicului Ennius: „Eu nu știu ce face în patul său și iată că acum «scrutează întinderea cerului»” (VIII). Un pasaj dintr-o satiră a lui Lucilius pune în lumină inadecvarea dintre sobrietatea lui Romulus și lăcomia lui Claudius care ar vrea să-i calce pe urme întemeietorului legendar al Romei trecut după moarte în rândul zeilor: „...întrucât trebuie să existe cineva în statul roman care să poată «înghiți napi fierbinți» împreună cu Romulus, propun ca divinul Claudiu să fie considerat zeu” (IX). Câteva extrase din lirica latină capătă sens schimbat în diatriba împotriva lui Claudius. Tărâmul subpământean este descris printr-o imagine din elegia lui Catul la moartea vrăbiuței (III 12): „Cyllenius l-a luat pe Claudiu de ceafă și l-a târât în Infern, «Tocmai de unde se zice că nimeni nu se întoarce»” (XI). Câinele lui Pluto care îl întâmpină după moarte pe Narcissus are alura horatiană din oda I 13, 33: „Narcissus a ajuns într-o clipă la poarta lui Dis, unde stătea tolănit Cerberul sau, cum spune Horațiu «Fara cu-o sută de capete»” (XIII). Ecourile literare răstălmăcite de Seneca înalță doar pentru a discredita mai eficient apoteoza eșuată a lui Claudius.

În pamfletul la adresa fostului împărat intervine la un moment dat un pasaj encomiastic în cinstea succesurii sale. După ce Mercur o îndeamnă pe Clotho să-l ajute pe soțul Agrippinei să-și dea obștescul sfârșit pentru a-i lăsa locul pe tron unui conducător mai vrednic, Parcele retează existența lui Claudius și totodată îi torc o soartă aurită lui Nero, noul monarh. Fragmentul în versuri insistă asupra opoziției destinului celor două personaje de rang înalt. În timp ce Clotho răsucesce pe „fusul sinistru” și apoi rupe firul vieții lui Claudius cel „becisnic”,

Lachesis îi pregătește mărețului Nero fuiorul cel mai de preț anunțând o epocă aurită: „Lâna cea ieftină iat-o schimbată-n metal de valoare./ Veacuri de aur coboară într-una pe firul cel splendid./ [...] desfac norocoasele fire./ Măinile pline le bucură caiere încântătoare./ [...] Tort mățos se înșiră pe fusu-n rotire”. Dacă olimpienii vor refuza să-l admită pe vârstnicul și pocitul Claudius alături de ei, Apollo, care le asistă pe Parce, îl consideră pe tânărul și arătosul Nero egalul său în har poetic: „... trăiască mai mult decât toți muritorii/ Cel care-mi seamănă mie la chip și-i frumos ca și mine./ Fără a-mi fi mai prejos în cântare sau în glas”. Interesul lui Claudius pentru istoriografie atrage batjocura lui Seneca, în schimb pasiunea muzicală și poetică a lui Nero este înfățișată în cele mai măgulitoare cuvinte. Apollo anunță noua domnie ca pe o reinstaurare a dreptății pe pământ: „...reda-va/ Veacuri fericite trudiților oameni și legilor graiul”. Sosirea lui Nero, comparat anterior lui Lucifer și Hesperus, se aseamănă chiar răsăritului soarelui: „Tocmai cum [...] Soarele lumea contemplă cu fală/ [...] Astfel apare și Cezar, pe-un astfel de Nero admiră/ Roma. Obrazul său strălucitor cu o blândă văpaie/ Arde, la fel ca frumosu-i grumaz sub șuvoiul de plete”. Favorizat de zei, „acest bărbat minunat” ar trebui să cârmuiască Roma pe alt drum decât Claudius, speră Seneca, sfetnicul tânărului principe (IV). Oda cea mai exaltată este inclusă în cel mai necruțător pamflet de scriitorul obișnuit să trăiască în preajma palatului imperial.

Pe cu totul alt ton scria Seneca despre Claudius în *Consolația pentru Polybius* anterioară cu un deceniu satirei menipee din *Apokolokyntosis*. E drept, împrejurările erau mult diferite. Din 41 scriitorul se afla în exil în Corsica unde fusese trimis sub acuzația de adulter cu Iulia Livilla, nepoata lui Claudius, ca urmare a intrigilor Messalinei, cea de-a treia soție a împăratului. În 44 Seneca a încercat să obțină anularea condamnării printr-o lucrare adresată secretarului a *libellis* care se ocupa cu petițiile sosite la Curte. Consolația prilejuită de moartea în floarea vârstei a fratelui lui Polybius era menită, de fapt, să-l împlânzească pe suveranul de care depindea revocarea surghiunirii. Apropiată în intenție *Tristelor* și *Ponticelor* lui Ovidiu, opera encomiastică nu și-a atins scopul: filosoful a rămas în exil încă cinci ani, el revenind la Roma în 49 după moartea Messalinei. Potrivit lui Dio Cassius, odată cu dispariția lui Claudius Seneca a repudiat scrierea închinată lui Polybius încercând chiar să distrugă copiile existente: „...îi cultiva în așa măsură pe Messalina și libertii lui Claudius încât, din insula în care se afla în exil, le adresă o carte, plină de elogii la adresa lor, căreia mai târziu, de rușine, îi șterse scrisul” (*Istoria romană*, LXI, 10).

În întreaga consolație cuvintele de îmbărbătare pentru libertul îndoliat se îmbină cu elogiul adus lui Claudius. Slujirea împăratului ar trebui să dea sens oricărei existențe indiferent de greutatea înfruntate, susține în mai multe rânduri Seneca. E drept, la moartea cuiva atât

de drag, Polybius resimte „durerea cea mai mare ce-i era cu putință – Cezar fiind în viață” (II)^o. Răposatul n-ar fi dorit, însă, ca mahnirea pricinuită de dispariția lui să-i facă pe cei rămași în viață să-și neglijeze preocupările favorite și obligațiile față de șeful statului: „Crezi că fratele tău poate [...] să voiască să te vatăme cu chinul tău, să te îndepărteze de îndeletnicirile tale, adică de studiu și de Cezar?” (V). Favorit al suveranului, Polybius n-are cum să-și ascundă sentimentele câtă vreme e o persoană publică aflată în atenția tuturor: „...cu mult timp în urmă, afecțiunea Cezarului te-a înălțat într-un rang înalt, iar studiile tale te-au condus tot într-acolo” (VI). De fapt, ceea ce vrea să-i amintească autorul exilat secretarului lui Claudius într-o pledoarie *pro domo* este că, prin natura sarcinilor sale, el are capacitatea de a interveni în favoarea unor năpăstuiți pe care n-ar trebui să-i abandoneze nici în momentele de mare tristețe: „...ca să te poți îngriji de lacrimile celor aflați în primejdie și care doresc să ajungă la îndurarea Cezarului, trebuie să-ți usuci lacrimile tale” (VI). Când invocă soarta să-i permită urmașului lui Caligula nu doar „să primească aceleași triumfuri ca și tatăl lui, și altele noi”, dar mai ales „să îndrepte și să pună la loc tot ce a lovit nebunia principelui de mai înainte”, Seneca se gândește la propria situație de proscris care speră în bunăvoința unui împărat în stare „să vindece neamul omenească [...] deja de mult timp slăbit și în suferință”. De vreme ce a asistat la numeroase dovezi de milostivire față de „atâția oameni suferinzi după atâția ani îndelungați de dizgrație pe care el i-a scos și i-a dus în lumină”, filosoful are convingerea că se va bucura de o îngăduință similară: „...nu pot să mă tem că pe mine singur mă va trece cu vederea”. Contrapusă ferocității impulsive a lui Caligula, indulgența lui Claudius oferă nădejde oricărui surghiunit, declară scriitorul: „...rodnică ți-e clemența, Cezar! Pe exilați îi faci să trăiască o viață mai liniștită decât au avut, până de curând, sub Gaius, chiar cei mai de vază! [...] datorită ție, așa cum se bucură de un hotar pentru cruzimea sortii, tot așa au și o speranță într-o soartă mai bună și liniște în clipa prezentă” (XIII). Încurajările adresate lui Polybius au tot timpul în vedere calitatea sa de mijlocitor al petițiilor către împărat.

În opinia lui Seneca, existența lui Claudius constituie cel mai bun remediu pentru durerea secretarului cu mari obligații față de augustul personaj: „Când vrei să uiți de toate, gândește-te la Cezar. Privește câtă credință îi datorezi pentru bunăvoința lui față de tine, câtă strădanie”. Suveranul poartă grija supușilor săi dincolo de propria ființă, la rândul lor, cei care îi dau ascultare trebuie să i se consacre integral neglijându-și sentimentele: „De când Cezar s-a dedicat lumii, s-a smuls lui însuși și, ca și stelele ce-și urmează cursul fără oprire, nici lui nu-i este îngăduit să se oprească sau să înfăptuiască ceva pentru sine. [...] nu-ți este cu putință să te lași nici în seama plăcerii, nici a durerii, nici a vreunui alt lucru, căci îi ești dator lui Cezar întreaga

ta persoană”. Pentru cel care îl prețuiește pe cârmuitor mai mult decât pe sine simplul fapt că acesta trăiește constituie mulțumirea supremă neîntinată de vreun necaz personal: „În el se află toate ale tale, el ține loc de toate. Dacă îți îngădui să plângi pentru ceva câtă vreme acesta este în viață, atunci dai dovadă de o prea neînsemnată recunoștință față de fericirea ta” (VII). Dispariția prematură a fratelui, înțeleasă ca repaus etern într-un tărâm al liniștii, se lasă contrapusă traiului celor rămași în urmă, al împăratului, mai cu seamă: „Nu privi așadar cu ochi răi soarta fratelui tău: se odihnește. Este, în cele din urmă, liber, la adăpost, veșnic. Cezar este încă în viață și toate vâstarele lui sunt în viață, tu însuși ești în viață și frații lui: pe toți v-a păstrat” (IX). S-ar zice că prezența principelui constituie o alinare eficientă pentru orice chin îndurat de cei aflați sub oblăduirea lui: „...doar faptul de a-l vedea pe Cezar și a te gândi la el nu este oare cea mai temeinică mângâiere?” (XII). Condiția de intelectual a lui Polybius îi oferă șansa de a-l purta mereu în cuget pe conducătorul țării. Dacă acesta este de față, suferința proprie nu îl atinge, în lipsa lui, când tristețea riscă să i se strecoare în suflet, eruditul secretar care i-a transpus pe Homer în latină și pe Vergiliu în greacă are ocazia de a immortaliza în scris cele mai de seamă realizări imperiale: „Scrie atunci despre înfăptuirile Cezarului tău, pe cât îți stă în putință, pentru a fi cunoscute peste secole prin mărturia unui apropiat” (VIII). Imaginea lui Claudius perpetuată prin opera lui Seneca nu este însă cea encomiastică din *Consolație pentru Polybius*, ci aceea caricatural-grotescă din *Apokolokyntosis*.

Condiția divină a împăratului, obiectul viitoarei dezbatere satirice, este menționată deja în scrierea închinată lui Polybius, desigur, în alt sens decât în pamflet. Pentru secretarul său de încredere, suveranul e asimilat nemuritorilor capabili să îndepărteze orice suferință omenească: „...cât timp îți vei aținti privirile asupra zeului tău, tristețea nu va găsi drum către tine, iar Cezar va fi stăpân peste tot ce este în tine” (VIII). Prea puțin militărosul Claudius care „conduce țările și demonstrează că este mai bine să apere imperiul cu binefaceri decât cu forța armelor” îi oferă libertului său „destulă apărare, destulă consolare”, încât acesta își poate stăvili plânsul la simpla întrezărire a maiestății conducătorului de natură zeiască: „...de câte ori din ochi îți țâșnesc lacrimi, întoarce-ți-i către Cezar: se vor usca la vederea divinității celei mai mari și mai luminoase”. Omagierea lui Claudius include urarea ca olimpienii să-i acorde trai lung, o glorie egală cu a maiestuosului său bunic și un sfârșit apoteotic prin înălțarea pe tărâm celest: „Zeii și zeițele să-i îngăduie să viețuiască vreme îndelungată pe pământ! Să fie pe potriva faptelor divinului Augustus, anii de viață să-i fie mai mulți! [...] Târziu, abia în vremea nepoților noștri, să se dezvăluie ziua în care neamul său îl cheamă la cer!” (XII). Cel surghiunit de Claudius nu se declară victimă a acestuia, ci, dimpotrivă, favorizat de principe câtă vreme l-a cruțat

de condamnarea la moarte intervenind în favoarea sa cu o putere supraomenească: „...m-a ținut atunci când, împins de soartă, m-am prăbușit și, în căderea mea, m-a așezat la pământ cu blândețe, cu cumpătarea mâinii sale divine: a rugat senatul în numele meu și nu doar că mi-a dat viața, dar a și cerut-o pentru mine” (XIII). Remarcabil prin înțelepciune și darul vorbirii – calități care îi voi fi negate cu strășnicie în *Apokolokyntosis* –, Claudius ar fi cel mai în măsură să tămăduiască orice suferință cu formulările lui profetice, încărcate de un prestigiu aproape sacru: „...ți-a pus înainte, cu memoria lui atât de stăruitoare, toate pildele care te puteau împinge înspre seninătatea spiritului, ți-a desfășurat preceptele tuturor înțelepților, cu elocința care-i este proprie [...] nimeni altcineva nu poate juca mai bine rolul de consolator: cuvintele, spuse de el, vor avea o altă greutate, rostite fiind ca niște oracole; autoritatea lui divină va reduce violența durerii tale” (XIV). Urmașul celui numit mereu „divinul” Augustus poate invoca drept dovadă a atotputerniciei destinului încercările la care au fost supuse rudele sale slăvite mai apoi prin apoteoză: „... nimic nu este sacru și de neatins pentru soartă, de vreme ce a îndrăznit să-i ducă la înmormântare pe membrii acelei familii de unde urma să-și ceară apoi zeii” (XVI). Atitudinea demnă în clipe de cumpănă a acestor principii acceptați între cei de sus ar trebui să fie un model pentru oricine, crede Seneca: „... se cuvine așadar să-ți ațintești privirile asupra tuturor celor despre care ți-am vorbit puțin mai înainte, fie înălțați la cer, fie apropiați, și să înduri cu liniște soarta /.../ se cuvine să imiți tăria cu care ei au îndurat durerile și strădania cu care le-au învins, atât cât le este cu putință oamenilor să meargă pe urme divine” (XVII). Remarcabil prin însușiri, împăratul slujit de Polybius este de stirpe zeiască.

Cum am văzut, imaginea lui Claudius diferă mult între *Consolație pentru Polybius* și *Apokolokyntosis*: în prima lucrare principele se arată puternic, înțelept și milostiv, în cea de-a doua este nevolnic, stupid și crud. Unele teme sunt tratate în sens opus: inițial Claudius are un loc rezervat printre zei fiind menit apoteozei după moarte,

asemenea înaintașilor săi iluștri, ulterior el este alungat dintre olimpici cărora nu le merită compania. Anumite detalii comune leagă în chip insolit cele două scrieri. Predilecția pentru jocurile de zaruri este incriminată în ambele opere ca trăsătură degradantă pentru un suveran al Romei. În *Consolație pentru Polybius* împăratul rău cu o astfel de patimă înjositoare este Caligula, învinuit că s-a abandonat acestui viciu chiar când avea loc ceremonia funebră pentru sora sa Drusilla: „Gaius Caesar [...] nu a fost de față la funeraliile surorii sale, nu a împlinit doliul cuvenit, ci juca zaruri în vila lui de la Alba. [...] Rușine a imperiului! Pentru un principe care-și plângea sora, zarurile au fost consolarea!” (XVII). Atitudinea infamantă care l-a caracterizat pe unul din cei mai odioși tirani ai Romei va deveni o însușire distinctivă a lui Claudius cel nedemn de a fi cinstit postum prin apoteoză.

În apologia *Essai sur les règnes de Claude et de Néron et sur la vie et les écrits de Sénèque pour servir d'introduction à la lecture de ce philosophe* (1778-1782), Diderot caută să-l disculpe de acuzația de oportunism pe scriitorul care a avut atitudini opuse față de Claudius în împrejurări diferite. În opinia enciclopedistului – consilier al împărătesei Caterina a II-a a Rusiei, conștient de riscurile apropierea de un monarh autoritar –, filosoful n-ar fi putut compune astfel de lucrări contradictorii decât dacă și opera aparent gravă ar ascunde intenții batjocoritoare: „Ori Seneca nu e autorul *Consolației către Polybius*, ori aceasta este o satiră, ori Seneca n-a scris *Transformarea în dovleac*” (II 90)¹⁰. Închipuindu-se destinat al consolației, Diderot ezită între mai multe interpretări greu de armonizat cu însușirile intelectuale, dacă nu și cu cele morale, ale gânditorului latin: „M-am pus în locul lui Polybius: am primit opera, am citit-o și mi-am zis: Ori Seneca își bate joc de mine și de împărat și e un insolent, ori e un laș, ori e un prost... Un om care are atâta spirit ca Seneca nu se expune unei astfel de dileme mai ales când solicită o favoare” (II 91). Impasul fiind greu de depășit, o soluție accesibilă rămâne contestarea paternității scrierii.

Note:

1. Tacitus, *Anale*, traducere de Andrei Marin (București: Editura Științifică, 1964).
2. Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari*, traducere de David Popescu și C. V. Georoc (București: Editura Științifică, 1958).
3. Iuvenal, *Satire*, prefață, traducere de G. Guțu (București, Univers, 1986).
4. Plinius cel Tânăr, *Opere complete*, traducere de Liana Manolache (București: Univers, 1977).
5. Cassius Dio, *Istoria romană*, traducere de Adelina Piatkowski, vol. 3 (București: Editura Științifică, 1985).
6. Seneca, *Apokolokyntosis*, Petroniu, *Satyricon*, traducere de Eugen Cizek (București: Editura pentru literatură, 1967).
7. Lucian din Samosata, *Istoria adevărată*, traducere de Florica Bechet (București: Paideia, 2000).
8. Imaginea ridicolă a lui Claudius construită în satira menipee a lui Seneca pe un ton zeflemitor este confirmată de scrieri istorice serioase. De pildă, în secțiunea consacrată lui din *Viețile celor doisprezece Cezari*, Suetoniu vorbește despre metehnele împăratului: sănătatea șubredă și slăbiciunile fizice (II, III, IV), bălbâiala, tremurul capului și al membrilor (XXX), neputința

de a se concentra (XXXIX, XL), cruzimea și ușurința de a condamna la moarte (XXIX, XXXIV), impulsivitatea și inconstanța (XV, XVI), mania judiciară (XII, XIV, XV, XXIII), trândăvia (V, VIII), lăcomia (XXXII, XXXIII), patima pentru spectacole și jocuri de noroc (V, XXI, XXXIII), stupiditatea reală sau presupusă de cei din jur (III, IV, VI, XXXVIII), nepriceperea militară (XVII), caracterul influențabil și incapacitatea de a rezista presiunilor soțiilor și ale libertților (XXV, XXVIII, XXIX), lipsa de fermitate (XXXV), mânia oarbă (XXXVIII). În *Anale*, Tacit îl acuză pe Claudius că este slab de minte (XI 28), moale, șovăitor și nevrednic (XI 28, 31, 33, 34, 35, 36, 37; XII 1, 42), dar și pornit spre mânie, crud și impulsiv (XI 35, 37), împătimit de femei (XI 39; XII 1, 3), de spectacole (XI 11; XII 56) și de ospete copioase (XI 37, 38), susținător al provincialilor în detrimentul vechilor cetățeni romani (XI 24; XII 61, 63). În cartea a LX-a din *Istoria romană*, Dio Cassius incriminează cusururile lui Claudius: tremurul, bâlbâiala, dificultățile la mers (II), interesul excesiv pentru spectacolele de gladiatori și de teatru (XIII), slăbiciunea de a se lăsa condus de soții și libertți (II, XXXI), cruzimea (XIV).

9. Seneca, „Consolație pentru Polybius”, traducere de Ioana Costa, în Seneca, *Dialoguri*, vol. 2 (Iași: Polirom, 2004).

10. Denis Diderot, *Essai sur les règnes de Claude et de Néron et sur la vie et les écrits de Sénèque pour servir d'introduction à la lecture de ce philosophe*, în *Oeuvres*, tom 11-12, J.L.J. Brière Libraire, 1821.

Bibliography:

Bardon, Henri. *Les Empereurs et les lettres latines d'Auguste à Hadrien* [The Emperors and the latin literature / writings from August to Hadrian]. Paris: Les Belles Lettres, 1940.

Boissier, Gaston. *L'opposition sous les Césars* [The Opposition under the Caesars]. Paris: Librairie Hachette, 1875.

Cassius Dio. *Istoria romană* [Roman History], vol. 3. Transl. Adelina Piatkowski, foreword by Gh. Ștefan. Bucharest: Editura Științifică, 1985.

Cizek, Eugen. *Seneca*. Bucharest: Albatros, 1972.

Diderot, Denis. *Essai sur les règnes de Claude et de Néron et sur la vie et les écrits de Sénèque pour servir d'introduction à la lecture de ce philosophe* [Essay on the Reign of Claudius and Nero and on the Life and Works of Seneca as an Introduction to the Reading of This Philosopher]. In Denis Diderot. *Oeuvres* [Works], tom 11-12. Paris: J.L.J. Brière Libraire, 1821.

Grimal, Pierre. *Seneca sau conștiința imperiului* [Seneca or the Consciousness of the Empire]. Translated by Barbu and Dan Slușanschi, foreword and notes by Dan Slușanschi. Bucharest: Univers, 1992.

Guțu, G. *Lucius Annaeus Seneca: viața, timpul și opera morală* [Seneca: Life, Time and Moral Works]. Bucharest: Casa Școalelor, 1944.

Juvenal. *Satire* [Satires]. Foreword, translation and notes by G. Guțu. Bucharest: Univers, 1986.

Lucian din Samosata. *Istoria adevărată* [A True Story]. Translation and notes by Florica Bechet. Bucharest: Paideia, 2000.

Plinius cel Tânăr. *Opere complete* [The Complete Works]. Translation, notes and foreword by Liana Manolache. Bucharest: Univers, 1977.

Seneca. *Apokolokyntosis*. Petroniu. *Satyricon*. Translation, foreword and notes by Eugen Cizek. Bucharest: Editura pentru literatură, 1967.

Seneca/ *Dialoguri* [Dialogues], vol. 2. Translated by Vichi-Eugenia Dumitru and Ștefania Ferchedău, edited by Ioana Costa, foreword by Anne Bănățeanu. Iași: Polirom, 2004.

Suetonius. *Viețile celor doisprezece cezari* [The Lives of the Twelve Caesars]. Translated by David Popescu and C. V. Georoc. Bucharest: Editura Științifică, 1958.

Tacitus. *Anale* [The Annals]. Translated by Andrei Marin, foreword and notes by Nicolae I. Barbu. Bucharest: Editura Științifică, 1964.

REVIEW: FRANÇOIS RÜEGG, LA MAISON PAYSANNE: HISTOIRE D'UN MYTHE

Raluca MATEOC

University of Fribourg, Department of Geosciences, Faculty of Science and Medicine
Personal e-mail: ralucaanamaria.mateoc@unifr.ch

REVIEW: FRANÇOIS RÜEGG, LA MAISON PAYSANNE: HISTOIRE D'UN MYTHE

Throughout six chapters, the book approaches the construction of the “peasant house” notion since the 18th century until present-day. By means of an ethno-historical vision, the book reveals the extent to which the “peasant house” as an emblem of national culture is an intellectual or ideological contemporary construction. Through the representations and imaginary inspired by the rural house, the author thoroughly configures the history of ideas linked to diverse conceptions of living or of the habitat. The anthropology of heritage, of globalization, or rural anthropology could richly benefit from the typologies, cross-disciplinary references or visual material offered by this book.

Keywords: house, imaginary, rurality, environment, symbolism.

La maison paysanne: histoire d'un mythe is a chronological account on the emergence of the “peasant house” in Central and Oriental Europe as an object of study. Throughout six chapters, the author richly reveals the study traditions and disciplines which articulated specific ways of looking at the house, habitat or living practices. Without seeking to contribute to the encyclopedic knowledge related to *vernacular architecture*, the book aims, from a social or cultural anthropology perspective, to put the house and related objects in their ideological context in order to reveal how and when the concepts of peasant, or popular architecture, as referred to sometimes, were born and to what these categories correspond. The hypothesis of the book is that it is possible to reconstitute the cosmology, the sociology and the history of ideas of various conceptions of the habitat or of the living, according to the representations or the imaginary that the “peasant house” inspires, or yet

through the roles that we attribute to it. In other words, the ambition of the book is to discover all that the theme of the “peasant house” conceals, rather than the objects, the house and more generally the rural and indigenous habitat. What does the peasant house really consist of? Is it an object to be classified based on typologies created by architects and ethnographers, or is it a product of the imaginary and of a certain idea of rural life, born in the 19th century? These are two questions addressed by the book.

The first chapter, “The Birth of the Peasant House” establishes the circumstances in which the peasant house (*Bauerhaus*) was born, by privileging the German tradition, exemplary in various aspects, through its stress on the notion of people (*Volk*), bearer of culture (*Volkgeist*). The chapter shows how the peasant house emerged in the 19th century as an emblem of the nations. Then, it reveals how the rural habitat is studied by

representatives of various disciplines – agronomists, engineers, architects, geographers and ethnographers. These diverse disciplines which describe the peasant house converge when considering two stages in the history of rural and / or popular architecture: a primitive and quasi-immemorial stage, speaking of secondary or temporary buildings and an evolved stage which allow *ethnic groups* rather than *nations* to produce differentiated and thus, *typically national* peasant houses.¹ The sub-chapter “*Folk Architecture at the Service of the Nation*”² shows that the study of the peasant house follows the study of “national heritage”, first romantic, philosophical and esthetic. Once this heritage is institutionalized at regional and national level, the peasant house becomes the study object of folkloric ethnographers who make its inventory and celebrate it.

The chapter is “interrupted” by the author’s fieldnotes, which show how he aimed to study wooden architecture in Romania, due to its apparently well-kept traditional characteristics, without doubting the instrumentalizations that the national and socialist government of comrade *Ceaușescu* could make.³ He reveals how he proceeded for this purpose: “I had no choice but to follow my weapons and use the classical way: observe, reveal, classify, then study the evolution, reveal the common characteristics at a national, regional and local level as well as identify primitive forms that were generally re-grouped at the beginning of works as a chapter of national ‘pre-history’ and consequently more universal.”⁴ The author also reveals how his fieldwork in Romania is followed by the one in Yugoslavia, aiming to compare the folk architecture within the two countries, and provides interesting insights on ethnographic knowledge production in the two places.

A notebook of field illustrations made by the author stands between the first and second chapter, grouped in the following categories: “techniques and materials,” “colonial type street-villages,” “from the Adriatic to the Black Sea,” “between East and West.” The photographs in the section “techniques and materials” are divided in those related to plain (e.g. – half-buried building, Banat, Romania) and mountain (e.g. mixed technique of wood and earth, Apuseni Mountains, Romania) living structures. A stone house from Istria, a hay barn in Slovenia or an earth house aligned in colonial fashion from Dobruja stand in pictures from the section “from the Adriatic to the Black Sea”.

The second chapter “From the Origin of the House to the House of Origins: Paleontology and Mythology” shows that the question of the origin of the house answers the question on the *evolution of shapes*, which goes back to an initial, simple or elementary form, according to an organicist pattern. It outlines the perspectives of archaeology, paleontology, imaginary, and the naturalist school. The latter privileges a discussion on the work of Le Corbusier, who claims that that the plan of the natural

home is universal, and that it is just the technical means that evolve. Based on this idea, Le Corbusier will use in his own architectural creation a typical approach of return to the origins or pretended return to pretended origins, where all is natural and simple. This approach involves a denial of the past, of its traditions and gains, in order to come back to the purity of origins – to a paradisiac, nature state. The author differentiates this return to origins, somehow to the raw initial nature (as an austerity reform), from the romantic return to nature, of culturalist type. It is this very romantic return to the primitive and to the scenery that makes the author take an interest in architecture and peasant art at the beginning of the 20th century in order to reproduce the idealized moments in a national or nationalist state that gave among other what we call *Heimatstil* or the national-patriotic style. On the contrary, at Le Corbusier we find a quasi-religious reform movement that connects the origins (simplicity) to the most daring creations.⁵

The third chapter, “The Study of the Peasant House in its Diversity” shows how the rural habitat is the result of events which mark its (physical) environment, through factors such as roads construction, import of colonizers, liberation of serfs, militarization of frontiers, circulation of artisans. The chapter then approaches the technology of the house (description and classification) and presents typologies of houses made of key elements such as – fix or mobile living feature, technology materials used for walls (wood, stone, earth, mix etc.), materials and technologies for the roof etc. This functionalist approach is followed by more recent examples, which show how typologies are built based on geographical or environmental criteria. The author points out that, for a social and cultural anthropologist, the technological perspective is too narrow, even if, in a certain manner, it is more “scientific” and essential as a departure point. Thus, in order to understand the house, one needs to draw on social representations, and review the contribution of social sciences to the question of rural habitat. Overall, neither climate, nor comfort or available techniques explain by themselves the shape and organization of the house.

The culture of the habitat involves what the inhabitants think of their habitat as well. Therefore, as part of this endeavor, it is good to analyze the local terminology for the house, in addition to observation and description.

“The Contribution of Rural Sociology”, or the fourth chapter, shows what social sciences can bring to the study of rural habitat, by looking at three non-geographical modifying factors: the social status of the peasant and of his / her village; the family structure of the kinship system; the belonging to a political unit determining the layout of the territory. When looking at the social status of the peasant and of his / her village, the author presents some helpful and inspiring typologies for further studies. For example, the general typology of villages as established

by national ethnographers, in the Germanic tradition. The usually retained types of (traditional) villages, according to the more or less intense concentration and activity of inhabitants are : disseminated villages (in mountain villages); concentrated villages, in the plain regions, with an informal center to which a more recent part of a certain geographical form is added; villages with spaced, agricultural or pastoral houses; stretched out villages (along the rivers and the route); villages of a geometrical form (stretched out, circular, terraced, polygonal) or still villages distinguished according to their geographical position: summit, exit from a valley etc. Then, some ethnographers in Romania made a typology of villages according to ethnicity: Romanians practice the dispersed village of shepherds, Hungarians live in concentrated villages, and Saxons and Swabians in geometric ones.⁶ The author also points at the writings of national architects (in Yugoslavia) who present rural architecture as resulting from two combined factors: the geographical factor, which partially dictates the used materials; the cultural factor, which dictates forms and techniques.

The fifth chapter – “The Contribution of Social and Historical Anthropology” – insightfully takes over the example of Marcel Mauss on a “dynamic” interpretation of the habitat. The essay on the seasonal variations of Eskimo societies – a study of social morphology (1904-1905) offers an outlook on the Eskimo habitat. The latter is an ideal subject for illustrating what social anthropology can say about the built environment. Mauss’ original study stresses the alternation of seasons in order to describe the social life of the Eskimos. The author reveals how Mauss criticized approaches that we could call utilitarian through a “culturalist” or sociological approach: social life dictates the form of the habitat more than climatic conditions, despite their harshness and qualifies this critique as a socio-anthropological approach. The first section of the chapter is followed by a perspective revealing the role that the State always had in the so-called popular architecture in the privileged study region. By stressing a historical dimension (the influence of colonization in Eastern and Central Europe and the Turkish-oriental influence in the Eastern and southern part of this area on the habitat and the environment), the book takes a new perspective, the socio-political perspective of the human environment or the habitat which also includes the territorial dimension.

The chapter also includes examples of state interventions on the configuration of territory. The examples draw on the big colonization-related maneuvers taking place in Banat (englobing the current Serbian Vojvodina), the Polish Galicia and meridional Hungary, including the already-established Croatia through military borders. Here, territorial layout is essentially resumed to census undertakings, planning, control and valuing, actions which correspond to the new *Aufklaerung* entrepreneurial ideology. This

corresponds to the cartographic survey, the division of land based on its utility (fields for building, prairies, fields, forests), the relementation of water and forests as well as urbanization. The subsequently born concept of *Idealdorf* is illustrated by the testimony of a traveler at the end of the century.

The sixth chapter – “A Symbolic Interpretation of the House” – refers to the work of Bachelard and his interpretative approach. From this work, the author retains the poetics of the house, which was used by psychologists as an instrument for analyzing the human soul: an evocation of intimacy, of the cave, of the cell and the metaphoric interpretations of the word *dwelling* (*demeurer*) or *living* (*habiter*). The author the points out at Bachelard’s distinction of two fundamental imaginary characteristics of the house – verticality (polarity between the cave and the attic, corresponding to the couples rationality / irrationality or clarity / obscurity) and centrality (articulated around the idea of shelter, protection and well-being involved in the concept of hut).

The chapter is “interrupted” by field notes on the symbolic interpretation of the habitat of Val d’Anniviers, Wallis (Switzerland) in a field research done by the author in 1973, based on archives, folklore and oral history. The notes draw on the results of the research on the symbolic interpretation of the peasant and bourgeois (common to the descendants of a village) home, while leaving aside the historical and descriptive context of the habitat: “Thus, in each village one can identify two centers, a familial center representing and symbolically reuniting all dispersed property (pastures and barns) and a common – bourgeoisie center, representing the whole group of families and their property.”⁷ The symbolic interpretation of the house is then discussed through the examples of the Kabyle house, the Indian house in America, the short symbolic analysis of the Bororo village by Lévi-Strauss or an analysis of construction rites.

The conclusion – “The Peasant House: A Cumbersome Object” – sums up the idea that the study and interpretation of the peasant house belongs to a discipline or theory: architecture, urbanism, archaeology, evolutionism, diffusionism or structuralism. At the same time, aiming to read in the habitat, or, more generally, in the organization of space *the history of ideas and societies* seems one of the most pertinent enterprises. The book offers a refined lens through which to explore the uses and limits of concepts that guide anthropological work in general, such as ideas about socially constructed difference, place, tradition and modernity, community, or identity. Moreover, it paves the way for looking at the interrelationship of the house / living place with heritage making, migration and development. With this interrelationship in mind, in the following, I refer to two works.

Brumann looks at two popular pieces of local heritage in Kyoto – the Gion matsuri, arguably the most famous festival of Japan and the *kyo – machiya*, the traditional

town house⁸ – and explores the motives and meanings with which people engage the past and its remnants. The houses are a symbol of “defrosted” heritage – and a visible instance of this defrosting is the exclusive use of a house as a restaurant or shop which often requires substantial physical modifications, such as use of show windows instead of the original wooden front lattices (*kōshi*) or the replacement of raised tatami floors with street-level tiled floors. Instead of “freezing” these houses, something original has to be done with them to make their continued existence viable and meaningful, and this may involve their physical structure, uses, or both. Then, the affection for the *kyo - machia* drives both natives and newcomers, not due to collective identities, but to personal motives. At the same time, this study reveals that the key to a more comprehensive understanding of the social life of cultural heritage lies in the sufficient inclusion of emic perspectives.

Vintilă Mihăilescu follows the symbolic life of houses in Romanian post-socialist and post-peasant society⁹ departing from the claim that a house is “the most convenient and obvious way of advancing a material

claim to social distinction.” (Alfred Marshall, 1891) The paper is tracking the means and meanings of such “claims” in the case of the new households built all over the Romanian post-peasant countryside. In communism, the household is subjected to a whole range of adaptive strategies rooted in emerging rural-urban kinship and neighborhood networks. Later, “pride houses” (Mihăilescu, 2011) – houses that migrants started to rise all over the country – mirror new possibilities of consumption that have been used to embody elements of modernity” (Miller, 1995: 282).¹⁰ In the Romanian case and at first sight, “pride houses” can be best described by excess: excess of shape, excess of rooms, paintings, ornaments, a mix of influences and ongoing improvisations. Pride houses are not just show off and distinction seeking; they are material means to break through the material space of a former way of life: modernization *had* to start with households. Past items are recycled as means of genuinely *feeling* the past, not being embedded in or reproducing it. Thus, patrimony turns to a kind of state of mind.

Notes:

1. The italicized words are the author’s mark.
2. François Rüegg, *La maison paysanne : histoire d’un mythe* (Paris: Infolio, 2011), 70.
3. Rüegg, *La maison paysanne*, 50.
4. *Ibid.*, 53.
5. *Ibid.*, 105-106
6. *Ibid.*, 158.
7. *Ibid.*, 248.
8. *Machiya* translates as “town house” and applies to any traditional urban commoner dwelling, but prefixing *kyo* for Kyoto recognizes a variety of locally specific features. The two traditions are not only the most prominent in urban Kyoto but they are also connected: they were carried by the same stratum of merchants and craftspeople in the past, the festival neighborhoods are those with the most splendid *kyo-machiya*, and, in those neighborhoods, *machiya* architecture is adapted to festival participation, for example, by featuring removable street fronts for festival displays. Christoph Brumann, “Outside the Glass Case: The Social Life of Urban Heritage in Kyoto,” *American Ethnologist* 36 (2009): 295.
9. A “post-peasant society” is a representative collectivity changing in time and space according to contexts and selectively breaking through or re-appropriating some elements of its peasant heritage in order to cope with these contexts. Vintilă Mihăilescu, “‘Something Nice.’ Pride Houses, Post-peasant Society and the Quest for Authenticity,” *Cultura. International Journal of Philosophy of Culture and Axiology* 11, no.2 (2014): 10
10. Mihăilescu, “‘Something Nice,’” 83.

Bibliography:

- Brumann, Christoph. “Outside the Glass Case: The Social Life of Urban Heritage in Kyoto,” *American Ethnologist*, Vol.36, No.2 (2009): 276–299.
- Mihăilescu, Vintilă. “‘Something Nice.’ Pride Houses, Post-peasant Society and the Quest for Authenticity.” *Cultura. International Journal of Philosophy of Culture and Axiology* 11, no. 2 (2014): 83–107.
- Rüegg, François. *La maison paysanne : histoire d’un mythe*. Paris: Infolio, 2011.

DATE ARHEOLOGICE PRELIMINARE DESPRE CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA ALBA IULIA- STAȚIA DE SALVARE (1981)

Aurel DRAGOTĂ

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences
Personal e-mail: aurel.dragota@ulbsibiu.ro

PRELIMINARY ARCHAEOLOGICAL DATA REGARDING THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH FROM ALBA
IULIA-STAȚIA DE SALVARE (1981)

The present article is based upon a series of unpublished information included in the second report regarding the research developed within the Alba Iulia “Stația de Salvare” necropolis in 1981. This concise report was kept in two manuscripts written by Mihai Blăjan and discusses the investigation of a number of 250 Roman and Early Medieval graves at which are added some other complexes (three dwellings from the 8th century and a fountain from the 2nd -3rd centuries). The Roman graves belong to the two rites (inhumation and incineration) and present several variations with regard to the sepulchral pits. In the case of the Roman complexes, one can also observe brick sarcophagi that are still intact or that were ravaged or profaned during the Antiquity period. In some other situations, the already mentioned complexes were damaged by other medieval graves or by municipal and drainage works undertaken within the area of the necropolis. The funerary inventory of the deceased (children and adults) was quite diverse and was composed of buckles, gold and bronze rings, glass beads, dices made out of bone, a clay doll, fibula fragments, hair pins, nails, coins and ceramic or glass pots. As for the Early Medieval graves, part of them can be attributed to the first horizon (the cultural group Blandiana A-Alba Iulia) based on the elements of rite and funeral ritual observed. The rest belongs to the second horizon dating back from the 10th-11th centuries. The deceased (children and adults) were buried in simple pits or in sepulchral pits coated with lithic material and sometimes animal offerings (horses, sheep, bovine, remains of chicken and eggs) were found in the graves. The funerary inventory contains coins, jewelry, household items, weapons and ceramics. The investigations carried out within the necropolis are of outmost importance for the history of the Romanian space from the perspective of the political, military and religious events around 1000. The same emphasis lays also upon the implicit interferences existing between the indigenous community and the enclaves existing in this area (Bulgarians, Magyars). Furthermore, this data is likely to elucidate the situation of Christianity in the area and can also clarify the theory of the so-called “Bălgrad Voivodeship,” the occurrence of which can only be considered during Gyula’s dissidence.

Keywords: Alba Iulia, Transylvania, necropolis, Roman, Middle Ages, offering.

După publicarea primului raport¹ cu privire la cercetările de la Alba Iulia- Stația de Salvare, o serie de informații provenind din investigațiile ulterioare au rămas nepublicate.² Din acest motiv, până la publicarea monografiei necropolei se impune publicarea unor date preliminare, de natură să ofere o imagine cât mai completă asupra cercetărilor din anul 1981. Astfel, în perioada 20 februarie-22 iulie 1981 a fost cercetată zona situată la sud-vest de Stadion, dar și sectorul situat la vest de B-dul Victoriei, fiind dezvelite o serie de complexe funerare (250 morminte romane și medievale timpurii), substructii de la trei locuințe (sec. VIII e.n.) și o fântână din sec. II-III. Pe lângă acestea, un număr de aproximativ 100 de morminte romane, ar fi fost afectate și distruse de lucrările edilitare (turnarea pavajului parcarii), realizate în acest sector pe latura de vest a Stadionului.

Din cele 74 morminte romane dezvelite, un număr de 37 aparțin ritului incinerăției iar restul sunt de inhumație. Adâncimea gropilor mormintelor de incinerăție este cuprinsă între 30-80 cm, ajungând uneori până în stratul aluvionar negricios sau brun. Forma gropilor prezintă mai multe variante: oval-alungită (18) cu dimensiuni de 60x40 cm și 120x60 cm, dreptunghiulară nearsă (M. 636, M. 656, M. 657, M. 661), cu groapa rotundă, cu diametrul de 90 cm (M. 695) și în formă de albie (M. 535, M. 623), cu dimensiunile de 190x75 și 165x60 cm, ce erau purificate ritual prin ardere. Un caz aparte este reprezentat de M. 585 ale cărui resturi cinerare au fost depuse într-o casetă paralelipipedică, realizată din fragmente de cărămizi așezate pe cant în groapa sepulcrală. Nu este singurul caz, deoarece și M. 506, orientat ENE-VSV, avea o grămăjoară de oase umane calcinate depuse pe fundul unui sarcofag roman din cărămizi. Acest sarcofag era suprapus pe latura de sud de M. 503, (dată incertă) iar pe latura de NNV de membrele inferioare ale defunctului din M. 504 (sec. X).

În cazul gropilor sepulcrale nearse, forma și conturul acestora a putut fi stabilit pe baza ariei de difuziune a resturilor cinerare dar și prin diferențierea cromatică a solului. Destul de frecvent, mormintele cu groapa de formă ovală sau de albie (M. 535, M. 555, M. 586, M. 623, M. 678), purificate prin ardere prezintă pe fund o crustă de pământ roșu-maroniu (1-4 cm), arsă progresiv din interior spre exterior. În al doilea rând, s-a observat o arcuire la bază și o evazare spre partea superioară a gropii sepulcrale.

În ceea ce privește orientarea complexelor funerare, se pot distinge următoarele variante: NV-SE (M. 567, M. 623), NE- SV (M. 519, M. 535, M. 555, M. 661, M. 674, M. 689, M. 696, M. 699), NNE-VSV (M. 646, M. 657), N-S (M. 541, M. 565, M. 566, M. 647, M. 648), SSE-NNV (M. 573, M. 586, M. 656) și ENE-VSV (M. 636, M. 646, M. 657, M. 673). Se întâlnesc morminte cu forma oval-alungită (60x70 cm; 70x30/45 cm; 120x60 cm), cu pereții gropii nearși dar care conțin resturi de oase arse, lemn carbonizat și cărbune în pământul de umplură (M. 525, M. 565, M.

567, M. 646). Alteori, resturile cinerare erau vărsate în strat pe fundul gropii (grosime 2-8 cm) sau erau depuse în grămăjoară (M. 566, M. 573), fie în zona centrală (M. 673) fie la capete. Se pare că, la groapa sepulcrală a ajuns o cantitate redusă din osemintele scheletului, deoarece la rugul funerar se practica o selecție. Împreună cu resturile/bucățile de cărbune și cenușă, s-a observat o prezență frecventă a anumitor elemente osteologice, precum: dinți, fragmente de craniu, coaste, epifize și diafize de oase lungi, etc. Cantitatea de resturi cinerare, starea fragmentară și culoarea oaselor calcinate (albă, violetie) este diferită de la un mormânt la altul, în funcție de anumiți factori: gradul de incinerare, selecția efectuată la rug și vârsta defunctului/defunctei. Se întâlnesc morminte de adult-maturi (M. 566, M. 573) și de adolescenți (M. 565, M. 596).

Inventarul funerar al defunctului, existent la momentul incinerării a fost destul de variat: cataramă (M. 596, M. 636), inele din aur (M. 646) și bronz, mărgelă din sticlă (M. 586), zaruri din os (M. 586), fibule fragmentare, ace de păr (M. 566), cuie și monede (M. 519, M. 636, M. 646, M. 674, M. 676, M. 692, M. 694, M. 719). Tabloul inventarului funerar este completat de fragmente ceramice provenite din vase sparte ritual și aruncate pe rugul funerar sau în groapa sepulcrală la momentul incinerării. O dată cu resturile osoase incinerate, vărsate în groapă, s-a aruncat peste ele și vasul în care au fost transportate. În cazul vaselor ceramice, se distinge castronul (M. 596, M. 657), farfuria, fructiera cu picior și strachina care se asociază cu 1-2 ulcioare (M. 566, M. 586, M. 623), cana, oala, unul sau două opaițe (M. 623), vase de sticlă întregi sau sparte etc., depuse de-a lungul pereților longitudinali, în partea centrală sau la unul din capetele gropii.

Din punctul de vedere al repartiției în mormântărilor pe grupe de vârstă s-au identificat schelete de copii de la vârsta de sugar până la adolescent, dar și resturi osoase provenind de la indivizi adulți (maturi și senili) de ambele sexe. Unele morminte depuse la adâncime mică au groapa și conținutul acesteia răvășite în antichitate și la începutul evului mediu, datorită înmormântărilor succesive, a suprapunerii complexelor funerare și a lucrărilor agricole. Din acest motiv, resturile funerare ale unor morminte de incinerăție și inventarul pertinent (monede, ceramică, etc.) au fost culese din pământul de umplură al gropilor unor morminte medieval timpurii (M. 686).

Mormintele de inhumație se întâlnesc în aceeași arie în care s-au identificat cele de incinerăție. Din cele 37 de morminte, majoritatea (27) au scheletele depuse în sicrie de lemn și numai 10 sunt reprezentate prin sarcofage din cărămidă.

Gropile mormintelor de copii din prima grupă sunt săpate în solul aluvionar brun-negricios până la 60-70 cm, iar cele de adulți pătrund în stratul argilos galben până la adâncimea de 160-170 cm. După forma acestora avem morminte cu conturul oval-alungit (M. 546, M. 619,

M. 655, M. 700), cu dimensiunile de 70 x 40 cm și 155 x 45 cm sau 120 x 80 cm și 135 x 80 cm (M. 661, M. 709) și trapezoidale (M. 534, M. 587, M. 654), cu dimensiunile de 100 x 50-35 cm și 180x60/65 cm.

Scheletele de copii și adulți-maturi de ambele sexe erau depuse unul câte unul în fiecare mormânt. Majoritatea defuncțiilor au fost depuși în decubit dorsal, în sicrie de scânduri de lemn prinse la capete în cuie din fier. Copiii au osemintele macerate, păstrate sub formă de praf sau sunt reprezentați prin fragmente de craniu și diafizele oaselor lungi. Scheletele indivizilor adulți-maturi se păstrează relativ bine cu excepția celor răvășite și exhumate în antichitate prin profanarea gropilor sepulcrale. Poziția mâinilor a putut fi precizată doar la cinci schelete. Semnalăm indivizi cu ambele mâini îndoite din cot și așezate cu palmele pe abdomen (M. 587) și bazin (M. 709) ori cu mâna stângă (M. 546) sau dreaptă (M. 633 și M. 599) întinsă de-a lungul corpului și cealaltă îndoită din cot și așezată cu antebrațul pe abdomen.

Orientarea indivizilor este atât de variată încât nu putem preciza o regulă generală în dispunerea mormintelor: N- S (M. 502, M. 618, M. 631, M. 700); S-N (M. 554, M. 619); E-V (M. 587, M. 597, M. 709); V-E (M. 651); ENE-VSV (M. 484); NNE-SSV (M. 302, M. 557, M. 530); SV-NE (M. 633, M. 653, M. 698, M. 705) și SSE-NNV (M. 302, M. 557, M. 530). Scheletul din M. 589 mai păstra doar oasele bazinului și membrele inferioare fragmentate, cu genunchii aduși în față și călcâiele îndoite spre șezut, în poziție chircită, iar adultul din M. 618 zăcea într-o poziție nefirească, lăsând impresia că în urma unei lovituri puternice aplicate la cap, care i-a cauzat decesul violent (temporalul drept spart în antichitate), a fost înmormântat în stare muribundă. M. 587 era suprapus tot de un mormânt din epoca romană (M. 492), identificat răvășit.

O treime din morminte (9) aparțin unor copii sugari și adolescenți, iar celelalte complexe funerare adăpostesc indivizi din grupele de vârstă adult-matur și senil, de ambele sexe. Scheletele erau însoțite de o cană sau o oală întregă ori spartă (M. 302, M. 484, M. 589, M. 709, M. 711) așezată la cap, lângă umărul stâng, în apropierea bazinului (M. 589) sau la călcâi (M. 619). Alături de vase remarcăm prezența opaițului (M. 554), a monedei (M. 554, M. 587, M. 702) și a mărgelilor (M. 633, M. 654). Gropile înhumațiilor suprapun, intersectează și uneori sunt suprapuse de mormintele de inhumație, incineratie și, la rândul lor, au fost deranjate de cele feudale timpurii. Spre exemplu, scheletul din M. 654 avea treimea superioară a femurelor, tăiată de groapa sarcofagului roman M. 655.

Mormintele de inhumație cu sarcofage din cărămidă (9/ M. 539, M. 556, M. 559, M. 561, M. 653, M. 655, M. 703, M. 717, M. 718) au gropile săpate la adâncimi mai mici cuprinse între 30- 55 cm (M. 539, M. 559) și mai mari, cuprinse între 102-220 cm (M. 556, M. 561, M. 653). Pe fundul gropii s-a amenajat o casetă paralelipipedică sau trapezoidală cu

peretii ridicați din 3 (M. 559) până la 6 rânduri de cărămizi înguste (M. 506, M. 561). Aceste cărămizi de pe laturile lungi erau depuse în retragere spre interior, astfel încât, în secțiune transversală, peretii erau înclinați spre gură în interior, lățimea la bază fiind mai mare decât la gură (M. 561). Numărul redus de rânduri/asize se întâlnește la sarcofagele răvășite în perioadele de timp menționate. Uneori peretii de la capete constau dintr-o cărămidă lată dispusă pe cant (M. 556). Cărămizile sunt prinse cu lut argilos galben sau cu mortar din var și nisip (M. 559, M. 718).

De cele mai multe ori, fundul sarcofagului era pavat cu cărămizi înguste/late și țigle așezate etanș. Se întâlnesc însă și situații în care sarcofagele nu aveau pavaj, iar scheletul era depus direct pe sol (M. 561, M. 651, M. 653). La unele morminte capacul se compunea din cărămizi late, așezate succesiv una lângă cealaltă pe marginile casetei. Spre exemplu, capacul sarcofagului din M. 561 era compus din trei cărămizi mari pătrate (52 x 52 x 6 cm), așezate una lângă alta. Lipsa capacului la mai multe sarcofage presupune acoperirea edificiului funerar cu scânduri de lemn complet putrezite de-a lungul timpului. Sarcofagul din M. 718 (adult) constituie o variantă aparte, având cutia dreptunghiulară (172 x 80 cm, h= 35 cm) cu laturile longitudinale laterale confecționate din cărămizi înguste dispuse în cinci rânduri, cu marginea marcată de un rând de cărămizi late, peste care s-a așezat o cupolă în două ape, ridicată din șapte rânduri de cărămizi înguste dispuse în retragere și unite cu mortar de var și nisip. Peretii au fost completați în partea superioară cu cărămizi înguste suprapuse, zidite cu mortar.

Între sarcofagele din cărămidă se disting unele intacte (M. 539, M. 653, M. 561), unele răvășite/profanate în antichitate (M. 556, M. 717, M. 718), dar și altele, afectate de alte morminte din evul mediu sau de lucrările edilitare și de canalizare întreprinse în zona necropolei. Toate cele trei sarcofage intacte aparțin unor copii/adolescenți. Defuncții au fost așezați în sarcofage în decubit dorsal, într-un caz în poziție chircită (M. 653) și erau orientați în direcții diferite: SV-NE (M. 653), V-E (M. 655), N-S (M. 561) sau ESE-VNV. Poziția membrilor superioare este precizată doar la doi indivizi care aveau mâna stângă sau dreapta așezată pe abdomen și cealaltă întinsă pe lângă corp (M. 539, M. 653). Scheletele din celelalte morminte de copii și adulți-maturi sunt răvășite și au exhumate numeroase segmente osoase. Inventarul acestor morminte cuprinde monede din bronz (M. 561, M. 653, M. 703, M. 718), oale așezate în sarcofag la capul individului (M. 539). Sarcofagul din M. 653 avea un capac realizat din șase cărămizi late, dispuse transversal. Fetița din acest complex funerar avea ca inventar un șirag de mărgelă, o monedă din bronz și o păpușă de lut turnată într-un tipar bivalv, reprezentând capul sferic al unui bărbat așezat pe un suport (h= 13 cm). Latura din față a suportului este plană și decorată cu cinci caneluri transversale și paralele. Păpușa are capul sferic, gâtul scurt și îngroșat,

fața ovală cu obrajii proeminenți, bărbia rotunjită și mușchii pectorali redați stilizat. Urechile sunt redată simetric prin îngroșarea lobilor. Arcadele supraorbitale și buzele sunt destul de șterse, iar ochii au fost redați prin adâncituri abia vizibile. În jurul gâtului, se distinge un pandantiv circular în formă de potcoavă, ce aduce noroc, agățat de un șnur. La partea inferioară, piesa deține un orificiu oval, ce permite accesul în interiorul bustului, unde a fost introdusă o pietricică ce produce zgomot prin mișcare. Piesa a fost aruncată în groapă în colțul de sud-vest, dar în exteriorul casetei de cărămizi. Din nouă sarcofage patru aparțin unor copii (M. 539), adolescenți (M. 561), iar celelalte conțin resturi de schelete ale unor adulți -maturi de ambele sexe (M. 556, M. 559).

Pe lângă complexele funerare romane s-au mai cercetat un număr de 176 de morminte medievale timpurii, existente pe latura de sud-vest și în zona de NV a necropolei. Între acestea se disting un număr de 16 morminte de inhumație (la care se adaugă două din anul 1980) care pot fi atribuite pe baza elementelor de rit și ritual funerar orizontului I sau grupului cultural Blandiana A- Alba Iulia. O parte din aceste complexe funerare de copii și adulți (femei, bărbați) conțin și resturi de ofrandă animală, constând din ouă (M. 624), cranii și resturi de ovicaprine (M. 497, M. 548, M. 551, M. 608, M. 624, M. 677, M. 680, M. 715) și bovidu (M. 553) depuse în regiunea membrilor inferioare. În legătură cu tradițiile păgâne și cu purificarea defuncțiilor înainte de trecerea în lumea de apoi, trebuiesc văzute și resturile de cărbune întâlnite în unele morminte (M. 607, M. 624, M. 677).

Gropile sepulcrale sunt în general de formă dreptunghiulară (55 x 120 cm; 60 x 190 cm) cu colțurile rotunjite și se adâncesc între - 0, 30 (M. 606) - 1, 90 m (M. 685), suprapunând uneori morminte din alte epoci. Spre exemplu, groapa sepulcrală a M. 685 suprapune parțial un mormânt de incinerare roman (M. 684). Un alt caz este reprezentat de M. 551 care este suprapus de un mormânt din orizontul II (M. 520). În general, partea superioară a gropilor este mai largă dar se îngustează treptat spre bază.

Orientarea acestor morminte este diferită: V-E (M. 497, M. 608, M. 624, M. 667, M. 685, M. 715), VSV-ENE (M. 558, M. 680), VNV-ESE (M. 551, M. 607, M. 622, M. 677) și NV-SE (M. 548, M. 553, M. 611). În ceea ce privește poziția brațelor, se pot distinge anumite variante:

- ambele mâini depuse pe lângă corp (M. 497, M. 548, M. 551, M. 553, M. 622, M. 680), cu palma stângă așezată pe șold (M. 685);

- ambele mâini mâinile depuse cu palmele pe coxale (M. 611);

- mâna dreaptă ridicată cu palma spre piept, iar stânga așezată pe lângă corp (M. 624);

În cadrul orizontului I se întâlnesc morminte de copii (M. 606, M. 607, M. 608, M. 624, M. 667, M. 677, M. 680, M. 715), adolescenți (M. 611, M. 622 ?), de bărbați (M. 497, M.

553, M. 558, M. 685) și de femei (M. 548, M. 551).

Inventarul funerar existent în aceste morminte se compune din ceramică, mărgelă, buton, inele de buclă, zurgălău, scoabe și cuțite. Cuțitele au fost folosite probabil la sacrificarea animalului depus în mormânt, iar uneori au fost așezate în mod simbolic peste resturile osteologice (M. 553). Mormintele acestui orizont conțin câte două vase ceramice, așezate întotdeauna lângă craniu, dar în poziții distincte:

- ambele depuse unul lângă altul, în regiunea creștetului (M. 497, M. 553, M. 622, M. 677, M. 685);

- ambele depuse în stânga craniului (M. 608, M. 611);

- ambele depuse în dreapta craniului (M. 551);

- unul depus în stânga craniului și altul în dreapta (M. 548, M. 558, M. 607, M. 624, M. 715);

- poziție neclară (M. 606);

În complexele funerare s-a identificat asocierea de două vase din pastă cărămizie, dar și cazuri în care se combină ceramica cu decor incizat cu aceea din pastă fină cenușie sau gălbuie. *În ceea ce privește ceramica din pastă fină, nu se constată niciodată o combinație în același complex funerar.*

Alături de celelalte 68 de complexe funerare dezvelite ulterior în intervalul anilor 1981-1985 ce pot fi plasate în acest orizont, se conturează de fapt o enclavă protobulgară ce pătrunde la nordul Dunării ca urmare a soliei france din anul 892 amintite de Annales Fuldenses.

Defuncții din complexele funerare ce pot fi încadrate în orizontul II erau depuși în decubit dorsal și orientați pe axele VNV- ESE (M. 407, M. 436, M. 494 a, M. 504, M. 536, M. 635), ESE-VNV (M. 464, M. 496, M. 521, M. 539, M. 544, M. 631, M. 638, M. 693), SSE-NNV (M. 560), VSV-ENE (M. 583, M. 584, M. 614), SE-NV (M. 416 a -b, M. 435, M. 491), NV-SE (M. 471, M. 552), V-E (M. 520, M. 632, M. 637) și E-V (M. 443, M. 492, M. 500, M. 507, M. 528, M. 612, M. 613, M. 617). În vreme ce, o parte dintre morminte au groapa săpată la adâncime mică (- 20 -65 cm), altele au pătruns în stratul aluvionar argilos, având fundul săpat până la 140 cm. De cele mai multe ori, partea superioară a gropilor sepulcrale este mai largă și se îngustează treptat spre bază. După formă se disting gropi cu conturul dreptunghiular (50 x 45 cm; 215 x 60 cm) și colțurile rotunjite, gropi trapezoidale (220 x 75- 65 cm) și ovale (90 x 50 cm).

Indiscutabil că, orientarea pe axe diferite se datorează anotimpului în care s-a făcut înmormântarea dar a fost influențată și de unele practici și obiceiuri păgâne, aflate în uz la comunitățile ce s-au înhumat în această arie funerară. În ceea ce privește starea de conservare a osemintelor de adolescenți și adulți-maturi este relativ bună. Fragmente de craniu și oasele lungi ale membrilor s-au identificat mai ales în cazul scheletelor de copii. Scheletele de sugari au fost macerate integral, iar prezența lor este indicată doar de conturul gropii sepulcrale și uneori de piesele de inventar adiacente. O parte dintre schelete aparțin copiilor cuprinși între

vârsta de sugară și adolescent, iar restul complexelor funerare conțin adult-maturi și senili (bărbați, femei).

Din punctul de vedere al inventarului funerar prelevat din morminte, se poate realiza o diferențiere în funcție de sex sau de vârstă. Mormintele de femei conțin în general obiecte de podoabă (inele de buclă din argint și aur, șiraguri de mărgelă, inele pentru deget, brațări, coliere, pandantivi, etc.), iar cele de bărbați dețin amnare, cuți, cuțite, cremene și accesorii și piese de armament (tolbe de săgeți, vârfuri de săgeți, topor de luptă, catarame).

Poziția membrilor superioare cunoaște mai multe variante: a.) ambele mâini întinse pe lângă corp (M. 495, M. 510, M. 521, M. 536, M. 584, M. 614, M. 631) sau îndoite din cot și așezate cu palmele pe bazin, abdomen (M. 583) și piept (M. 552, M. 637); b.) mâna stângă întinsă de-a lungul corpului și dreapta îndoită din cot și așezată cu palma pe bazin (M. 491) sau abdomen (M. 612); c.) mâna dreaptă întinsă de-a lungul corpului și stânga îndoită din cot și așezată cu palma pe stern (M. 500), abdomen (M. 544) sau pe bazin (M. 507).

O parte dintre mormintele orizontului II au în cadrul inventarului funerar câte un vas ceramic, depus în zone anatomice distincte: a.) în stânga craniului (M. 407, M. 464, M. 510, M. 552), b.) în dreapta craniului (M. 491, M. 492, M. 539, M. 613), c.) în stânga gambei (M. 416 b, M. 544, M. 583, M. 638), d.) lângă călcâiul drept (M. 435), e.) între membre, deasupra genunchilor (M. 436), f.) între genunchi (M. 500), g.) lângă genunchiul drept (M. 443, M. 495, M. 521, M. 528, M. 536, M. 614), h.) lângă genunchiul stâng (M. 584), i.) pe laba stângă (M. 471), j.) lângă călcâiul stâng (M. 504, M. 635), k.) la călcâiul drept (M. 520), l.) în exteriorul labelor picioarelor (M. 494 a), m.) între labe / călcâie (M. 496, M. 693), n.) lângă laba dreaptă (M. 612), o.) lângă craniu (M. 617), p.) lângă cotul stâng și torace (M. 631), q.) lângă cotul drept (M. 632), r.) pe femurul stâng (M. 637) și s.) peste antebrațul drept (M. 507).

Ceramica apare deopotrivă în morminte de femei (M. 407, M. 435, M. 436, M. 464, M. 471, M. 491, M. 495, M. 496, M. 504, M. 510, M. 520, M. 631, M. 637, M. 693), bărbați (M. 416 b, M. 443, M. 507, M. 544, M. 584, M. 612, M. 614, M. 635, M. 638 ?) și de copii sau adolescenți (M. 492, M. 494 a, M. 500, M. 521, M. 536, M. 539, M. 552, M. 583, M. 613, M. 617). Defuncții au fost înhumați în gropi simple (M. 492, M. 495, M. 552, M. 584, M. 617, M. 631, M. 632, M. 635, M. 637, M. 638) sau în unele amenajate cu materiale litice reprezentate de cărămizi întregi/fragmentare antice, bucăți de calcar, gresie și chiar fragmente de monumente romane reutilizate (M. 491, M. 494 a, M. 496, M. 500, M. 504, M. 507, M. 510, M. 520, M. 521, M. 539, M. 544, M. 560, M. 583, M. 612, M. 613, M. 614, M. 693). Spre exemplu, în capătul de ESE al M. 494 a, se afla un fragment dintr-o statuie de cetățean (?) cu veșmintele dispuse sub forma unor falduri reprezentând șoldul stâng. Din cercetările precedente (M. 303), mai provine o parte dintr-o stelă funerară a cărei chenar în relief era ornamentat cu motivul viței-de-vie și struguri pe margine. Aflată pe

capătul de NV al gropii, stela are câmpul central într-un cadru dreptunghiular, iar în relief se mai distinge brațul drept cu mâna ridicată pe piept și palma stângă așezată, de asemenea pe piept precum și umărul defunctului (74 x 53 x 18 cm).

Nu lipsesc urmele de cărbune, mai mult sau mai puțin consistente în cadrul unor complexe funerare (M. 500, M. 613). Gropile sepulcrale ale mormintelor din orizontul II, taie sau suprapun parțial morminte din aceeași/alte perioade, ca spre exemplu: M. 523 este răvășit la partea inferioară de groapa M. 524 (sec. X) iar la capătul de VNV de M. 547 (sec. IX-X); capătul de ESE taie o parte din groapa M. 522 (roman); jumătatea de NE a gropii M. 522 a fost tăiată de colțul SV al gropii M. 523 (sec. X); M. 520 suprapune capătul de NV al M. 551 (orizontul I); capătul estic al M. 528 a secționat parțial spre vest groapa urnei M. 256 (grupul Medias); M. 560 suprapune un mormânt roman cu sarcofag de cărămidă (M. 561); M. 632 a secționat parțial capătul de SE al M. 633 (roman); colțul de NV al M. 507 a secționat colțul de SV al gropii M. 508 (sec. X); capătul de ESE al M. 504, suprapune colțul de vest al unui sarcofag roman ridicat din cărămizi (M. 505), deasupra căruia se ridică cu 30 cm; capătul de VNV al M. 494 a, secționează capătul de N al gropii M. 502 (roman). Un posibil cuib familial este reprezentat din M. 515, M. 536 și M. 538. Colțul drept al M. 515 suprapune capătul de est al M. 536 și parțial, pe axul longitudinal M. 538 (sec. X). Groapa M. 711 (roman) a secționat și exhumat jumătatea de vest a gropii M. 705 (roman), iar groapa M. 712 (sec. X) tăiat parțial colțul de sud al M. 711. Un alt exemplu a fost observat în cazul M. 616 (copil sub 5 ani) a cărui capăt de SV suprapune colțul de N al gropii M. 615 (femeie), ambele complexe funerare fiind încadrate în secolul X.

Disponerea mormintelor dovedește utilizarea spațiului funerar de la Stația de Salvare în epoci diferite și exclude ideea unor cimitire distincte așa cum este uzitată în literatura de specialitate. Chiar dacă uneori se poate observa o oarecare grupară sumară a mormintelor dintr-o anumită epocă, acestea sunt intercalate între alte complexe funerare din alte epoci.

În general, fiecare mormânt conține câte un singur individ, dar există și câteva situații în care complexul funerar are doi indivizi înmormântați succesiv (M. 416 a-b). Câteva dintre mormintele din orizontul II de la Alba Iulia- Stația de Salvare aparțin prin natura inventarului funerar, unor războinici maghiari, pătrunși în zonă cu liderul lor, Gyula care se creștinează la Constantinopol. Acestea au gropile simple sau amenajate cu piatră (M. 304, M. 417, M. 517, M. 537, M. 664, M. 691) și au într-un caz depunere de ofrandă de cabalină (M. 630). Inventarul funerar al mormintelor este compus din ceramică, inele pentru deget, inele de buclă, amnare, cremene, cuțite, accesorii și piese de armament (tolbe, vârfuri de săgeți, topor de luptă, verigi cataramă în formă de „liră”).³ În mormintele de copii și adulți din orizontul II s-a identificat și ofrandă de pasăre, reprezentată de coji de

la unul (M. 328, M. 378, M. 496) două (M. 494 a) sau trei ouă (M. 511 a) și resturi de schelet de găină (M. 500).⁴ În unele cazuri, ofranda de ou era depusă în morminte de femeie și de copil în apropierea vasului ceramic (M. 494 a, M. 496).

Pe latura de sud (M. 349), sud-vest (M. 334, M. 343, M. 344) și sud-est (M. 362, M. 383) față de Grădiniță s-au conturat câteva complexe funerare ce se pot încadra cronologic în secolul al XI-lea. Ele sunt orientate pe axul NV – SE (M. 343, M. 344, M. 349) și VNV (capul)– ESE (M. 334, M. 362, M. 383) și unele complexe funerare (M. 343, M. 383) au groapa sepulcrală amenajată cu material litic.

Inventarul funerar al acestor morminte constă din inele de păr cu o extremitate în –s (M. 334, M. 343, M. 349, M. 362, M. 383), colan (M. 362), mărgelile (M. 344) și inele pentru deget (M. 344, M. 349, M. 362). Aceste morminte de secol XI se alătură celorlalte două (M. 280, M. 282) aflate pe latura de sud-vest a Bl. B 13, ce conțin monede arpadiene emise de Aba Samuel (1041-1044) și Andrei I (1047-1060)⁵ și pot fi plasate în faza finală de utilizare a cimitirului.

Pe partea dreaptă a șoselei, la nord de Cantonul C. F. R. a fost identificată o fântână circulară, cu diametrul de 1, 10 m, cercetată până la 3, 50 m adâncime. Din cauza pânzei freatice ridicate, nu s-a reușit stabilirea exactă a adâncimii acesteia. Cu toate acestea, s-a putut observa faptul că, pereții interiori nu erau consolidați/amenajați fiind lipsiți de bârne sau pietre de râu, iar groapa a fost săpată în stratul de pietriș aluvionar. Ulterior, fântâna a fost transformată într-o groapă menajeră, dovadă fiind materialele arheologice de factură romană, recuperate din pământul de umplutură (fragmente de amfore, căni, opaiț cu ștampila FORTIS, fragmente din vase de sticlă, fibule, cuie, chei, bucăți de olane, cărămizi, țigle) și numeroasele oase menajere de animale (bovine, cabaline, porcine, păsări, ovicaprine, canine, etc.) identificate la adâncimi diferite.

Cu prilejul lucrărilor de decapare a terenului de la VSV de Stadion în vederea executării parcarii, pe terasa din partea dreaptă a șoselei Alba Iulia-Micești au fost identificate o locuință de suprafață și două semiîngropate.

Locuința de suprafață, cercetată incomplet (– 20 cm) a fost dezvelită pe o suprafață de 140 x 100 cm și conținea cărămizi romane fragmentare refolosite, pietre de râu, gresii calcaroase, resturi de cărbune, fragmente ceramice (sec. VIII-IX) și o cute.

A doua locuință (– 50 cm) era prevăzută cu un cuptor-pietrar, realizat din pietre de râu și cărămizi romane fragmentare, lespezi din gresie și mult cărbune provenit de pe vatra pietrarului.

Ultima locuință (– 50 cm) avea o formă dreptunghiulară (3, 80 x 3, 10 m) cu colțurile rotunjite, și era orientată cu axul lung pe direcția E-V. Pereții erau săpați oblic în stratul argilos (– 1, 10 m) iar podeaua era albiat-concavă. Pe colțul de sud-vest a fost amenajat un cuptor-pietrar de formă ovală (100 x 70 cm), prevăzut cu gura de alimentare pe latura de nord-est. Cei patru stâlpi amplasați în colțuri aveau gropi de 18-20 cm ce au fost dezvelite la extremitățile laturii de vest. Pereții au fost realizați din bârne de lemn, iar intrarea își avea gârliciu pe latura de est sau era amplasată în colțul de sud-est rămas nedezvelit.

Inventarul acestei locuințe a fost destul de sărac, fiind compus dintr-o mărgea de sticlă, o fusaiolă din lut, fragmente ceramice, un străpungător din os și puține oase menajere de animale (bovine, ovine, etc.).

Cercetările arheologice efectuate în anul 1981 au scos la iveală numeroase morminte cu un inventar funerar destul de bogat și variat, ce oferă o încadrare cronologică mai exactă a complexelor funerare. În plus, odată cu avansarea construcțiilor edilitare și a rețelei de canalizare pe terasa de NV a municipiului Alba Iulia s-au identificat și primele locuințe ale așezării din secolele VIII-X, contemporană cu cimitirul medieval timpuriu. Aceste descoperiri confirmă importanța **ducatului lui Gyula** la cumpăna dintre milenii și oferă informații prețioase despre enclavele din zonă (bulgari, maghiari) și interferențele lor cu populația autohtonă, sesizabile la nivel de tradiții și obiceiuri culturale. Dintr-o altă perspectivă, publicarea exhaustivă a acestor descoperiri, o să ne ofere un tablou istoric pertinent asupra perioadei de trecere de la păgânism la creștinism.

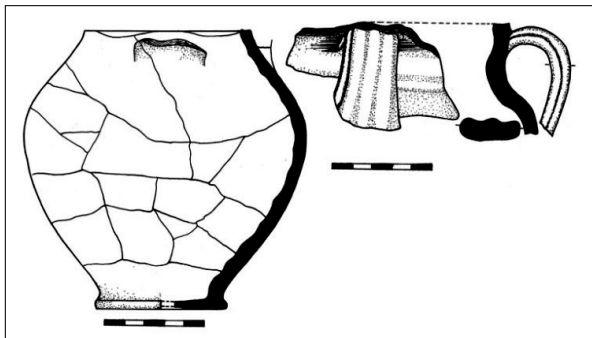
Note:

1. M. Blăjan, Al. Popa, „Cercetările arheologice de la Alba Iulia-Stația de Salvare”, în *Materiale și Cercetări Arheologice. A XV-a Sesiune Anuală de Rapoarte. Muzeul Județean Brașov, 1981*, 376-380 (București, 1983).
2. M. Blăjan, *Cercetările arheologice de la Stația de Salvare (1981)*, mss.
3. Aurel Dragotă, Mihai Blăjan, “Graves with Military Equipment from the Necropolis in Alba-Iulia ‘Stia de Salvare’ (1979-1981), horizon II*. Orbis Medievalis II. Inter tempora. The Chronology of the Early Medieval Period. Issues, Approaches, Results. Inter tempora. Cronologia perioadei medievale timpurii Probleme, abordări, rezultate.” In *Lucrările conferinței naționale Arad, 26-29 septembrie 2018* [Proceedings of the national conference Arad, 26th-29th September 2018], eds. Florin Mărginean, Ioan Stanciu, and Keve László (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2019), 197-227; Aurel Dragotă, „Morminte cu echipament militar din orizontul II al necropolei de la Alba Iulia- Stația de Salvare (1979-1981)”, *Transilvania XLVII (CLI)*, nr. 5-6, (2019): 107-124.
4. Aurel Dragotă, „Ofranda de pasăre în necropolele din secolele X-XI de la Alba Iulia”, *Transilvania XLVII (CLI)*, nr. 7 (2019): 87-

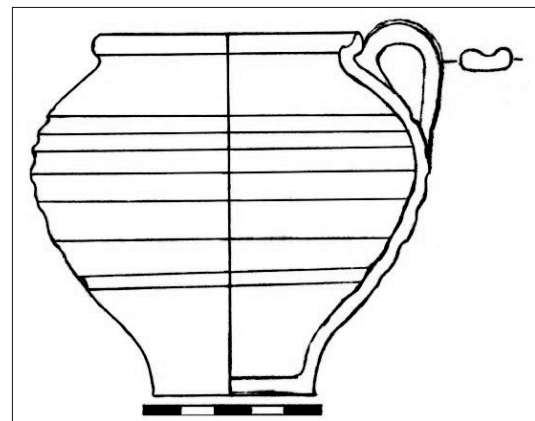
- 88; Aurel Dragotă și M. Blăjan, „Bird Offerings in the 10th–11th Centuries Necropolises From Alba Iulia*”, *Țiridava. Studia Archaeologica*, no. 33 (2019): 153–170.
5. M. Blăjan, E. Stoicovici și D. Botezatu, *Monedele descoperite în cimitirul feudal timpuriu (sec. XI) de la Alba Iulia - Str. Vânătorilor (1979–1980). Studiu metalografic, numismatic și etnologic*, *Apulum*, XXVII–XXX (1990–1993), 281.

Bibliography:

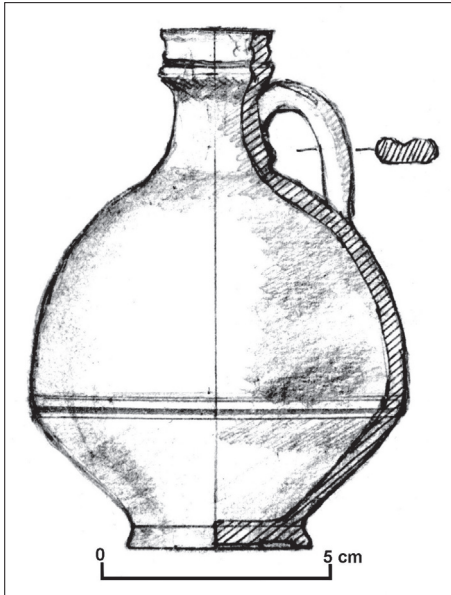
- Blăjan, M., and Al. Popa. “Cercetările arheologice de la Alba Iulia-‘Stația de Salvare’.” [The Archaeological Research from Alba Iulia-‘Stația de Salvare’]. In *Materiale și Cercetări Arheologice. A XV-a Sesiune Anuală de Rapoarte. Muzeul Județean Brașov, 1981*, 376–380. Bucharest, 1983.
- Blăjan, M., *Cercetările arheologice de la Stația de Salvare (1981)* [Archaeological Research from Stația de Salvare (1981)]. mss.
- Blăjan, M., E. Stoicovici, and D. Botezatu. “Monedele descoperite în cimitirul feudal timpuriu (sec. XI) de la Alba Iulia - Str. Vânătorilor (1979–1980). Studiu metalografic, numismatic și etnologic” [*Les monnaies découvertes dans le cimetière feudal ancien (XI e siècle) d’ Akba Iulia – Rue Vânătorilor (1979/1980)*]. *Apulum*, no. XXVII–XXX (1990–1993): 273–292.
- Dragotă, Aurel, and M. Blăjan. “Graves with Military Equipment from the Necropolis in Alba-Iulia ‘Stia de Salvare’ (1979–1981), horizon II*. Orbis Medievalis II. Inter tempora. The Chronology of the Early Medieval Period. Issues, Approaches, Results. Inter tempora. Cronologia perioadei medievale timpurii Probleme, abordări, rezultate.” In *Lucrările conferinței naționale Arad, 26–29 septembrie 2018* [Proceedings of the national conference Arad, 26th–29th September 2018], edited by Florin Mărginean, Ioan Stanciu, and Keve László, 197–227 (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2019).
- Dragotă, Aurel. “Morminte cu echipament militar din orizontul II al necropolei de la Alba Iulia- Stația de Salvare (1979–1981)” [Graves with Equipment from the Second Horizon of Alba Iulia-‘Stația de Salvare’ Necropolis (1979–1981)]. *Transilvania XLVII (CLI)*, no. 5–6, (2019): 107–124.
- Dragotă, Aurel. “Ofranda de pasăre în necropolele din secolele X–XI de la Alba Iulia” [Bird Offerings in Tenth–Eleventh Century Necropolises from Alba-Iulia]. *Transilvania XLVII (CLI)*, no. 7 (2019): 87–88.
- Dragotă, Aurel, and M. Blăjan. “Bird Offerings in the 10th–11th Centuries Necropolises From Alba Iulia*.” *Țiridava. Studia Archaeologica*, no. 33 (2019): 153–170.

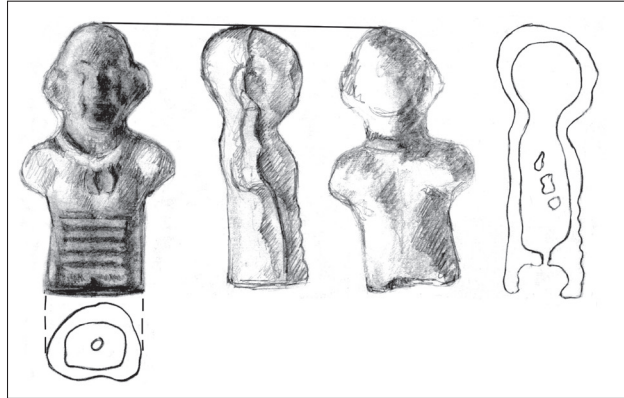
Vas ceramic din M. 705 (roman)

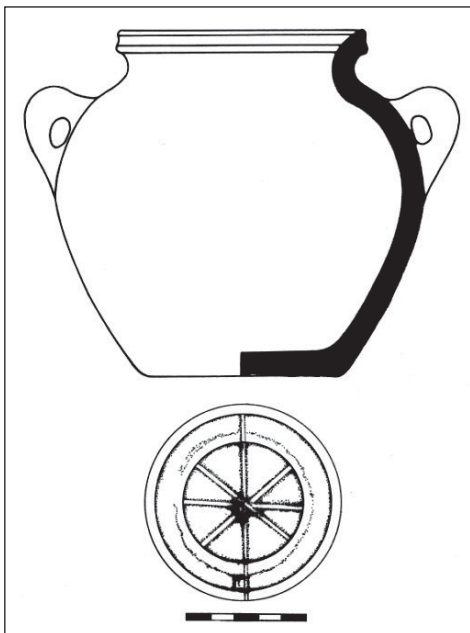
Vas ceramic din M. 710 (roman)

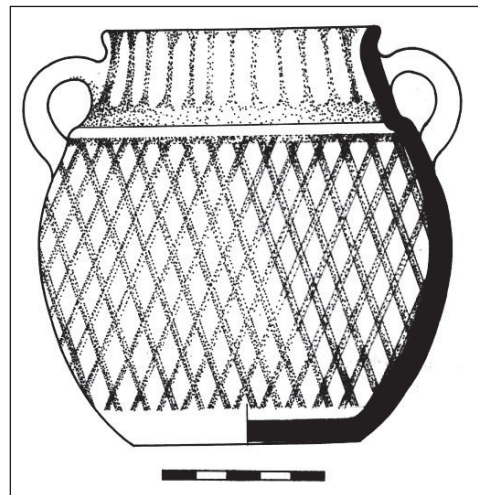
Vas ceramic din M. 609 (roman)

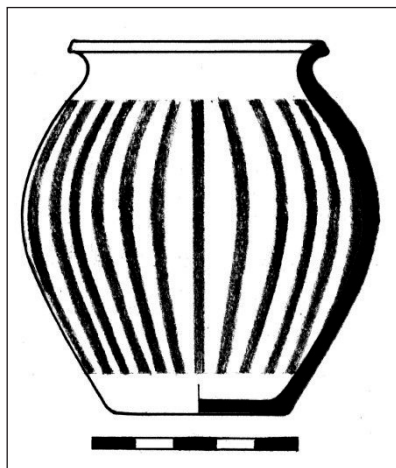
Păpușă din lut/ M. 653

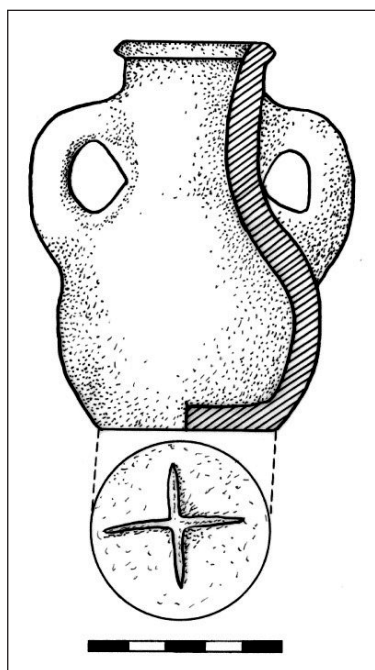
Vas ceramic din M. 715 (orizontal I)

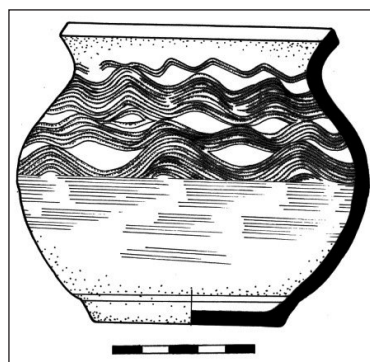
Vas ceramic din M. 677 (orizontal I)

Vas ceramic din M. 558 (orizontalul I)

Amforetă (M. 607)

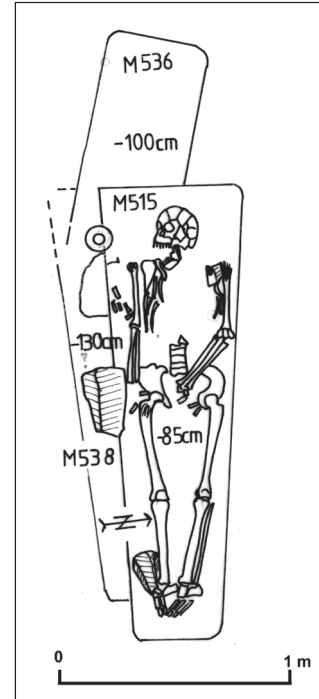

Vas ceramic din M. 608 (orizontalul I)

M. 416 (sec. X)

M. 515, M. 536 și M. 538 (sec. X)

M. 614 cu ofrandă de cal (sec. X)

UN TEZAU CU MONEDE EMISE DE ORAȘELE APOLLONIA ȘI DYRRHACHIUM DIN COLECȚIA FOSTULUI MUZEU AL ASOCIAȚIUNII ASTRA

Silviu I. PURECE

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences
Personal e mail: silviu.purece@ulbsibiu.ro

A HOARD WITH COINS ISSUED BY APOLLONIA AND DYRRHACHIUM FROM THE COLLECTION OF FORMER
ASTRA ASSOCIATION'S MUSEUM

In the inventory created to register the archaeological and numismatic artefacts of Astra Association's Museum, document kept in nowadays at Brukenthal National Museum, some hoards were described. One of them contains 16 coins issued by the Adriatic cities: Apollonia and Dyrrhachium, probably, in the first half of the 1st century BC. Despite the problems found in the descriptions list we succeeded to correct them and to determine the exact structure of the hoard. Unfortunately the mentions from the inventory are the only information usable for scientific purpose, all the coins being lost.

Keywords: Apollonia, Dyrrhachium, Astra Association's Museum, Dacia, Dacian hoard.

Inventarul Muzeului Central al Asociației pentru literatura și cultura poporului român "Astra" Sibiu dedicat obiectelor arheologice și numismatice păstrează între paginile sale mențiuni care fac trimitere la o serie de descoperiri izolate sau tezaure provenite din spațiul transilvănean, descoperiri ce trebuie să fie cunoscute și utilizate în cadrul analizelor științifice.

Necesitatea înființării unui muzeu care să illustreze valorile culturale românești și să contureze identitatea românilor transilvăneni a fost intens dezbătută la sfârșitul secolului al XIX-lea, acest vis fiind împlinit în anul 1905, când la 6/19 august este inaugurat un

muzeu istoric și etnografic la Sibiu², ale cărui colecții erau alcătuite în special din donații făcute de românii transilvăneni³. Actualmente inventarul și patrimoniul rămas din colecția Muzeului Asociației *Astra* sunt adăpostite de Muzeul Național Brukenthal, fiind transferate aici în urma deciziei Ministerului Artelor numărul 14401 din data de 23 mai 1950⁴. Din păcate, o mare parte dintre obiectele intrate în colecția Muzeului Asociației nu au fost înregistrate în acest inventar, multe dintre ele, înregistrate sau nu, fiind pierdute în tumultul evenimentelor din prima jumătate a secolului XX. Dintre tezaurele pierdute face parte și cel pe care îl

vom prezenta în cele ce urmează, analiza noastră fiind posibilă mulțumită informațiile notate în *Inventar*.

Tezaurul este format din 16 monede emise de către orașele Apollonia și Dyrrhachium în secolul I î.Hr. și nu are menționat locul de descoperire, motiv pentru care l-am denumit Transilvania III⁵. Fiecare dintre cele 16 monede a fost descrisă în inventar și deși informația oferită conține numeroase erori de identificare este posibilă determinarea tipologică a pieselor. Erorile apărute în determinare sunt inerente dacă ținem cont de faptul că monedele orașelor Apollonia și Dyrrhachium sunt bătute frecvent descentrat, datorită grabei cu care au fost emise, ceea ce face ca elementele iconografice sau zone ale legendelor să nu fie imprimate și, din acest motiv, să excedeze câmpului monetar. De altfel, efortul depus pentru descrierea pieselor trebuie să fi fost unul considerabil în acest proces fiind cooptat și unul dintre cei mai renumiți numismați români ai vremii: Bucur Mitrea⁶. Implicarea lui Bucur Mitrea în obținerea informațiilor prezente în *Inventar* este menționată la începutul secțiunii dedicate numismaticii: "inventar făcut cu contribuția domnului Mitrea Bucur", ceea ce oferă o garanție în plus că informațiile redată sunt foarte apropiate de realitate.

Monedele orașelor Apollonia și Dyrrhachium au caracteristici iconografice asemănătoare. Pe avers este redată o vacă care își alăptează vițelul orientată spre dreapta, rareori spre stânga și doar în cazul unor emisiuni ale Apolloniei, poziționată în zona centrală a câmpului monetar și un dublu motiv floral⁷ sau stelar amplasat într-un chenar, în ultimul caz putând fi derivat din forma unor stele cu opt raze asociate Dioscurilor⁸, redat pe revers. Atât aversul cât și reversul poartă legende ce indică în cazul aversului numele magistratului responsabil cu emiterea monedelor și a coordonatorului atelierului monetar în cazul reversului⁹. Numele celui din urmă este distribuit pe trei dintre laturile pătratului, în rare cazuri pe două, pe cea de-a patra fiind marcat printr-o abreviere numele orașului emitent: ΔYP sau ΑΠΠΟΛ. Coordonatorul atelierului monetar menționat pe revers este asociat cu anumite elemente simbolice ce sunt adăugate iconografiei aversului¹⁰.

În cele ce urmează vom încerca, urmărind succesiunea monedelor din *Inventar*¹¹, să corectăm informația numismatică și să reconstituim ansamblul tezaurului, urmând ca apoi să facem comentarii cu privire la cronologia acestora. Pentru ilustrarea tipurilor prezentate am folosit monede din tezaure aflate în colecția Muzeului Național Brukenthal și cercetare anterior sau prezente în cataloagele dedicate acestor emisiuni monetare¹².

Lista monedelor:

1. Prima monedă prezentată în inventar are menționate pentru legenda aversului literele ΕΝΩΝ, iar pentru revers ΔYP/ΧΑΡΟ/ΠΙ/ΝΟΥ fiind indicat ca element complementar al iconografiei aversului un vultur. Emisiunea este de tipul:

13

ΕΝΩΝ / ΧΑΡΟΠΙΝΟΥ

Avers: ΕΝΩΝ

Revers: ΔYP/ΧΑΡΟ/ΠΙ/ΝΟΥ

Meta 2015, V/85; Ceka 1972, 363, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: vultur așezat pe un sceptru în partea superioară a câmpului, iar în dreapta o tolbă.

2. A doua monedă are menționată legenda ΚΤΗΤΟΣ, iar ca element complementar al iconografiei un cap orientat spre dreapta. Pe revers este redată legenda ΔYP/ΦΑ/ΝΙΣ/ΚΟΥ.

14

ΚΤΗΤΟΣ / ΦΑΝΙΣΚΟΥ

Avers: ΚΤΗΤΟΣ

Revers: ΔYP/ΦΑ/ΝΙΣ/ΚΟΥ

Meta 2015, IV/74; Ceka 1972, 282, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: capul zeiței Isis deasupra legendei, iar în dreapta un spic legat de un ciorchine de strugure.

3. Moneda are menționată pe avers legenda KTHMΩN, este vorba de monetarul EYKTHMΩN, literele EY nu au fost prezente pe monedă din cauza baterii descentrate specifice emisiunilor dyrrhachiene târzii. Legenda reversului a fost citită corect: ΔYP/ΔA/MH/NOΣ. Cei care au descris moneda au observat spicul de grâu din dreapta, menționând în exergă “un simbol în formă de bust”, de fapt fiind un ciorchine de strugure, nesiguranța descrierii datorându-se, probabil, uzurii piesei.

15

EYKTHMΩN / ΔAMHNOΣ

Avers: EY/KTHMΩN

Revers: ΔYP/ΔA/MH/NOΣ

Meta 2015, IV/70; Ceka 1972, 164, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Spic de grâu în dreapta, iar sub linia pământului un ciorchine de strugure.

4. Așa cum se menționează în inventar, tipul este identic cu cel al numărului 3. Legenda aversului este citită greșit: FHNΩN fiind confundate literele T cu F și M cu N, iar primele două litere, EY, situate în registru superior, nu au putut fi citite din cauza baterii descentrate. A fost însă observat spicul din dreapta. Legenda reversului nu a putut fi văzută complet: ΔYP/ΔA/.../..OΣ.

16

EYKTHMΩN / ΔAMHNOΣ

Avers: EY/KTHMΩN

Revers: ΔYP/ΔA/MH/NOΣ

Meta 2015, IV/70; Ceka 1972, 164, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Spic de grâu în dreapta, iar sub linia pământului un ciorchine de strugure.

5. Legenda de pe avers a fost citită ΠΠΕΡΙ/ΓΗΝΗΣ, în loc de ΠΠΕΡΙ/ΤΕΝΗΣ, fiind văzut spicul de grâu din dreapta dar nefiind detaliat simbolul din exergă, acesta fiind un ciorchine de strugure. Legenda reversului nu a putut fi citită integral: ΔYP/ΔA/.../..NOΣ.

17

ΠΠΕΡΙΓΕΝΗΣ / ΔAMHNOΣ

Avers: ΠΠΕΡΙ/ΤΕΝΗΣ

Revers: ΔYP/ΔA/MH/NOΣ

Meta 2015, IV/72; Ceka 1972, 372, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Spic de grâu în dreapta, iar sub linia pământului un ciorchine de strugure.

6. Legenda aversului este redată ca fiind ΦΙΛΩΤΑΣ, este observată coroana amplasată deasupra legendei. Legenda reversului este dată: ΔYP/KAAEI/TOPI/OY, singura problemă este că în locul celor doi A este de fapt litera Λ.

18

ΦΙΛΩΤΑΣ / ΚΛΕΙΤΟΡΙΟΥ

Avers: ΦΙΛΩΤΑΣ

Revers: ΔYP/ΚΛΕΙ/ΤΟΠΙ/ΟΥ

Meta 2015, IV/53; Ceka 1972, 454, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Coroană în partea superioară a câmpului, trepid în dreapta, monogramă sub linia solului.

7. Legenda aversului este redată astfel: ΜΗΝΙΣΚΩΣ, litera H ca și în alte cazuri a fost citită în locul literei E. Este observat un singur element iconografic complementar scenei principale: o pasăre amplasată deasupra legendei. Din legenda reversului nu a putut fi citită de cât abrevierea care indică orașul emitent: ΔYP. Considerăm că moneda aparține acestei serii:

19

MENISKOS / ΜΙΟΝΥΣΙΟΥ

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Revers: ΔΥΡ/ΜΙΟ/ΝΥ/ΣΙΟΥ

Meta 2015, V/86; Ceka 1972, 320, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers:

O pasăre în partea superioară a câmpului.

10. Legenda aversului este citită corect, fiind observată lipsa, datorită baterii descentrate, a literei Α. Legenda reversului nu este redată complet dar permite identificarea numelui de pe revers: ΑΠΟΛ/.../.../Α...Υ, litera Α din ΑΠΟΛ este din nou înlocuită cu Α.

22

8. Legenda aversului este citită: ΕΝΟΚΛΗΣ, litera Ξ, de la începutul numelui, este confundată cu Ε, iar litera Α este citită Α. Legenda reversului este redată astfel: ΑΠΟΛ/ΧΑΙ/ΡΗ/ΝΟΣ. Singura problemă este la citirea abrevierii care indică orașul emitent Apollonia: în loc de Α la final este redat un Α. Moneda aparține acestei serii:

ΑΓΙΑΣ / ΕΠΙΚΑΔΟΥ

Avers: [Α]ΓΙΑΣ

Revers: ΑΠΟΛ/ΕΠΙ/ΚΑ/ΔΟΥ

Picard, Gjongecaj 2000, 69; Ceka

1972, 3, drahmă.

20

ΞΕΝΟΚΛΗΣ / ΧΑΙΡΗΝΟΣ

Avers: ΞΕΝΟΚΛΗΣ

Revers: ΑΠΟΛ/ΧΑΙ/ΡΗ/ΝΟΣ

Picard, Gjongecaj 2000, 71; Ceka

1972, 91, drahmă.

11. Legenda aversului este redată astfel: ΜΕΝΙΣΚΟ[Σ], iar legenda reversului este redată incomplet [ΔΥΡ]ΧΙΠ/[ΠΟΥ]... Pe avers a fost observat un simbol în exergă, fără a putea fi identificat. Acest simbol, situat sub linia pământului, este specific seriei de emisiuni ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΑΡΧΙΠΠΟΥ și este o cârmă.

23

9. Legendele sunt citite corect:

21

ΝΙΚΗΝ / ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ

Avers: ΝΙΚΗΝ

Revers: ΑΠΟΛ/ΑΥΤΟ/ΒΟΥ/ΛΟΥ

Picard, Gjongecaj 2000, 73; Ceka

1972, 88, drahmă.

ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΑΡΧΙΠΠΟΥ

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Revers: ΔΥΡ/ΑΡ/ΧΙΠ/[ΠΟΥ]

Meta 2015, V/86; Ceka 1972, 318, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Cârmă amplasată sub linia solului.

12. Legenda aversului redată este [Ξ]ΕΝΩΝ, fiind menționat un vultur pe avers. Legenda reversului este ambiguă, nefiind lizibilă pentru cel care a înregistrat datele, fiind menționată litera Α și începutul abrevierii orașului ΔΥΡ[Ρ]. Pe monedele emise de ΞΕΝΩΝ vulturul apare în două cazuri pe avers: când avem numele

magistratului ΑΓΑΘΙΩΝΟΣ, dar atunci este prezentă în exergă o cârmă, ceea ce nu este menționat în descrierea din registru, sau când este redat numele magistratului ΠΥΡΒΑ. Foarte probabil să avem de-a face cu ultima variantă, litera A fiind confundată cu litera Λ.

24

ΞΕΝΩΝ / ΠΥΡΒΑ

Avers: [Ξ]ΕΝΩΝ

Revers: ΔΥΡ/ΠΥΡ/ΒΑ

Meta 2015, V/85; Ceka 1972, 360, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Vultur în câmpul superior. Elemente iconografice complementare revers: Măciucă în partea stângă a câmpului.

13. Legenda aversului indicată este ΑΡΙΣΤΩ[Ν], iar pentru revers este redat doar un fragment din legendă: .../ΛΑ/ΜΗ/...

25

ΑΡΙΣΤΩΝ / ΔΑΜΗΝΟΣ

Avers: ΑΡΙΣΤΩΝ

Revers: ΔΥΡ/ΔΑ/ΜΗ/ΝΟΣ

Meta 2015, IV/82; Ceka 1972, 94, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Spic de grâu în dreapta, iar sub linia solului ciorchine de strugure.

14. Legenda aversului menționată este ΜΕΝΙΣΚΟΣ, pe revers fiind observate literele Λ, Ω și Τ. Autorul descrierii precizează că pe avers apare o făclie și un câine, elemente iconografice specifice perechii de magistrați:

26

ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΦΙΛΩΤΑ

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Revers: ΔΥΡ/ΦΙ/ΛΩ/ΤΑ

Meta 2015, V/86; Ceka 1972, 331, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Torță în dreapta și un câine care aleargă situat sub linia solului.

15. Legenda aversului este menționată aproape corect doar litera Ν fiind confundată cu un V, iar pe revers nu a putut fi citită abrevierea orașului, în cazul nostru este cea a Apolloniei.

27

ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ / ΑΝΔΡΙΣΚΟΥ

Avers: ΝΙΚΑΝΔΡΟΣ

Revers: ΑΠΟΛ/ΑΝ/ΔΡΙΣ/ΚΟΥ

Picard, Gjongecaj 2000, 70; Ceka 1972, 83, drahmă.

16. Legenda aversului este scrisă în registru: ΝΕΝΙΣΚΟΣ, litera Μ, de la începutul numelui magistratului, fiind confundată cu Ν, iar din cea a reversului au fost văzute doar literele ΑΡ/ΧΙ[Ι].

28

ΜΕΝΙΣΚΟΣ / ΑΡΧΙΠΠΟΥ

Avers: ΜΕΝΙΣΚΟΣ

Revers: ΔΥΡ/ΑΡ/ΧΙ[Ι]/ΠΟΥ

Meta 2015, V/86; Ceka 1972, 318, drahmă.

Elemente iconografice complementare avers: Cârmă situată sub linia solului

Pornind de la observațiile făcute putem concluziona că din totalul de 16 monede, 4 au fost emise la Apollonia și 12 la Dyrrhachium.

Monede emise de Apollonia

ΑΓΙΑΣ	ΕΠΙΚΑΛΟΥ		
		Picard, Gjongecaj 2000, 69	1
ΝΙΚΑΝΑΡΟΣ	ΑΝΔΡΙΣΚΟΥ	Picard, Gjongecaj 2000, 70	1
ΞΕΝΟΚΛΗΣ	ΧΑΙΡΗΝΟΣ	Picard, Gjongecaj 2000, 71	1
ΝΙΚΗΝ	ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΥ	Picard, Gjongecaj 2000, 73	1
Total			4

Monede emise de Dyrrhachium

ΦΙΛΩΤΑΣ	ΚΛΕΙΤΟΡΙΟΥ		
		Meta 2015, IV/53	1
ΕΥΚΤΗΜΩΝ	ΔΑΜΗΝΟΣ	Meta 2015, IV/70	2
ΠΕΡΙΓΕΝΗΣ	ΔΑΜΗΝΟΣ	Meta 2015, IV/72	1
ΚΤΗΤΟΣ	ΦΑΝΙΣΚΟΥ	Meta 2015, IV/74	1
ΑΡΙΣΤΩΝ	ΔΑΜΗΝΟΣ	Meta 2015, IV/82	1
ΞΕΝΩΝ	ΠΥΡΒΑ	Meta 2015, V/85	1
ΞΕΝΩΝ	ΧΑΡΟΠΙΝΟΥ	Meta 2015, V/85	1
ΜΕΝΙΣΚΟΣ	ΑΡΧΙΠΠΟΥ	Meta 2015, V/86	2
ΜΕΝΙΣΚΟΣ	ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ	Meta 2015, V/86	1
ΜΕΝΙΣΚΟΣ	ΦΙΛΩΤΑ	Meta 2015, V/86	1
Total			12

În tezaure emisiunile celor două orașe se asociază frecvent, comunitățile nord-balcanice nefăcând probabil diferența între emisiunile celor două orașe datorită greutăților, dimensiunilor și caracteristicilor iconografice asemănătoare. Emisiunile apolloniene sunt târzii, aparținând ultimei serii încadrate cronologic între 80/70-48 î. Hr.²⁹. În cazul monedelor dyrrhachiene jumătate sunt încadrate în faza a-IV a, poziționată cronologic între 120-80/70 î. Hr., în timp ce alte 6 aparțin fazei a V-a, ultima fază de emisie a acestor drahme, încadrată cronologic între 80/70-66/55 î. Hr. Emisiunile din faza a IV-a prezente în tezaur par a fi cronologic încadrate către finalul acesteia³⁰, posibil la începutul secolului I î. Hr. Structura tezaurului corespunde modelului standard specific zonei transilvănene, cu foarte multe emisiuni amplasate cronologic finalul perioadei de emisie a acestor drahme³¹. Este foarte posibil ca ascunderea tezaurului să fi fost legată de amplul orizont de tezurizare ce se manifestă în Transilvania datorită evenimentelor care au dus la scindarea formațiunii politice create de către Burebista³².

Note:

1. Vezi planșa 2.
2. Pamfil Matei, „Momente ale unui proiect de valoare națională: Muzeul Asociațiunii”, *Transilvania*, nr. 7-8 (2005): 19.
3. Ibid., 18.
4. Ibid., 19.
5. Am denumit tezaurul Transilvania III pentru că alte două tezaure, provenind din colecția Muzeului Național Brukenthal, cu loc de descoperire necunoscut, Transilvania I și II, au fost publicate anterior. Silviu I. Purece, Claudiu Munteanu, „Două fragmente de tezaure cu drahme de Apollonia și Dyrrhachium din colecția Muzeului Național Brukenthal”, *Pontica*, nr. 50 (2017): 566; Silviu I. Purece, Claudiu Munteanu, „Un tezaur conținând drahme emise de Dyrrhachium și Apollonia din colecția Muzeului Național Brukenthal (Transilvania II)”, *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, XVI (2019): 49.
6. Octavian Iliescu, „Bucur Mitrea”, *Commission Internationale de Numismatique. Compte rendu*, 43 (1996): 39-40.
7. Albana Meta, *Le monnayage en argent de Dyrrhachion (375-60/55 av. J.-C.)* (Atena: École Française d'Athènes, 2015), 114.
8. Gyula Petrányi, „Which name represents the eponymous magistrate on the drachms of Apollonia and Dyrrhachium?”, *Numizmatikai Közlelőny*, 106-107 (2007-2008): 75-82. Au fost exprimate și alte păreri cu privire la simbolistica elementelor iconografice ale reversului. Meta, *Le monnayage*, 114.
9. Meta, *Le monnayage*, 206-207; au fost exprimate și alte păreri: Petrányi, „Which Name”, 75-82; Gyula Petrányi, „Cow-calf type Greek-Illyrian drachms from Apollonia and Dyrrhachium: Chronological questions”, *Abgadiyat*, nr. 5 (2010): 28-32, 29; Olivier Picard, Shpresa Gjongecaj, „Le monnayage d'Apollonia à la vache allaitant”, *Revue Numismatique*, nr. 155 (2000): 137-160, 149.
10. Meta, *Le monnayage*, 206.
11. Vezi planșele 1 și 2.
12. Pentru a putea a ușura comparația dintre descriere și ilustrație, fotografiile au fost mărite față de dimensiunile inițiale ale monedelor.

13. Silviu I. Purece, Gheorghe Natea, Vasile Palaghie și Sabin A. Luca, „The Hoard with Roman Republican and Dyrrhachian Coins from Miercurea Sibiului IV – Highway”, *Coinage and Commerce in Southeast Europe*, VI, (2014): 8-47.
14. Meta, *Le monnayage*, pl. LXV, D 25-R39.
15. *Ibid.*, pl. LXI, D12-R14.
16. *Ibid.*, pl. LXI, D12-R14.
17. *Ibid.*, pl. LXI, D2-R4.
18. *Ibid.*, pl. LIV, D42-R49.
19. Purece et alii, „The Hoard”, nr. 26.
20. Purece, Munteanu, „Un tezaur”, 75.
21. *Ibid.*, 75.
22. *Ibid.*, 75.
23. *Ibid.*, 73.
24. *Ibid.*, 72.
25. Meta, *Le monnayage*, pl. LXVII, D2-R7.
26. Purece, Munteanu, „Un tezaur”, 73.
27. *Ibid.*, 75.
28. *Ibid.*, 73.
29. Petrányi, *Relative Chronology*, 7; Picard, Gjongecaj, *Le monnayage*, 156.
30. Petrányi *Relative Chronology*, 11.
31. Niculae Conovici, „Aspecte ale circulației drahmelor din Dyrrhachium și Apollonia în Peninsula Balcanică și în Dacia”, *BSNR*, nr. 77-79 (1983-1985): 69-88, p. 75.
32. Purece et alii, „The Hoard”, p. 10.

Bibliography:

- Conovici, Niculae. “Aspecte ale circulației drahmelor din Dyrrhachium și Apollonia în Peninsula Balcanică și în Dacia” [Aspects of the Circulation of Drachms from Dyrrhachium and Apollonia in the Baltic Peninsula and in Dacia]. *BSNR* no. 77-79 (1983-1985): 69-88.
- Gyula Petrányi. “Cow-calf Type Greek-Illyrian Drachms from Apollonia and Dyrrhachium: Chronological Questions.” *Abgadiyat*, no. 5 (2010): 28-32.
- Gyula Petrányi. “Gardens of Alkinoos facts or Fiction? On the Reverse Pattern of the Silver Coins from Corcyra, Apollonia and Dyrrhachium.” *The Celtor*, no. 4 (1998): 22-24.
- Gyula Petrányi. “Which name represents the eponymous magistrate on the drachms of Apollonia and Dyrrhachium?.” *Numizmatikai Közlöny*, no. 106-107 (2007-2008): 75-82.
- Iliescu, Octavian. “Bucur Mitrea.” *Commission Internationale de Numismatique. Compte rendu*, no. 43 (1996): 39-40.
- Matei, Pamfil. “Momente ale unui proiect de valoare națională: Muzeul Asociațiunii.” *Transilvania*, no. 7-8 (2005): 18-19.
- Meta, Albana. *Le monnayage en argent de Dyrrachion (375-60/55 av. J.-C.)*. Athens: École Française d'Athènes, 2015.
- Petrányi, Gyula. “Relative Chronology Of The Drachms of Apollonia and Dyrrhachium in the Final Period Minting.” *Numizmatikai Közlöny*, no. 94-95 (1995-1996): 3-16.
- Picard, Olivier and Shpresa Gjongecaj, “Le monnayage d'Apollonia à la vache allaitant.” *Revue Numismatique*, no. 155 (2000): 137-160.
- Purece, Silviu I. and Claudiu Munteanu. “Două fragmente de tezaure cu drahme de Apollonia și Dyrrhachium din colecția Muzeului Național Brukenthal” [Two Drachms Thesaurus Fragments of Apollonia and Dyrrhachium in the Brukenthal National Museum Collection]. *Pontica*, no. 50 (2017): 563-572.
- Purece, Silviu I. and Claudiu Munteanu. “Un tezaur conținând drahme emise de Dyrrhachium și Apollonia din colecția Muzeului Național Brukenthal (Transilvania II).” [A Thesaurus Containing Drachms Coined by Dyrrhachium and Apollonia from the Collection of the Brukenthal Museum]. *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, no. XVI (2019): 49 - 75.
- Purece, Silviu I., Gheorghe Natea, Vasile Palaghie, and Sabin A. Luca. “The Hoard with Roman Republican and Dyrrhachian Coins from Miercurea Sibiului IV – Highway.” *Coinage and Commerce in Southeast Europe*, no. VI (2014): 8-47.